

Міністерство освіти і науки України
Івано-Франківський національний технічний університет
нафти і газу
Інститут гуманітарної підготовки та державного управління
Кафедра публічного управління та адміністрування

Данищук Андрій Сергійович

(прізвище, ім'я, по батькові)

УДК 336.02 (477)
(індекс)

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

Формування фіскальної політики сталого розвитку

(назва роботи)

Публічне управління та адміністрування

(назва освітньої програми)

281 "Публічне управління та адміністрування"

(шифр і назва спеціальності)

А. С. Данищук

(підпис, ініціали та прізвище здобувача освітнього ступеня)

Науковий керівник Петренко Віктор Павлович, д.е.н, професор

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Допущено до захисту

Завідувач кафедри

Проф.

І. П. Лопушинський

(посада) (підпис) (дата) (ініціали та прізвище)

Рецензент

Доцент

Н. П. Струк

(посада) (підпис) (дата) (ініціали та прізвище)

Робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Івано-Франківськ – 2024

АНОТАЦІЯ

**Данищук А. С. Формування фіскальної політики сталого розвитку. –
Рукопис.**

Магістерська робота за спеціальністю 281 "Публічне управління та адміністрування". Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу. Івано-Франківськ, 2024.

У дослідженні висвітлено суть проблем формування фіскальної політики сталого розвитку. Розкрито теоретичні засади дослідження фіскальної політики держави, проведено аналіз формування фіскальної політики сталого розвитку в Україні.

Окреслено шляхи удосконалення формування фіскальної політики сталого розвитку України, визначено напрями оптимального використання інструментів фіскальної політики в контексті забезпечення сталого розвитку, проаналізовано особливості формування засад ефективної фіскальної політики сталого розвитку, розкрито перспективи використання зарубіжного досвіду реалізації фіскальної політики сталого розвитку для адаптації в Україні, розроблено рекомендації щодо підвищення ефективності фіскальної політики сталого розвитку в Україні.

Матеріали роботи будуть корисними для удосконалення діяльності владних органів, при розробці проектів нормативно-правових актів, а також можуть бути використані у процесі підвищення кваліфікації чи професійного навчання державних службовців.

Ключові слова: фіскальна політика держави, сталий розвиток, економіко-правове регулювання фіскальної політики, податки, бюджет.

ABSTRACT

Danyschuk A. S. Formation of fiscal policy of sustainable development. – Manuscript.

Master's thesis on specialty 281 "Public management and administration". Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas. Ivano-Frankivsk, 2024.

The research highlighted the essence of the problems of forming the fiscal policy of sustainable development. The theoretical foundations of the study of the fiscal policy of the state were revealed, and the analysis of the formation of the fiscal policy of sustainable development in Ukraine was carried out.

The ways of improving the formation of the fiscal policy of sustainable development of Ukraine are outlined, the directions of the optimal use of fiscal policy tools in the context of ensuring sustainable development are determined, the peculiarities of the formation of the foundations of an effective fiscal policy of sustainable development are analyzed, the prospects of using foreign experience in the implementation of the fiscal policy of sustainable development for adaptation in Ukraine are revealed, recommendations are developed regarding increasing the effectiveness of the fiscal policy of sustainable development in Ukraine.

The materials of the work will be useful for improving the activities of the authorities, in the development of draft legal acts, and can also be used in the process of professional development or professional training of civil servants.

Keywords: fiscal policy of the state, sustainable development, economic and legal regulation of fiscal policy, taxes, budget.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ	12
1.1. Економіко-правовий зміст фіскальної функції держави	12
1.2. Фіскальна політика як сукупність форм та методів реалізації фіскальної функції держави	22
1.3. Сучасний стан розвитку фіскальної політики в Україні	39
РОЗДІЛ 2	
АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ	51
2.1 Значення та роль фіскальної політики сталого розвитку у національній економіці України	51
2.2 Еволюція завдань та концепції фіскальної політики в економіці України	69
2.3 Елементи фіскальної політики сталого розвитку та їх вплив на формування бюджету України	83
РОЗДІЛ 3	
ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМУВАННЯ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ	107
3.1 Напрями оптимального використання інструментів фіскальної політики в Україні в контексті забезпечення сталого розвитку	107
3.2 Формування засад ефективної фіскальної політики сталого розвитку в Україні	116
3.3 Перспективи використання зарубіжного досвіду реалізації фіскальної політики сталого розвитку для адаптації в Україні	140
3.4 Рекомендації щодо підвищення ефективності фіскальної політики сталого розвитку в Україні	153
ВИСНОВКИ	168
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	175

ВСТУП

Актуальність теми. Протягом останніх років Україна активно наближається до європейських стандартів у різних сферах життєдіяльності держави і суспільства щодо формування демократичної, соціальної, правової держави, упровадження європейських стандартів життя, зміни суспільних пріоритетів, здійснення економічних та соціальних перетворень, реалізації стратегічних пріоритетів економічного та соціального розвитку, соціальної переорієнтації економічної політики. Ці чинники, а також збільшення масштабів фінансової діяльності в державі та чисельності суб'єктів господарської діяльності зумовлюють зростання ролі функцій держави та обумовлюють необхідність нового погляду на дослідження правових інститутів, які забезпечують належний рівень функціонування правової системи держави, та функціонування держави в цілому.

Дослідження функцій держави надає можливість реально оцінити її фактичний стан, зокрема стан соціальної, економічної та політичної сфер, характер і зміст діяльності органів державної влади.

Наразі актуальності набуває формування, розвиток та реалізація фіскальної політики держави, що допоможе Україні покращити імідж на міжнародній арені, успішно інтегруватися у світовий економічний простір та європейське співтовариство на рівні з іншими європейськими країнами.

З огляду на ці факти проблема формування ефективної фіскальної політики сталого розвитку потребує швидкого вирішення для розвитку публічного управління та адміністрування, публічної служби в нашій державі.

Обґрунтування вибору теми дослідження. Являючись фундаментальною складовою для розвитку інших сфер життєдіяльності держави, фіскальна політика України стає одним з найважливіших напрямків діяльності держави, що безпосередньо впливає на стабілізацію та стабільність економічних процесів в Україні.

Сучасна світова практика свідчить, що лише переосмислення ролі

фіскальної політика держави надасть можливість подальшого удосконалення економіко-правового регулювання в усіх сферах життєдіяльності держави, подальшого розвитку держави, як невід'ємної передумови демократичних перетворень. Саме фіскальна політика держави є тим чинником, який вказує на рівень розвитку держави, на рівень взаємодії органів державної влади між собою, на рівень взаємодії органів державної влади та громадян держави.

Реалізація фіскальної політики держави зумовлена низкою чинників через глобалізацію економічної сфери, євроінтеграцією України, а також входження у світовий економічний простір. Реалізація фіскальної політики держави напряду залежить від належного стану нормативно-правового регулювання, а також від ефективності функціонування органів державної влади, що є необхідною умовою існування розвитку держави в цілому.

Для належної організації формування, розвитку та реалізації фіскальної політики в Україні необхідний високий, якісний рівень публічного управління та регулювання, окремою рисою якого має бути удосконалення роботи органів державної влади, а також посилення діалогу та співробітництва з громадськістю. Недостатній рівень наукового забезпечення окремих питань, неврегульованість багатьох аспектів процесів реалізації фіскальної політики, неузгодженість нормативних актів, наявність правових колізій у процесі функціонування органів державної влади, що реалізують фіскальну політику в державі, зумовлюють необхідність проведення комплексного економіко-правового дослідження у цій сфері і розробки нових положень та науково обґрунтованих підходів до загальнонаціональної концепції щодо удосконалення реалізації фіскальної політики держави з урахуванням позитивного практичного досвіду зарубіжних країн у цій сфері.

Проблеми в системі державного регулювання фіскальної політики сталого розвитку розглядали у різний час вчені Дж. М. Кейнс, А. Маршалл, П. Семюелсон, Х. Хаузер, С. Фішер, Е. Прескотт. Окремі аспекти податкової політики і бюджетно-податкового регулювання викладені в роботах таких вітчизняних вчених, як О. В. Баклан, А. І. Берлач, Ю. П. Битяк, С. С. Білуга, М.

В. Жернаков, В. Б. Марченко, НВ. В. Тильчик, Є. А. Усенко, О. Ю. Щербаков та ін. Крім них, окремі питання аналізованої проблематики досліджували А.В. Бризгаліна, О.Д. Василик, Л.К. Воронова, М.М. Весельський, Л.О. Зазвонова, Т.В. Литвинчук, Л.М. Касьяненко, М.П. Кучерявенко, А.Н. Козиріна, Н.Б. Новицька, Л.А. Савченко, О.Ю. Судакова, О.П. Чернявський, С.О. Шохіна.

Разом з тим, плюралізм підходів учених до формування фіскальної політики сталого розвитку зумовлює доцільність подальшого дослідження даного поняття у контексті сучасної глобалізації і перетворень у державі. Нові тенденції у відносинах держави та суспільства створили передумови щодо перегляду загальноприйнятої класифікації функцій держави та визначення економіко-правового аспекту фіскальної політики держави.

Мета і завдання дослідження. *Мета* наукового дослідження полягає комплексно з урахуванням останніх досягнень науки, використовуючи сучасні методи наукового пізнання, здійснити дослідження особливостей формування фіскальної політики сталого розвитку.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі *завдання*:

- проаналізувати доктринальні аспекти економіко-правового змісту фіскальної функції держави, що вплинули на сучасний стан формування, розвитку та реалізації фіскальної функції, з метою розробки концепції розвитку фіскальної політики в Україні;
- висвітлити правові форми та методи реалізації фіскальної функції держави з метою їх подальшого вдосконалення;
- проаналізувати сучасний стан розвитку фіскальної політики в економіці України з метою виявлення недоліків та подальшого удосконалення;
- з'ясувати сутність фіскальної політики сталого розвитку та її роль у національній економіці України;
- розкрити еволюцію завдань та концепції фіскальної політики в економіці України;
- визначити елементи фіскальної політики сталого розвитку та їх вплив на формування бюджету України;

- визначити напрями оптимального використання інструментів фіскальної політики в Україні в контексті забезпечення сталого розвитку;
- розкрити стан та перспективи формування засад ефективної фіскальної політики сталого розвитку в Україні;
- окреслити перспективи використання зарубіжного досвіду реалізації фіскальної політики сталого розвитку для адаптації в Україні;
- розробити рекомендації щодо підвищення ефективності фіскальної політики сталого розвитку в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають при формуванні, розвитку та реалізації фіскальної політики держави.

Предмет дослідження – економіко-правовий аспект фіскальної політики сталого розвитку.

Методи дослідження. Методологічним підґрунтям дослідження стали наукові методи, використання яких дозволило забезпечити достовірність знань, вирішення поставлених цілей та завдань, обґрунтувати висновки та запропонувати рекомендації. Було здійснено науковий аналіз із застосування загальнонаукового діалектичного методу та системного аналізу соціальних явищ, що дозволило дослідити стан наукових досліджень різних аспектів фіскальної політики держави. Використання методів класифікації, групування, системно-функціонального методу дозволило дослідити систему та здійснити класифікацію елементів фіскальної політики держави, суб'єктів, що реалізують фіскальну політику. Статистичний метод надав можливість провести аналіз зібраних емпіричних даних, а також узагальнення положень чинного адміністративного законодавства. Системний метод забезпечив проведення аналізу різних галузей права, їх підгалузей та інститутів в аспекті їх правового регулювання фіскальної функції держави.

Інформаційну основу складає аналіз чинних положень нормативно-правових актів України з питань формування, розвитку та реалізації фіскальної політики держави, визначення правових засад діяльності органів державного управління, що реалізують фіскальну політику в Україні. У дослідженні

використовувалися нормативно-правові акти зарубіжних держав, норми яких є придатними для імплементації у законодавство України щодо адміністративно-правового регулювання формування, розвитку та реалізації фіскальної функції.

Емпіричну базу дослідження склали також статистичні та звітні матеріали, довідкові видання Державної служби статистики України, міжнародних аналітичних організацій з питань фіскальної політики та її впливу на економіку, а також результати вивчення практики діяльності Рахункової Палати України, Державної фіскальної служби України.

Новизна отриманих результатів полягає у тому, що робота є комплексним дослідженням теоретичних та практичних засад формування фіскальної політики сталого розвитку, зокрема:

- досліджено доктринальні аспекти фіскальної функції держави в контексті засадничих якостей таких взаємопов'язаних понять, як: «держава», «публічна влада», «функції держави» та запропоновано теоретичне визначення цього поняття, як один з основних соціально значущих напрямків державної діяльності, що має системний та політичний характер та полягає у створенні передумов, необхідних для ефективної фіскальної діяльності з використанням таких інструментів, як державні доходи та державні видатки;

- проаналізовано особливості формування фіскальної політики та концепцію розвитку фіскальної політики в Україні, в основі якої лежать такі напрями, як мобілізація фінансових ресурсів у необхідному обсязі для функціонування держави, повнота та своєчасність надходжень фінансових ресурсів, розподіл та використання фінансових ресурсів для забезпечення ефективного функціонування держави, своєчасне виконання фінансових зобов'язань перед бюджетом;

- виокремлено поняття «фіскальна діяльність держави» та наведено теоретичне визначення цього поняття, як необхідна складова частина фінансової діяльності, сутність якої зводиться до формування бюджету, розподілу та використання бюджетних коштів, тобто до відносин у сфері державних доходів та державних видатків;

- висвітлено правові форми та методи реалізації фіскальної політики. Форми реалізації фіскальної політики держави представлені як зовнішнє вираження двох основних її режимів застосування на практиці: режим "автоматичних стабілізаторів" та режим дискреційних заходів. До методів реалізації фіскальної політики віднесено два різновиди: це методи прямого та непрямого оподаткування доходів, майна, використання природних та інших ресурсів, а також неподаткових вилучень та методи цілеспрямованого витрачання доходів, що надійшли до державного та місцевих бюджетів у формі податкових та неподаткових платежів.

- проведено аналіз встановлення та розвитку адміністративно-правового регулювання фіскальної політики в Україні та виділено об'єктивні та суб'єктивні фактори, що впливають на неї. До об'єктивних факторів віднесено стан економіки, який впливає на доходну частину бюджету, а до суб'єктивних – зовнішня і внутрішня політика держави, правове забезпечення та державна фінансова підтримка суспільного економічного розвитку;

- виділено інституційні умови реалізації фіскальної політики в Україні, такі як: збалансованість бюджету; підвищення ефективності та справедливості оподаткування в поєднанні з органічним розвитком фіскального інструментарію, податково-забезпечувальна діяльність суб'єкта підприємництва;

- окреслено сучасні тенденції та перспективи розвитку податкових та бюджетних відносин в Україні, що сприятимуть соціально-економічному розвитку у суспільстві, а саме: боротьба з тінізацією економіки та розробка комплексу заходів детінізації економіки; реформування податкової системи; формування реальних засад фіскальної політики;

- проведено аналіз зарубіжного досвіду реалізації фіскальної політики та його запозичення для реалізації фіскальної політики в Україні, придатних для нашої держави норм.

- запропоновано виділити основні шляхи підвищення ефективності фіскальної політики в Україні, як пріоритетні напрямки удосконалення

фіскальної системи України, зокрема: наявність гарантій успішної реалізації фіскальної політики, досягнення фіскальної стійкості, запровадження короткострокових засобів та заходів, які спроможні відносно максимально швидко удосконалити фіскальну політику, отримання середньо- та довгострокових ефектів від фіскальної функції.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані та обґрунтовані в роботі положення, висновки і пропозиції можуть бути використані для розвитку публічного управління та адміністрування, публічної служби, зокрема для:

- підготовки і вдосконалення законодавства, що регулює відносини, що виникають при формування, розвитку та реалізації фіскальної політики України;
- поліпшення стану практичної реалізації фіскальної політики держави в публічній площині;
- вдосконалення освітньої діяльності, зокрема для підготовки окремих тем з дисципліни «Публічне управління та адміністрування».

Структура та обсяг роботи. Логіка проведеного дослідження зумовила **наступну** структуру роботи: вступ, три розділи (десять підрозділів), висновки, загальний обсяг яких складає 191 сторінку. Список використаних джерел містить 181 найменування, у тому числі 6 іноземною мовою.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

1.1. Економіко-правовий зміст фіскальної функції держави

Одним із основних шляхів пізнання суспільної природи держави є пізнання її сучасних функцій, адже рівень досконалості держави визначається насамперед тим, наскільки ефективно вона виконує свої функції, наскільки результативна її політика¹.

З самого початку свого виникнення держава, як політична форма людського соціуму, виступає суб'єктом управління суспільними справами. Впливаючи на суспільні процеси в різних сферах життя, держава долає суперечності між інтересами різних соціальних груп і, таким чином, забезпечує нормальний розвиток суспільства. Такий вплив справляється завдяки різним напрямам діяльності держави, які являють собою функції держави².

Наукове пізнання держави, виявлення її якісного стану, шляхів розвитку обов'язково передбачають розгляд та чітке розуміння її функцій, як змістовного компонента її "життя", динаміки діяльності.

Функції держави виникають, здійснюються та розвиваються відповідно до тих завдань, які слід вирішувати державі в конкретних історичних умовах³. При цьому кожна функція держави зумовлена її сутністю, соціальним призначенням, характеризується комплексністю, внутрішньою єдністю, системними цілеспрямованими зв'язками між видами діяльності держави, відзначається певною самостійністю, однорідністю, повторюваністю⁴.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови під поняттям

¹ Лошихін О.М. Теоретико-правові характеристики економічної функції сучасної держави: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2010. С. 9

² Загальна теорія держави і права: підручник для студ. юрид. вищих навч. закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. С. 89.

³ Могил С. К. Сучасна держава в екстремальних ситуаціях: нормативи, органи, функції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Одеська національна юридична академія. Одеса, 2003. С. 6.

⁴ Скаун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. 2-ге вид. Київ: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. С. 133-135.

"функція" розуміють явище, яке залежить від іншого явища, є формою його виявлення і змінюється відповідно до його змін, обов'язок, коло діяльності чогось, призначення, роль чого-небудь⁵.

У науці загальної теорії держави і права сформувалася категорія "функції держави", яка відображає реальний життєвий процес існування держави, впливає з категорії "сутність держави"⁶.

Будучи основними напрямками державної діяльності, функції держави виражають її сутність і соціальне призначення в галузі управління справами суспільства, реальну роль, яку держава відіграє у вирішенні основних питань суспільного розвитку⁷. Саме виконання державою своїх функцій має за мету гармонізувати життєдіяльність суспільства і держави⁸.

Крім того, функції держави характеризують те, чим покликана займатися держава в певних історичних умовах, що їй завдано особливостями розвитку суспільства та від чого вона не повинна та не може відмовитися⁹.

Невірним є твердження про те, що завдання слугують першоосновою функцій держави, оскільки вони обумовлюються політичними, економічними потребами суспільства, визначаються історичними закономірностями розвитку держави, особливостями соціально-економічних умов розвитку (історичними обставинами, співвідношенням класових сил, національними особливостями)¹⁰.

Кожну конкретну функцію зумовлюють ті завдання, які ставить перед собою держава. Зміст завдань держави визначають внутрішні та зовнішні чинники впливу, проблеми, які постали перед нею. Залежно від цих проблем активізуються певні напрями державної діяльності – функції. Функції являють

⁵ Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2003. С. 1334-1335.

⁶ Кельман М. С., Мурашин О. Г., Хома Н. М. Загальна теорія держави і права: підручник. 3-тє вид., стереотип. Львів: Новий світ-2000, 2011. С. 67.

⁷ Загальна теорія держави і права: підручник для студ. юрид. вищих навч. закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. С. 89.

⁸ Кельман М. С., Мурашин О. Г., Хома Н. М. Загальна теорія держави і права: підручник. 3-тє вид., стереотип. Львів: Новий світ-2000, 2011. С. 63.

⁹ Саміло Г. О. Теорія держави і права: навч. посібник. Запоріжжя: Просвіта, 2010. С. 55.

¹⁰ Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ: Юрінком Інтер, 2006. С. 43.

собою засіб реалізації, виконання завдань держави¹¹.

Функції держави – це специфічні прояви, конкретні визначення соціального призначення держави у діяльності її органів. Цілі держави, безумовно, тією чи іншою мірою визначають систему її функцій, проте, це не означає їх тотожність, швидше, йдеться мова про співвідношення. Функції держави – це визначені її соціальним призначенням основні напрями діяльності держави¹².

Критеріями класифікації функцій держави є основні елементи діяльності, зокрема: суб'єкти, об'єкти, способи та засоби діяльності, мета, завдання діяльності тощо. Варто погодитися з думкою Ю. С. Шемшученка, що залежно від того, яке суспільство та яка держава остаточно утверджується, буде складатися і закріплюватися система основних об'єктних функцій держави, визначатимуться пріоритети, тобто головні функції держави¹³.

Роль і можливості держави в економічному розвитку необхідно розглядати крізь призму функцій держави, тобто повноважень, делегованих їй суспільством, його частиною, або набутих іншим способом. Місія держави, як системи політичної влади, в економічному розвитку залежать від змістовного наповнення такого розвитку, послідовності дій для досягнення цієї мети¹⁴.

Кожна держава визначає власні пріоритети, що ґрунтуються на усвідомленні та врахуванні дії цілого комплексу чинників, зокрема: історичних передумов, особливостей менталітету, джерела влади тощо. При цьому всебічні історичні перетворення в суспільстві викликають зміни в сутності та соціальному призначенні держави, а це потребує модифікації її функцій¹⁵.

Наукові дослідження фіскальної функції держави: її змісту, суспільної ролі

¹¹ Саміло Г. О. Теорія держави і права: навч. посібник. Запоріжжя: Просвіта, 2010. С. 55.

¹² Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ: Юрінком Інтер, 2006. С. 43; Дуліба Є.В. Розвиток фіскальної функції держави в умовах глобалізації. *Наукові дослідження у 2018 році: матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених*. (09 лют. 2018 р., м. Краматорськ). Вінниця: ТОВ "Нілан-ЛТД", 2018. С. 238–241.

¹³ Конституційне право України. Академічний курс: підручник: у 2 т. / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. Київ: Юрид. думка, 2008. Т. 2. С. 13.

¹⁴ Зимовець В. В. Державна фінансова політика економічного розвитку: НАН України; Ін-т екон. та прогнозів. Київ, 2010. С. 166.

¹⁵ Скаун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. 2-ге вид. Київ: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. С. 133-135.

проводились ученими у межах досліджень феномена самої держави, використовуючи різноманітний набір наукових засобів та методів. Обґрунтування суспільного значення змісту фіскальної функції формувалось ученими різних часів, з різних поглядів та із урахуванням системного і функціонального підходів до вивчення держави як суспільного феномена у взаємозв'язках із існуючим загальним вченням про функції держави.

Вчення про функції держави, що сформоване суспільною наукою, має засадничий характер у дослідженнях доктринальних аспектів фіскальної функції держави. Серед основних засновників такого вчення в історії теорії держави можна назвати давньогрецьких учених Платона, Аристотеля та ін., адже за участю цих видатних учених були сформовані основні принципи організації держави, основні напрями і цілі державної діяльності, що використовуються і в сучасних умовах.

З історії правової думки вітчизняний учений В. І. Сало вважає видатного англійського філософа Т. Гоббса співзасновником вчення про функції держави, який, наприклад, виділяв рівномірне обкладення податками громадян як функцію-обов'язок держави¹⁶. Також у науковій літературі серед засновників вчення про функції держави виділяють Дж. Локка та Ж. Бодена. Наприклад, згідно із вченням Дж. Локка, влада у здійсненні своїх функцій повинна підпорядковуватись чітким принципам і обмеженням, серед яких є заборона на підвищення податків без згоди народу, суспільства¹⁷. Таким чином, за вченням Дж. Локка, здійснення функцій державою не повинно бути необмеженим, а дискреційні повноваження так званого "довільного адміністративного розсуду" повинні бути обмеженими юридичними засобами стримування сваволі посадових осіб при здійсненні ними функцій публічної влади із застосуванням конституційних механізмів впливу громадян, суспільства. Таку думку

¹⁶ Сало В. І. Внутрішні функції держави в умовах членства в Європейському Союзі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Науково-дослідний інститут державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України. Харків, 2007. С. 12-13.

¹⁷ Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків: Право, 2017. Т. 2: Філософія права / редкол. С. І. Максимов (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. С. 422.

підтримував і видатний французький філософ Ж. Боден, за вченням якого функції суверенної влади – це комплекс виняткових прерогатив у вирішенні найважливіших питань життя країни. Стягнення податків учений вважав однією із пріоритетних функцій, що реалізується згідно із прийнятими суспільством законами¹⁸.

За результатами досліджень В.В. Хохуляка встановлено, що першим в історії фінансової думки вченим, що вибудував загальну систему фінансової науки шляхом систематизації існуючих фінансових теорій, є Іоганн Генріх Готліб фон Юсті¹⁹, який виділив фіскальну та регулюючу функції податків. Так, згідно фіскального принципу, "народне господарство трактувалось виключно як джерело і засіб наповнення державної скарбниці, а метою фінансової діяльності держави було збільшення податкових надходжень, незважаючи на соціально-економічні наслідки податкового гніту..."²⁰.

В історичному аспекті функції держави невід'ємно пов'язані із необхідністю виконання завдань державної влади на певному проміжку часу свого розвитку. Характер державної діяльності визначається не лише тим, кому належить політична влада, але і як побудовано уряд, як організовано державний лад. При цьому одним із основних чинників для розвитку мають публічно-правові завдання, що визнаються суспільством обов'язковими для держави. Наприклад, за часів візантійського імператора Юстиніана політичні поняття і вимоги до влади змінювалися таким чином, що ідея свободи була витіснена ідеєю корисності, народного блага, що вимагало турботи про найбільш слабких. За часів Юстиніана серед основних завдань держави і її влади були "добробут" підданих, забезпечення їх усілякими благами, служіння людям, охорона від небезпек тощо²¹. За своїм змістом діяльність із реалізації принципів "добробуту"

¹⁸ Боден Ж. Шість книг о государстве. Історія вчень про державу і право: хрестоматія / уклад. Г. Г. Демиденко. Харків: Легас, 2002. С. 122.

¹⁹ Хохуляк В. В. Наука фінансового права: проблеми становлення та розвитку: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07; 12.00.01 / Національний університет "Одеська юридична академія". Одеса, 2015. С. 88-89.

²⁰ Хохуляк В. В. Наука фінансового права: проблеми становлення та розвитку: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07; 12.00.01 / Національний університет "Одеська юридична академія". Одеса, 2015. С. 205.

²¹ Вальденберг В. Е. Государственное устройство Византии до конца VII века / под ред. В. И. Земскова. СПб.: Изд-во СПбГУ, 2008. С. 103-104.

і поряд з ним "безпеки" потребували від публічної влади акумулювання державних ресурсів і, відповідно, створення умов для розвитку основ фіскальної діяльності її службових осіб.

У ХХ столітті відбулися суттєві трансформації як у системі функцій держави, так і в їх сутності та змісті. Такі зміни були характерними для функцій, що здійснювала держава як у "традиційних" сферах суспільного життя (політичній, економічній, соціальній і культурній), так і в "нових" галузях, обумовлених глобальними проблемами сучасності (демографічній, екологічній, сировинній, космічній, інформаційній тощо)²².

За сучасних історичних умов ученими різних суспільних наукових галузей здійснено значний масив роботи з дослідження функцій держави як з позицій управлінської, юридичної, економічної наук у цілому, так і щодо її окремих видів. Так, серед учених, що досліджували загальні аспекти функцій держави, варто назвати: В. Б. Авер'янова, С. С. Алексєєва, І. Л. Бачило, М. І. Байтина, В. К. Бабаєва, А. П. Глєбова, Л. Р. Наливайко, В. Ф. Погорілка, М. І. Піскотіна, І. С. Самощенко, О. Ф. Скакун, В. Я. Малиновського, Н. І. Матузова та ін.; економічну функцію як одну із основних функцій держави досліджували такі сучасні вчені: О. Г. Варич, В. В. Давиденко, О. М. Лощикін, В. М. Тисянчин та ін.; функції держави у галузі фінансів досліджували: Л. К. Воронова, А. А. Нечай, Л. А. Савченко, Н. Ю. Пришва, О. О. Семчик та ін.; окремо податкову функцію розглядала російська дослідниця Є. В. Артеміна та ін.

На думку О. М. Лощикіна, "функції держави" – це кардинальні, постійні напрями і види діяльності держави, зумовлені об'єктивними потребами суспільного розвитку, її внутрішніми і зовнішніми завданнями, в яких виявляються і конкретизуються сутність та соціальне призначення держави²³. Відповідно до постулатів теорії держави, "функції держави" є основними напрямками її діяльності, що зумовлені її цілями і завданнями та

²² Лощикін О.М. Теоретико-правові характеристики економічної функції сучасної держави: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2010. С. 3.

²³ Лощикін О.М. Теоретико-правові характеристики економічної функції сучасної держави: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2010. С. 24-25.

конкретизують її сутність²⁴. Держава, як суспільна інституція, здатна сприяти розвитку суспільства або перешкоджати йому. Дослідник І. Матузов вбачає призначення держави у сприянні здійсненню прав людини, а право у цьому випадку повинно всіляко сприяти саморозвитку людини у ринкових відносинах²⁵.

У теорії державного управління В. Я. Малиновським класифіковано функції управління на три основні групи: основні, загальні і допоміжні²⁶. Автором виокремлено самостійну "бюджетну функцію" у групі допоміжних функцій державного управління, що за змістом відповідає поняттю "бюджетний процес"²⁷. Разом з цим функції держави у галузі фінансів, оподаткування і адміністрування митних зборів (фіскальна функція) автором не досліджувались.

На рівні фундаментального дослідження О. М. Лоцихіним розкрито діалектику взаємодії держави, суспільства й економіки і права як об'єктивної основи формування економічної функції держави. За висновками автора, економічна функція держави має складний, системний характер і охоплює такі напрями діяльності: захист економічних прав і свобод людини і громадянина, створення державного сектора в основних галузях економіки, емісія коштів, загальна координація економічної та фінансової політики, включаючи планування, державне замовлення, державне кредитування, оподаткування²⁸. В. В. Давиденко підтримано пропозиції щодо існування самостійної податкової функції держави, крім цього, автором виокремлено такі самостійні функції держави як "валютне регулювання", бюджетна функція, "функція митного регулювання"²⁹. Вітчизняна дослідниця О. О. Семчик вважає, що на даний час немає необхідності виділяти окремо податкову функцію, яка, на думку автора, імовірно, повинна бути віднесена до підвиду фінансової функції держави³⁰.

²⁴ Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник. 3-тє вид. Київ: Алерта; ЦУЛ, 2011. С. 137.

²⁵ Матузов Н. И., Малько А. В. Теория государства и права: учебник. Москва: Юристъ, 2004. С. 61.

²⁶ Малиновський В. Я. Державне управління: навч. посібник. Вид. 2-ге. Київ: Атіка, 2003. С. 209.

²⁷ Малиновський В. Я. Державне управління: навч. посібник. Вид. 2-ге. Київ: Атіка, 2003. С. 332.

²⁸ Лоцихін О.М. Теоретико-правові характеристики економічної функції сучасної держави: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2010. С. 11.

²⁹ Давиденко В.В. Економічна функція сучасної держави. *Держава і право. Юридичні науки*. Київ, 2008. Вип. 19. С. 77–78.

³⁰ Семчик О. О. Держава і фінанси: правовий зв'язок: монографія / відп. ред. Л. К. Воронова. Київ: Юрид. думка,

О. Г. Варич визначила внутрішню систему економічних функцій держави, яку складають підфункції: оподаткування, фінансів, валютного регулювання, митного регулювання, регулювання відносин власності та підприємництва³¹.

У науковій літературі у сфері проблем фінансового права дослідницею О. О. Семчик обґрунтовано поняття "функції держави у галузі фінансів", під якими автор розуміє "основні комплексні напрями діяльності держави, здійснювані у певних формах і за допомогою конкретних методів у життєво важливих сферах фінансових відносин, що виражають її сутність і соціальне призначення"³². Також автор класифікує такі функції на три групи: 1) фінансові регулятивні функції; 2) фінансові забезпечувальні функції; 3) фінансові контрольні функції³³. Разом із цим автор не розкриває зміст і склад кожної із пропонованих груп функцій.

У цілому з аналізу наукової сучасної вітчизняної літератури в межах основних існуючих (фундаментальних і прикладних) юридичних досліджень щодо становлення та розвитку функцій держави, у т. ч. економічних, зроблено висновок, що вченими не приділялось достатньої уваги розкриттю правової сутності поняття і змісту фіскальної функції держави. Разом із цим фіскальний зміст діяльності держави здебільшого був предметом досліджень учених-економістів, які досліджували економічну політику, систему державного регулювання економіки³⁴.

Сьогодні існує два підходи до розуміння поняття «фіскальне забезпечення соціальної функції держави». Представники першого підходу (В. Білоцерківець, М. Домбровські, Р. Копич) до фіскального забезпечення соціальної функції держави відносять податково-видаткові заходи держави, які використовуються для врегулювання соціально-економічних відносин, що є необхідними для

2010. С. 68.

³¹ Варич О. Г. Економічні функції сучасної держави: природа, зміст, тенденції розвитку в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ, 2006. С. 8.

³² Семчик О. О. Держава і фінанси: правовий зв'язок: монографія / відп. ред. Л. К. Воронова. Київ: Юрид. думка, 2010. С. 78.

³³ Семчик О. О. Держава і фінанси: правовий зв'язок: монографія / відп. ред. Л. К. Воронова. Київ: Юрид. думка, 2010. С. 69.

³⁴ Дулиба Е. В. Теоретико-правовые основы исследования фискальной функции государства: доктринальные аспекты. *Международный научно-практический правовой журнал "Legea si Viata"*. 2018. № 3/2 (315). С. 42.

задоволення соціальних потреб суспільства. Представники другого підходу (С. Гринкевич, І. Таранов) пов'язують фіскальне забезпечення з основною функцією податків – акумулювати фінансові ресурси держави. На думку дослідника В. Б. Тропіної, ототожнення фіскального з бюджетно- податковими ресурсами державного регулювання чи із системою оподаткування є необґрунтованим, звужує зміст цього поняття, оскільки навіть етимологія слова "фіск" (від лат. *fiscus* – державна скарбниця) обумовлює об'єднання у складі фіскальних ресурсів держави усіх джерел їх формування, серед яких, крім податків, важливе місце займають неподаткові надходження до бюджету, доходи від операцій з капіталом, трансферти, а також урахування такої компоненти фіскального потенціалу держави, як доходи і видатки державних цільових фондів. Автором встановлено, що переважною більшістю наукових праць з економіки так звана "фіскальність" досліджується в контексті вирішення завдань виключно державної економічної політики держави (В. В. Білоцерківець, О. М. Жовтанецький, Д. В. Нікитенко, С. О. Масліченко)³⁵. Також в економічній літературі фіскальна функція досліджується в контексті проблем державного регулювання економіки як система форм і методів реалізації сукупності притаманних державним фінансам функцій (В. Б. Тропіна)³⁶, системи фінансових заходів держави для регулювання доходів і видатків місцевих бюджетів (Н. Є. Кульчицька)³⁷. Фіскальна функція також досліджувалась у контексті децентралізації бюджетної системи у працях таких вчених-економістів: Й. Бескида, О. Василика, М. Деркача, В. Гейця, О. Кириленко, Т. Ковальчука, С. Колодія, В. Кравченка, В. Федосова, С. Юрія та ін.

Пізнання природи держави через пізнання її сучасних функцій завжди залишається актуальною проблемою, оскільки стан визначеності і забезпеченості таких функцій буде відображенням певного стану проблем як

³⁵ Тропіна В. Б. Бюджетне забезпечення соціальної функції держави в Україні. *Фінанси України*. 2008. № 5. С. 17-18.

³⁶ Тропіна В. Б. Бюджетне забезпечення соціальної функції держави в Україні. *Фінанси України*. 2008. № 5. С. 18-19.

³⁷ Кульчицька Н. Є. Фіскальна політика України на регіональному рівні: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.04.01 / Тернопільська академія народного господарства. Тернопіль, 2004. С. 3.

самої сучасної держави, так і суспільства в цілому.

Модифікація функцій держави пов'язана з розвитком держави, встановленням нового типу суспільних відносин. Незважаючи на те, що довгий період фіскальну функцію взагалі не виокремлювали як самостійну функцію держави, вона виникла водночас з появою держави та зберігає своє значення і до сьогодні. На ранніх етапах розвитку держави податки (в їх первинному вигляді) дійсно виконували передусім фіскальну функцію і запроваджувалися з метою наповнення казни³⁸. Проте з розвитком суспільства, появою нових фінансових інститутів та фінансових механізмів, фіскальна функція держави набуває особливого значення.

Доктринальні аспекти дослідження фіскальної функції держави пов'язані із науковими дослідженнями насамперед сутності і соціального призначення держави як публічного інституту управління, влади і права, основних і допоміжних функцій державних органів, підстав та особливостей суспільних завдань і напрямів діяльності державних службовців, державних органів влади управління, інших суб'єктів права, хто повинен виконувати їх³⁹.

Проаналізовані доктринальні теоретичні аспекти фінансової науки у світлі проблем застосування окремих фіскальних інструментів держави в межах різних концептуальних підходів учених і на різних історичних етапах її розвитку свідчать про те, що фіскальний зміст діяльності держави здебільшого був предметом досліджень учених-економістів у форматі проблем економічної, фіскальної політики держави або окремих їх напрямів та державного регулювання економіки.

³⁸ Молдован О. О. Державні фінанси України: досвід та перспективи реформ: монографія. Київ: НІСД, 2011. С. 69.

³⁹ Дуліба Є.В. Доктринальні аспекти дослідження фіскальної функції держави. *Право: історія, теорія, практика*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 22–23 лют. 2018 р.). Херсон: Вид-во "Молодий вчений", 2018. С. 66

1.2 Фіскальна політика як сукупність форм та методів реалізації фіскальної функції держави

Фіскальна політика – це урядовий вплив на економіку через оподаткування, формування обсягу і структури державних витрат з метою забезпечення належного рівня зайнятості, запобігання і обмеження інфляції та згубного впливу циклічних коливань. Фіскальна політика являє собою сукупність форм та методів реалізації фіскальної функції держави. Дослідження фіскальної функції держави допомагає реально оцінити її можливості, сприяє більш глибокому розумінню механізму її взаємодії з інтеграційними інститутами у вирішенні найбільш важливих завдань ⁴⁰.

Оптимальність організації держави безпосередньо залежить від того, наскільки повно і чітко сформульовано її завдання і визначено функції і чи може вона їх самотужки здійснювати. Саме за допомогою функцій з високим ступенем точності можна розкрити характер і зміст діяльності держави, рівень ефективності, вплив на процес здійснення державою внутрішніх функцій, а отже, вірність обраного Україною шляху розвитку.

Фіскальна функція держави є однією із необхідних, провідних і забезпечувальних функцій сучасної держави, від якості якої залежить якість існування самої держави.

Виходячи з того, що під поняттям "фіскальний" розуміють той, що стосується інтересів державної скарбниці ⁴¹, то фіскальна функція полягає у забезпеченні фінансування і надання якісних публічних послуг як важливої складової рівня добробуту населення ⁴².

У правовій літературі не виділяють фіскальну функцію як самостійну функцію держави, нерідко трактують як частину економічної функції або розглядають як функцію оподаткування і фінансового контролю, що є

⁴⁰ Сало В. І. Внутрішні функції держави в умовах членства в Європейському Союзі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Науково-дослідний інститут державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України. Харків, 2007. С. 30.

⁴¹ Багатомовний юридичний словник-довідник / І. О. Голубовська, В. М. Шовковий, О. М. Лефтерова та ін. Київ: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2012. С. 139.

⁴² Зимовець В. В. Державна фінансова політика економічного розвитку: НАН України; Ін-т екон. та прогнозів. Київ, 2010. С. 165.

обслуговуючою по відношенню до інших функцій⁴³. Однак вважаємо, що сьогодні зміст фіскальної функції полягає не тільки в наповненні державного бюджету, а також у розподілі та використанні коштів, які надходять до державного бюджету.

Будучи тісно пов'язаною з економічною функцією держави, фіскальна функція безпосередньо може впливати на розвиток економіки, добиваючись її стійкого зростання, стабільності цін, повної зайнятості дієздатного населення. Саме за допомогою фіскальної функції реалізується головне призначення податків – формування та мобілізація фінансових ресурсів держави, а також акумулювання в бюджеті засобів для виконання загальнодержавних або цільових державних програм⁴⁴.

Розглянувши визначені у правовій науці ознаки⁴⁵, які притаманні фіскальній функції держави, констатуємо, що вона є:

- зовнішнім вираженням права держави;
- реалізується від імені держави уповноваженими органами; засоби державної політики мають державно-владний, організаційний характер;
- реалізується з використанням правових, фінансово-економічних, соціальних засобів впливу на платників податків;
- закріплена у формі окремих норм права.

Фіскальній функції, як і всім іншим функціям держави, притаманні такі ознаки⁴⁶:

1. Фіскальна функція держави є основним соціально значущим напрямом її внутрішньої діяльності. Адже будь-яка держава не має змоги розвиватися без належного фінансового забезпечення, що покликане забезпечити економічну самостійність держави, здійснення внутрішніх та зовнішніх функцій держави, забезпечити соціально-економічний розвиток держави, забезпечити розвиток і

⁴³ Теория государства и права: учебник / под ред. В.К. Бабаева. Москва: Юристъ, 2003. С. 79.

⁴⁴ Дуліба Є.В. Розвиток фіскальної функції держави в умовах глобалізації. *Наукові дослідження у 2018 році: матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених*. (09 лют. 2018 р., м. Краматорськ). Вінниця: ТОВ "Нілан-ЛТД", 2018. С. 238-241.

⁴⁵ Фінансове право: підручник / Г. В. Бех, О. О. Дмитрик, І. Є. Криницький та ін. / за ред. М. П. Кучерявенка. Київ: Юрінком Інтер, 2006. С. 57-58.

⁴⁶ Саміло Г. О. Теорія держави і права: навч. посібник. Запоріжжя: Просвіта, 2010. С. 54.

державну підтримку науково-технічного та інноваційного потенціалу держави, забезпечити національну безпеку та обороноздатність держави, громадський порядок та боротьбу із злочинністю тощо.

2. Фіскальна функція держави має політичний характер, стратегічну спрямованість на створення життєздатного демократичного суспільства. Держава регулює конфлікти інтересів різних соціальних груп у суспільстві, забезпечує ефективну реалізацію та захист прав і свобод людини та гідних умов її життя, формує державну політику тощо.

3. У фіскальній функції проявляються і об'єктивуються притаманні їй особливості та закономірності розвитку, динаміка соціально-економічних, політичних перетворень у житті суспільства. Реалізуючи фіскальну функцію, держава формує фіскальну політику, яка відповідає вимогам розвитку суспільства саме в той період та за тих умов, що склалися.

4. Фіскальній функції державі притаманний системний характер. Саме системний характер вимагає всебічного розгляду усіх можливих варіантів дій для досягнення найбажаніших результатів, використовуючи всі можливості, комплексний аналіз ситуації, що склалася, з різних точок зору. При цьому важливу роль системного характеру відіграє послідовність та безперервність таких дій.

5. Фіскальна функція реалізується властивими їй методами й у відповідних формах.

6. Фіскальна функція держави має об'єктивно-суб'єктивний характер, що обумовлений закономірностями взаємодії суспільства та держави та реалізується завдяки свідомості та волі людей, які задіяні у державному механізмі⁴⁷.

Таким чином, узагальнюючи вищеназвані ознаки фіскальної функції держави, пропонуємо авторське визначення фіскальної функції держави. Фіскальна функція держави являє собою один із основних соціально значущих напрямків державної діяльності, що має системний та політичний характер і

⁴⁷ Загальна теорія держави і права: підручник для студ. юрид. вищих навч. закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. С. 90-91.

полягає у створенні передумов, необхідних для ефективної фіскальної діяльності з використанням таких основних інструментів, як державні доходи та державні видатки.

Фіскальна функція держави відіграє дуже важливу роль у сприянні економічному розвитку та стабільності країни, добробуту її громадян та суспільства в цілому.

Сьогодні у світі існують різні підходи до розуміння добробуту громадян та суспільства. Серед них можна виділити три основні:

1. Підхід соціального добробуту та політики добробуту пов'язаний із тими режимами, які діють у тій чи іншій країні. Виділяють три моделі такого підходу: ліберальна, консервативна та соціал-демократична⁴⁸. Підхід соціального добробуту та політики добробуту передбачає наявність сильної держави, що бере на себе значну частину функцій перерозподілу благ у суспільстві, основною метою якої є забезпечення певного рівня добробуту, соціальна захищеність населення, підтримка рівня життя не нижче прожиткового мінімуму, забезпечення конституційних соціальних гарантій⁴⁹.

Ліберальна модель, яка є характерною для США, спирається на ринок, базується на принципах "страхової сітки" і соціальної патології, тобто під соціальний захист потрапляють лише ті категорії населення, які не здатні самостійно забезпечити свій добробут (соціально незахищені). Спостерігається також дуалізм держави і ринку у соціальному страхуванні, забезпеченні житлом, освіті, медичному обслуговуванні, благодійності, застосовуються жорсткі правила і норми тестування рівня добробуту громадян для визначення прожиткового мінімуму. В рамках цієї моделі надаються переважно адресні соціальні послуги, що сприяють репродукуванню соціальної нерівності. Держава гарантує лише мінімум, а ключову роль відіграє ринок.

Яскравим прикладом реалізації консервативної моделі добробуту

⁴⁸ Антикризове управління національною економікою: монографія / І. Малий, І. Радіонова, Л. Смельяненко та ін.; за заг. ред. І. Малога. Київ: КНЕУ, 2017. С. 17-19.

⁴⁹ Про основні засади і напрями становлення економіки України в кризовий період: Постанова Верховної Ради України від 15.06.1994 № 61/94- ВР. Дата оновлення 15.06.1994. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/61/94-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 01.12.2023).

суспільства є Німеччина, яка сповідує принципи субсидіарності (участь різних секторів економіки у сфері соціального захисту) та солідарності (можливість інституціям нижчого рівня звернутися за допомогою до інституцій вищого без загрози втрати контролю над своєю діяльністю), а також необхідності забезпечення рівноваги патерналістського інструментарію влади з адресними програмами підтримки різних груп населення (за професійним чи майновим критеріями)⁵⁰. Гармонізацію цих інтересів забезпечує економічно сильна держава; інтереси приватного бізнесу часто обмежуються в інтересах решти учасників суспільства; соціальні гарантії загалом високі, а тому майнове розшарування незначне⁵¹.

Соціал-демократична модель, яка діє у Швеції, ґрунтується на універсальній системі соціального захисту, за якої державні зусилля спрямовуються на мінімізацію соціальних проблем і максимізацію державних доходів через систему прогресивного оподаткування. Державне забезпечення добробуту на високому рівні робить приватні ініціативи у цій сфері зайвими. Рівень декомодифікації є високим, а також пропагується рівність між громадянами. В цій моделі універсальні соціальні послуги сприяють утвердженню рівності статусів незалежно від класової приналежності⁵².

Крім того, є низка країн, які мають змішані ознаки вищезазначених моделей добробуту суспільства. Наприклад, моделі добробуту у Великобританії, Австралії, Новій Зеландії поєднують ознаки ліберальної та соціал-демократичної моделі, а у Нідерландах, Австрії – ознаки консервативної разом із соціал-демократичною моделлю, а в Японії – ознаки ліберальної з консервативною моделлю.

2. Підхід економічний стосується того, що держави надають добробуту адекватну рамкову основу для розуміння рівнів оціночних ефектів, які залежать

⁵⁰ Антикризове управління національною економікою: монографія / І. Малий, І. Радіонова, Л. Ємельяненко та ін.; за заг. ред. І. Малого. Київ: КНЕУ, 2017. С. 17-19.

⁵¹ Фінанси зарубіжних країн: навч. посібник / Кізіма Т. О., Кравчук Н. Я., Горин В. П. та ін.; за ред. О. П. Кириленко. Тернопіль: Економічна думка, 2013. С. 20.

⁵² Антикризове управління національною економікою: монографія / І. Малий, І. Радіонова, Л. Ємельяненко та ін.; за заг. ред. І. Малого. Київ: КНЕУ, 2017. С. 18.

від політичних орієнтирів, взаємозв'язку між ринковими інституціями та соціальними витратами, а також їх ефектами для подолання бідності.

3. Екологічний підхід пов'язує економічну ефективність із екологічною політикою. Головна ідея при цьому – виявити та імплементувати активність, яка б зробила виробництво одночасно більш ефективним і чистим. Еко-ефективність є ключовою для допомоги індивідам, компаніям та уряду стати стійкішими. Це включає кілька речей: економічний та екологічний прогрес, ефективне використання ресурсів, нижчий рівень викидів, використання повторної переробки тощо⁵³.

Виходячи з того, що в Конституції України зазначено, що Україна є соціальною державою, і з того, що сьогодні є необхідність системних трансформацій суспільства на ліберально-демократичних засадах⁵⁴, можна стверджувати про те, що Україна розбудовує політики добробуту своїх громадян та суспільства в державі в цілому.

Форми, порядок реалізації функцій держави не можна розглядати окремо від змісту, правової природи і сутності її діяльності, обумовлених правовими вимогами суспільства. Оптимальність організації та ефективність діяльності держави залежні від повноти й зрозумілості уявлень про зміст і межі її функцій, визначеності форм їх реалізації. Форми реалізації фіскальної функції держави можна визначити як організаційні за своїм характером способи її практичної діяльності з виконання її завдань і цілей⁵⁵.

Виходячи з традиційного розуміння форм реалізації функцій держави, варто зазначити, що фіскальна функція реалізується за допомогою двох форм: правової, що включає в себе правотворчу, правозастосовну, правоохоронну форми, та неправової (організаційної), що включає в себе організаційно-регламентуючу, організаційно-господарську й організаційно-ідеологічну

⁵³ Антикризове управління національною економікою: монографія / І. Малий, І. Радіонова, Л. Ємельяненко та ін.; за заг. ред. І. Малого. Київ: КНЕУ, 2017. С.17-26.

⁵⁴ Новий курс: реформи в Україні. 2010–2015: національна доповідь / Авер'янов В. Б., Ажнюк Б. М., Богдан Т. П. та ін.; за заг. ред. В. М. Гейця. Київ: НВЦ НБУВ, 2010. С. 8.

⁵⁵ Бухтерева М.А. Формы реализации функций государства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Академия управления МВД России. Москва, 2002. С. 15.

форми⁵⁶.

У правових формах відображається взаємозв'язок держави та права, підкреслюється необхідність держави діяти при реалізації своїх функцій у межах права, відображається бажання держави до використання чи, навпаки, до невикористання правових засобів у своїй діяльності⁵⁷.

Так, завдяки правотворчій формі реалізації фіскальної функції створюються нормативно-правові акти, що закладають підвалини для формування та реалізації фіскальної функції, формулюють правові норми, які відповідно до суспільних потреб закріплюють межі необхідної, дозволеної, а також забороненої поведінки. Відповідно до ст. 85 Конституції України, Верховна Рада України приймає закони у фіскальній сфері: формує Державний бюджет України і бюджетну систему України; систему оподаткування, податків і зборів; засади створення і функціонування фінансового, грошового, кредитного та інвестиційного ринків; порядок утворення і погашення державного внутрішнього і зовнішнього боргу. Саме Верховна Рада України, як вищий орган законодавчої ініціативи, визначає засади фіскальної політики, затверджує загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля, розглядає і приймає рішення про схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України, затверджує рішення про надання Україною позик і економічної допомоги іноземним державам та міжнародним організаціям, а також про одержання Україною від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій позик, затверджує перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації, визначає правові засади вилучення об'єктів права приватної власності, здійснює контроль за виконанням Державного бюджету України, приймає рішення щодо звіту про його виконання⁵⁸.

⁵⁶ Теорія держави і права: навч. посібник / О. О. Тихомиров, М. М. Мікуліна, Ю. А. Іванов та ін. / за заг. ред. Л. М. Стрельбицької. Київ: Кондор-Видавництво, 2016. С. 72.

⁵⁷ Теорія держави та права: навч. посібник / Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ: НАВС, Освіта України, 2017. С. 67.

⁵⁸ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 30.09.2016. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 20.11.2023).

Правовиконавча форма реалізації фіскальної функції проявляється у безпосередньому виконанні правових приписів, а також при правозастосовній діяльності органів державної влади, про що мова буде іти далі. Неправові форми реалізації фіскальної функції не пов'язані з юридично значущими діями і їх правовими наслідками, а, проте, у більшості випадків регулюються нормами права, виявляються в підзаконній діяльності й пов'язані з організаційною, зокрема підготовчою, роботою. Так, наприклад, планування, що включає в себе інтелектуальну, аналітичну діяльність, правотворчу форму діяльності з прийняття закону про державний бюджет.

Правові й неправові форми реалізації фіскальної функції є взаємозалежними у таких варіантах:

а) неправові форми передують правовим, забезпечують можливість їх використання (наприклад, збір, обробка, аналіз інформації, розробка пропозицій передують прийняттю законів та інших нормативних актів);

б) неправові форми можуть реалізовуватися за допомогою їх закріплення у нормативних актах, набуваючи правової форми (наприклад, фінансовий план ухвалює форму закону про бюджет);

в) реалізація правових актів забезпечується за допомогою організаційних заходів (доведення до виконавців, інспектування, кадрова робота та ін.). Утакий спосіб форми взаємодіють, взаємозабезпечують і доповнюють одна одну⁵⁹.

Під час формування та реалізації фіскальної функції держава прагне створити належне середовище для виконання своїх завдань та досягнення цілей, для стимулювання суспільно корисної діяльності. Для цього держава за допомогою органів державної влади та їх посадових осіб може застосовувати низку методів впровадження фіскальної функції. Серед них можна виділити метод переконання, метод рекомендації, метод заохочення, метод примусу.

Виважена та обґрунтована економічна політика, як і організаційно-адміністративні заходи щодо її впровадження, пов'язана з використанням

⁵⁹ Фінанси зарубіжних країн: навч. посібник / Кізіма Т. О., Кравчук Н. Я., Горин В. П. та ін.; за ред. О. П. Кириленко. Тернопіль: Економічна думка, 2013. С. 157.

правових норм, які визначають вибір форм та методів регулювання несприятливих макро- та мікроекономічних тенденцій. Саме здійснюючи державну політику, органи державної влади мають можливість впливати на всі сторони життєдіяльності держави шляхом підвищення податкових та неподаткових надходжень до бюджету, встановлення різноманітних субсидій, допомог тощо.

Суб'єкти владних повноважень використовують різні методи для реалізації фіскальної функції держави, які умовно можна поділити на два різновиди: методи прямого та непрямого оподаткування та методи цілеспрямованого витрачання коштів.

Методи прямого та непрямого оподаткування являють собою сукупність прямих та непрямих податків та зборів, оплати ліцензій за провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню⁶⁰, оплати документів дозвільного характеру (дозволів, висновків, рішень, свідоцтв, інших документів)⁶¹.

Методи цілеспрямованого витрачання коштів являють собою сукупність доходів, що надійшли до бюджету, та цільове спрямування цих коштів на виконання завдань та функцій держави, тобто забезпечення функціонування держави в цілому (наприклад, на потреби апарату державного управління, обороноздатності країни, забезпечення громадського порядку та громадської безпеки, для підвищення пенсій та інших соціальних виплат, витрат на освіту та науку, охорону здоров'я, фінансування молодіжних програм та інші бюджетні витрати⁶².

Зазначимо, що досягнення мети фіскальної функції відображено у реалізації зазначених методів, для здійснення яких визначаються відповідні повноваження податкових та бюджетно-розподільчих структур фіскальної

⁶⁰ Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 2 березня 2015 року № 222-VIII. Дата оновлення: 28.09.2017. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19> (дата звернення: 20.11.2023).

⁶¹ Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності: Закон України від 6 вересня 2005 року № 2806-IV. Дата оновлення: 11.02.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2806-15> (дата звернення: 20.11.2023).

⁶² Дуліба Є.В. Фіскальна функція держави: окремі методи та форми здійснення. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2018. № 1–1 (29). С. 59–60.

системи; змістом обох різновидів методів фіскальної політики (оподаткування та державних витрат) визначається також характер прямого та непрямого регулювання макро- та мікроекономічних процесів.

В якості об'єкта регулювання фіскальною системою держави варто розглядати процеси, зокрема ті, що періодично виникають в економіці майже кожної країни, а саме: порушення рівноваги сукупних параметрів попиту та пропозиції, циклічні спади промислових темпів та ділової активності, нестабільність цін, а також проблеми безробіття та зайнятості населення й інші споріднені.

Фіскальна система є однією з найважливіших складових економічної політики держави із забезпечення національної безпеки та оборони, соціально-культурної та економічної сфери. Саме фіскальна система може використовуватися як інструмент усунення причин промислового спаду, зростання цін та безробіття в державі, зменшення рівня інфляції, економічної нерівності, зростання національної економіки та підвищення доходів населення, а також формування та удосконалення форм та методів співпраці у загальносвітовій господарській системі, ефективної та розгалуженої зовнішньоекономічної політики тощо.

Варто також зазначити, що державна фіскальна функція та встановлений порядок оподаткування та державних витрат бюджетних коштів тощо, поряд з регулюванням та контролем за економічною діяльністю в ринкових умовах, є особливо чутливими складовими економічних відносин між державою в особі її виконавчо-розпорядчих органів (деяких суб'єктів владних повноважень тощо) та громадянами (юридичними особами тощо)⁶³. Ця чутливість знаходить відображення у суб'єктивному сприйнятті фіскальної функції держави як з боку платників податків, оскільки ними вона оцінюється з точки зору наявності та встановлених заходів вилучення їх доходів, так і з боку одержувачів бюджетних (трансфертних) надходжень, які найчастіше розглядають та оцінюють ці доходи

⁶³ Duliba Y.V. Separate methods and forms of implementing of state's: proceedings of XV International scientific conference "*Millennium science*". (Feb 16, 2018, Morrisville, USA). Morrisville: Lulu Press., 2018. P. 124–125.

(виплати) як слабо відчутну винагороду із сумнівною справедливістю її розподілу. Як правило, механізм державної політики щодо розподілу державних витрат занадто складний, громіздкий і вже з цієї причини найчастіше сприймається населенням як недостатньо об'єктивний, непрозорий та малоефективний.

Як державні витрати, так політика оподаткування втілюються на практиці насамперед у прийнятті урядових рішень (рішень інших суб'єктів владних повноважень), що стосуються макроекономічного регулювання проблем щодо ефективного зростання економіки, узгодження суспільних та особистих інтересів громадян, зайнятості населення, динаміки цін та ін. Життєва важливість та актуальність цих проблем настільки значуща, що для їх вивчення сформувалася особлива підгалузь економічної науки – теорія суспільного вибору (public choice theory), яка стала одним із основних напрямків досліджень, пов'язаних з використанням методології неокласичного аналізу стосовно інституційної системи. Вона зародилася у 60-х роках минулого століття як галузь економічної науки, що вивчає питання оподаткування та державних витрат у контексті надання соціальних благ. Але ще у 1942 році Йозеф Шумпетер уперше сформулював основи цієї теорії у книзі "Капіталізм, соціалізм та демократія"⁶⁴, які його послідовник Кеннет Ерроу забезпечив переконливими математичними розрахунками⁶⁵. У 1957 році Ентоні Даунс у праці "Економічна теорія демократії" висунув гіпотезу про те, що в основі економічних перетворень політиків найчастіше містяться передвиборчі амбіції. Особливий суспільний резонанс викликав обґрунтований автором цієї книги "парадокс голосування", згідно з яким участь людей у голосуванні поставлено під сумнів, оскільки кожен голосуючий знає, що його окремий голос практично не впливає на результат виборів. Ґрунтовні дослідження Джеймса Б'юкенена та Гордона Таллока доповнили теорію суспільного вибору, підтвердивши важливість

⁶⁴ Шумпетер Й. А. Капитализм, Социализм и Демократия / пер. с англ.; предисл. и общ. ред. В. С. Автономова. Москва: Экономика, 1995. 540 с.

⁶⁵ Панорама экономической мысли конца XX столетия: в 2-х т. / под ред. Д. Гринзюэя, М. Блини, И. Стюарта; пер. с англ. ред. В. С. Автономова и С. А. Афонцева. СПб.: Экономическая школа, 2002. Т. 1. 684 с.

"одностайності при прийнятті політичних рішень", у тому числі і в галузі економіки. Відповідно до їхніх аргументів, одностайно прийняті рішення нікого ні до чого не примушують, отже, не вимагають додаткових витрат ⁶⁶.

Як показує аналіз закордонного досвіду, у практиці розвинених країн світу, незважаючи на досконалість законодавства та механізмів фіскальної політики, дослідження основ теорії суспільного вибору є підґрунтям для внесення законодавчих поправок до бюджету, пошуку збалансованості бюджету.

Зважаючи на той факт, що в економіці постійно відбуваються зміни, політика вирівнювання доходів в Україні та розподіл податкових надходжень набувають неабиякого значення. Держава через розподіл податкових коштів прагне позитивно вплинути на соціальну та економічну нерівність. Однак, як показує практика, частина бюджетних коштів не доходить до одержувачів ⁶⁷, що, безперечно, є актуальним і для соціально-економічної політики в Україні. На нашу думку, політика вирівнювання доходів в Україні має серйозні проблеми і потребує кардинальної перебудови, де основною перешкодою для регулювання економічної складової нерівності населення є значні масштаби незареєстрованих доходів, що знижує податкові надходження та руйнує систему соціального захисту, зводячи до мінімуму ефект від адресної допомоги бідному населенню. Наявність незареєстрованих доходів порушує принцип соціальної справедливості при розподілі адресних трансфертів, підриваючи довіру населення до держави. Пошук шляхів до подолання негативних тенденцій є однією з найактуальніших проблем на сучасному етапі розвитку країни, коли назріла необхідність виправлення помилок перехідного періоду, зокрема у сфері розподілу доходів ⁶⁸.

Заслуговує на підтримку думка, згідно з якою правові форми реалізації

⁶⁶ Нуреев Р. М. Джеймс Бьюкенен и теория общественного выбора. *Бьюкенен Дж. М. Сочинения. Конституция экономической политики. Расчёт согласия. Границы свободы. Нобелевские лауреаты по экономике.* Т. 1. Фонд экономической инициативы. Москва: Таурис Альфа, 1997. URL: <http://rustem-nureev.ru/wp-content/uploads/2011/01/143.pdf> (дата звернення 11.12.2023).

⁶⁷ Arthur Okun. *The Political Economy of Prosperity.* Brookings Institutions, 1970; Arthur Okun. *Equality and Efficiency: The Big Tradeoff.* Brookings Institutions, 1975.

⁶⁸ Нерівність в Україні: масштаби та можливості впливу / за ред. Е.М. Лібанової. Київ: Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, 2012. 404 с.

сучасної фіскальної функції можна представити як зовнішнє вираження двох основних режимів їх застосування на практиці. Перша форма – це так званий режим "автоматичних стабілізаторів"⁶⁹, інша форма – режим дискреційних заходів⁷⁰, тобто сукупність засобів та заходів стабілізації, що проводяться урядом та іншими органами виконавчої влади утак званому "ручному режимі".

Форма реалізації фіскальної функції за допомогою автоматичних стабілізаторів може бути представлена у вигляді зовнішнього вираження заходів своєрідного фіскального саморегулювання на основі законодавчо встановлених нормативних правил поведінки щодо оподаткування та інших бюджетних доходів, а також впливу норм, що регулюють державні витрати бюджетних коштів, які розраховані на довготривалі застосування пристабільному розвитку ринкового процесу. Норми, що стосуються автоматичної стабілізації, необхідні для об'єктивного та оптимального коригування фіскальних параметрів під час формування та використання фінансових ресурсів держави. Об'єктивність та оптимальність коригування доходів та витрат бюджету особливо важливе для прогнозування стану економіки та динаміки економічного розвитку, економічного зростання ВВП, попередження та пом'якшення умов циклічних спадів в економіці. У цих випадках майже в автоматичному режимі повинні бути застосовані об'єктивні та оптимальні коригування норм (ставок) бюджетних доходів, у тому числі податкових відрахувань до бюджету, а також бюджетних витрат.

Крім того, практика багатьох країн показує⁷¹, що така форма реалізації фіскальної функції як застосування передбачених автоматичних стабілізаторів сприяє стимулюванню або стримуванню розподілу та перерозподілу доходів бюджету.

Таким чином, фіскальні нормативи-стабілізатори повинні об'єктивно та

⁶⁹ Євремів Д. П. Автоматичні стабілізатори у фіскальній системі України. *Технологический аудит и резервы производства*. 2013. № 6/6 (14). С. 24–26.

⁷⁰ Кобильник Д. А. Деякі міркування стосовно дискреційних повноважень органів, що здійснюють фінансову діяльність в Україні. *Теорія і практика правознавства*. 2015. Вип. 2 (8). С. 1–10.

⁷¹ Полатай В. Ю. Правове регулювання інвестиційної діяльності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Інститут економіко-правових досліджень НАН України. Донецьк, 2000. 173 с.; Кравцова Т. М. Державне регулювання господарської діяльності: адміністративно-правові аспекти: монографія. Суми: ВВП "Мрія", 2006. 184 с.

оптимально впливати і на такі важливі показники: динаміка економічного розвитку та економічного зростання, що впливають на розвиток економіки, темпи інвестиційної діяльності, на доходи та зайнятість дієздатного населення, рівень цін тощо.

Але з реального втілення фіскальної політики в життя багатьох країн видно ⁷², що держава не може забезпечити постійну стабільність та стійкість усіх процесів, а тому час від часу виникають певні несприятливі тенденції, причини та джерела яких різними і є непередбачуваними ⁷³. Такі несприятливі тенденції можуть періодично повторюватися, тому фіскальне регулювання здійснюється із застосуванням дискреційних заходів.

Форма реалізації фіскальної функції в якості дискреційних заходів – це такий зовнішній прояв методів упорядкування суспільних відносин у сфері економіки (галузі оподаткування зокрема), який можна охарактеризувати оперативною розробкою невідкладних екстрених фіскальних урядових рішень (які можуть входити в коло повноважень компетентних органів виконавчої влади, або (що відбувається набагато частіше) ще повинні підлягати законодавчому схваленню для подальшого виконання певними органами державного управління). Наприклад, Державна податкова служба України певний час була наділена окремими установчими функціями, наприклад, приймала рішення про створення, реорганізацію, ліквідацію підприємств, установ, організацій, заснованих на державній власності.

Дискреційне регулювання у випадку короткострокових заходів впливу здійснюється через вибір методів управління бюджетним дефіцитом та державним боргом; перегляд певних ставок (нормативів) оподаткування; напрямків та обсягу щодо розподілу бюджетних коштів. За допомогою дискреційного регулювання здійснюється перегляд статей витрат бюджету на

⁷² Баклан О. В. Закордонний досвід державного регулювання економіки та підприємництва деяких країн Європейського Союзу. *Зовнішня торгівля: право та економіка*. 2010. № 3. С. 126–132; Клим О. В. Адміністративно-правове регулювання підприємницької діяльності в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2009. 205 с.

⁷³ Стеченко Д. М. Державне регулювання економіки: навч. посібник. 3-тє вид., випр. Київ: Знання, 2006. С. 46–47.

державні цільові програми (загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля, а також інші програми, метою яких є розв'язання окремих проблем розвитку економіки і суспільства, проблеми розвитку окремих галузей економіки та адміністративно-територіальних одиниць, що потребують державної підтримки⁷⁴. Як правило, дискреційна політика здійснюється шляхом змін щодо витрачання бюджетних коштів як на державному, так і на місцевому рівнях. Крім того, з метою подолання негативних тенденцій соціально-економічного розвитку держави дискреційна політика може призвести до внесення змін до державного бюджету шляхом перегляду дохідної та видаткової частин, а також бюджетної політики в цілому.

Дослідники-економісти⁷⁵ влучно пов'язують політику дискреційних заходів з так званими "лагами часу" (запізненнями), які уповільнюють темп застосування цих заходів. При цьому під поняттям "лаги" розуміють періоди часу від моменту виникнення негативних подій, що вимагають регулювального втручання, до прояву результатів цього втручання. Різновидами таких періодів є: лаг спостереження; лаг законодавчого прийняття рішень; лаг впливу та прояву позитивних результатів.

Зрозуміло, що при виваженій реалізації фіскальної функції лаги об'єктивно необхідні, але початок впливу заходів дискреційного впливу на економічну ситуацію запізнюється через тривалість нормативної процедури їх прийняття. Законодавство, що регулює суспільні відносини у цій галузі, як правило, досить довго обговорюється, обґрунтовується, приймається та подається до законодавчого органу і тільки після набрання чинності може бути впроваджено в практичну площину.

Обрання та застосування фіскальних заходів у дискреційній або

⁷⁴ Про державні цільові програми: Закон України від 18 березня 2004 року № 1621-IV. Дата оновлення: 02.12.2012. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-15> (дата звернення 11.12.2023).

⁷⁵ Вітлінський В. В., Наконечний С. І., Шарапов О. Д. та ін. Економіко-математичне моделювання: навч. посібник. Київ: КНЕУ, 2008. 536 с.; Моїсеєнко Т. Є., Войтко С. В. Ресурсне забезпечення інноваційної діяльності підприємств: монографія. Київ: Альфа Реклама, 2014. 160 с.; Наконечний С. І., Терещенко Т. О. Економетрія: навч.-метод. посібник для самостійного вивчення дисципліни. Київ: КНЕУ, 2001. 192 с.

недискреційній формах супроводжуються невизначеністю та різними ризиками (бюджетними ризиками, ризиками доходів бюджету, ризиками дефіциту бюджету, ризиками державного боргу), суперечностями та конфліктами (вплив політики зниження податків на обсяг бюджетних надходжень, вплив підвищення податків на населення, вплив запроваджених фіскальних заходів на дефіцит бюджету та на державний борг), необхідністю вибору, щоб стимулювати сукупний попит чи сукупну пропозицію.

Дослідники зазначають ⁷⁶, що практика застосування заходів стимулювання сукупного попиту приносить очікуваний ефект істотно швидше, є більш дієвою на короткострокові періоди.

Якщо стимулювання попиту проводилося у формі недискреційних заходів у період економічного спаду, то створюється дефіцит державного бюджету, тому в період піднесення внаслідок дії автоматичних стабілізаторів економіки (прогресивного оподаткування, соціальних виплат, споживання) створюється бюджетний надлишок, що призводить до необхідності стримувати ріст інфляції та вживати заходів з мінімізації її негативних наслідків. При цьому варто зазначити, що застосування заходів стимулювання сукупної пропозиції дає більш значний ефект і може застосовуватися на більш тривалій період.

У контексті питань, що розглядаються, необхідно звернути увагу на принципи фіскальної політики – вихідні керівні засади, відправні установлення, що визначають загальну спрямованість і на яких засновано правовий порядок у державі. Принципи фіскальної політики стають орієнтиром правотворчої та правозастосовної діяльності органів держави, беззаперечною вимогою до цієї діяльності ⁷⁷, непорушною законодавчою основою нормативів та методик, що стосуються як процесів оподаткування, такі державних витрат. Однак при цьому принципи фіскальної політики повинні мати властивість вищої імперативності,

⁷⁶ Попов В. "Пекинский консенсус" против "Вашингтонского": "азиатские ценности" более конкурентоспособны, чем либерализм? *Прогнозис*. 2007. № 3. С. 344–347; Огата Ш. Роль государства в рыночной экономике. *Проблемы теории и практики управления*. 1991. № 2. С. 23–26; Юлдашев О. Х. Теоретико-методологічне забезпечення регуляторної політики у сфері господарської діяльності. *Зовнішня торгівля: право та економіка*. 2007. № 5 (34). С. 138–142.

⁷⁷ Загальна теорія держави і права: підручник для студ. юрид. вищих навч. закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. С. 197-198.

загальності, універсальності, значущості, їм повинні бути притаманні стійкість і стабільність протягом невизначеного тривалого часу.

Слід зазначити, що навіть у найдосконаліших системах оподаткування розвинених країн⁷⁸ завжди є протиріччя між проголошеними принципами та компромісами. Перш за все кожна держава прагне забезпечити реалізацію державних інтересів, тому і запроваджує певний механізм застосування ставок оподаткування, а також прагне оптимально поєднати закріплені принципи та компроміси оподаткування для прийняття необхідного рішення. Поряд з цим держава зобов'язана не порушувати соціальну та економічну гармонію суспільних інтересів. Як правило, принципи та компроміси оподаткування нівелюються техніко-економічною методикою розрахунку пропорцій податкових вилучень та бюджетних коштів, що розподіляються, і саме це пояснює наявність різних термінів та термінології або різних видів податків. Так, наприклад, за видами ставок оподаткування розрізняють прогресивне, регресивне і пропорційне оподаткування⁷⁹.

Прогресивне оподаткування пов'язане з поняттям дискреційного доходу, який використовується платником відповідно до власних потреб і інтересів. Дискреційний дохід виступає об'єктом оподаткування, який реально відображає межі реалізації інтересів платника залежно від розміру доходів. Оподаткування доходів за пропорційними ставками має певні переваги. По-перше, чим більший об'єкт податку, тим нижчою може бути податкова ставка, що є важелем зростання економічних стимулів. По-друге, використання підвищених ставок, як це має місце за прогресивного оподаткування, призводить до ухилення від оподаткування, "тінізації" доходів суб'єктів підприємництва, що, природно, скорочує бюджетні надходження, а нерідковикликає дефіцит державних доходів.

⁷⁸ Гарагонич О. В. Правові аспекти підтримки малого і середнього підприємництва на регіональному рівні у Чехії. *На порозі тисячоліть: сучасні підходи до розвитку громад та регіонів: матеріали Міжнар. наук. конф.* (м. Ужгород, 14–15 бер. 2000 року). Ужгород: Мистецька лінія, 2000. С. 167–173.; Китай: фундамент успехов XXI века / отв. ред. Л. М. Титаренко. Москва: ИДВ РАН, 2002. 200 с.; Крисоватий А. І., Кошук Т. В. Податкова гармонізація та національні особливості оподаткування високорозвинутих країн. *Економіка і прогнозування*. 2009. № 4. С. 126–139.

⁷⁹ Баранова В.Г., Дубовик О.Ю., Хомутенко В.П. Податкова система: навч. посібник / за ред. В.Г. Баранової. Одеса: ВМВ, 2014. С. 41.

По-третє, множинність ставок за прогресивного методу оподаткування на певному рівні робить не вигідним отримання високих доходів і підриває стимули до зростання власних фінансових ресурсів ⁸⁰.

Як висновок, варто зазначити, що форми реалізації фіскальної функції у режимі "автоматичних стабілізаторів" та у режимі "дискреційних заходів" мають важливе значення для держави. Використовуючи одну із форм, держава в особі органів державної влади має можливість системно підходити до управління національною економікою, до державного управління в цілому. Адже державне управління – це не тільки організаційно-управлінська діяльність, це органічно цілісна система інструментів, за допомогою яких держава досягає відповідних цілей і вирішення соціально-економічних і політичних проблем ⁸¹.

1.3 Сучасний стан розвитку фіскальної політики в Україні

Навряд чи можна сумніватись у тому, що захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, забезпечення сталого розвитку суспільства тією чи іншою мірою залежить від фінансового стану держави, від розвитку її економіки. Враховуючи те, що фінансові ресурси завжди обмежені, їх мобілізація і витрачання набуває неабиякого значення для держави. Тому не викликає сумніву твердження про те, що формування, розвиток та реалізація фіскальної функції стає пріоритетним напрямком для держави.

Одним з основних напрямів державної політики України є забезпечення інтеграції держави в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі ⁸², що є ще актуальнішим з огляду на рішення Євросоюзу розпочати переговори про вступ України в Європейський Союз від 15 грудня 2023 року. Такий складний соціально-

⁸⁰ Башнянин Г.І., Блонська В.І., Гринкевич С.С. Ефективність фіскально-економічної політики в трансформаційній економіці: навч. посібник. Львів: Вид-во ЛКА, 2008. С. 24-25.

⁸¹ Антикризове управління національною економікою: монографія / І. Малий, І. Радіонова, Л. Смеляненко та ін.; за заг. ред. І. Малого. Київ: КНЕУ, 2017. С. 26.

⁸² Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010 № 2411-VI. Дата оновлення: 30.11.2017. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17> (дата звернення 11.12.2023).

економічний процес налагодження тісної співпраці зумовлює посилення всебічної залежності України від інших держав, що входять до Європейського Союзу, передусім в економічній сфері.

Процес глобалізації істотно позначається на економічній та фінансових сферах держави, що, у свою чергу, впливає на формування, розвиток та реалізацію фіскальної функції держави. Під впливом нинішніх глобалізаційних факторів змінюються форми держави, форми та принципи реалізації права, форми організації державної влади, принципи діяльності державної влади та методи їх здійснення, сфери поширення публічної влади тощо.

Крім того, під дією глобальних процесів видозмінюються такі функції Української держави:

1) в сучасних економічних і соціально-політичних умовах функціонування національної держави відмирають і відпадають її певні застарілі функції, що себе вичерпали (наприклад, господарсько-організаційна функція, функція контролю за сферою споживання, культурно-виховна функція тощо);

2) виникають нові функції або розвиваються та вдосконалюються ті функції, що відігравали другорядну роль, – фіскальна функція, оборонна функція, екологічна функція, демографічна функція, соціальна функція держави;

3) значно змінюються традиційні функції держави. Це стосується у першу чергу, економічної функції держави. Держава не може повністю усунути з сфери економіки та економічного регулювання, але і її вплив має бути обмеженим⁸³.

Однак у сучасних реаліях проблема інтеграції України до світового ринку загострюється через ускладнення політико-економічної ситуації в країні. Протягом останніх років на розвиток економіки України мали суттєвий вплив зовнішні та внутрішні дисбаланси, а також війна в Україні, яка триває з 2014 року та значно загострилася після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року. Фінансово-економічна ситуація в Україні обумовила вжиття усіх

⁸³ Duliba Ye., Ilkiv O. Relevant problems of Ukraine's integration into global economy. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2017. Vol. 3. Num. 5. Riga: Publishing House "Baltija Publishing". P. 147.

необхідних заходів із запобігання фінансовій кризі та створення передумов для економічного зростання, збільшення надходжень до бюджету, реалізації заходів щодо раціонального використання державних коштів, соціального захисту громадян, недопущення втрат бюджету, виходячи з економічних можливостей держави.

Зниження інвестиційної та інноваційної активності, ослаблення системи державного регулювання і контролю у сфері економіки, нестабільність у правовому регулюванні відносин у сфері економіки, критичний стан упровідних галузях промисловості, агропромислового комплексу, "тінізація" національної економіки обумовлюють важливість розвитку фіскальної функції держави⁸⁴.

Сьогодні перед українським суспільством стоїть нагальний виклик – необхідність подолання системних кризових явищ одночасно в безпековій, політичній, економічній, соціальній та культурній сферах⁸⁵. Тому держава потребує виділення фіскальної функції на благо суспільства, пріоритетом якої постають визнані суспільством інтереси людини, реалізація її прав і свобод.

Розвиток фіскальної функції набуває актуальності, тому що економічна функція держави постійно перебуває у стані трансформації: відійшло в минуле монопольне державне регулювання економіки, яке було в СРСР, розвинувся приватний сектор, виникла необхідність у застосуванні нових інструментів для урегулювання різних життєво важливих питань для держави⁸⁶.

У ст. 17 Конституції України визначено найважливіші функції держави, які є справою усього Українського народу: захист суверенітету і територіальної цілісності, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки⁸⁷. Однак ці функції держава не матиме змогу виконувати без ще однієї функції – фіскальної. Закономірно, що реалізація оборонних, економічних, соціальних, екологічних чи

⁸⁴ Дуліба Є.В. Фіскальна функція держави в сучасній економіці України. *Ukraine-EU. Modern Technology, Business and Law: collection of international scientific papers: in 2 parts. Part 1. Modern Priorities of Economics, Engineering and Technologies.* (April 19–23, 2016, Slovak Republic – Poland). Chernihiv: CNUT, 2016. P. 125.

⁸⁵ Паламарчук М. О. Виклики модернізації в Україні: політичні аспекти: монографія / за ред. О. В. Литвиненка. Київ: НІСД, 2014. С. 5.

⁸⁶ Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. 2-ге вид. Київ: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. С. 133-135.

⁸⁷ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 30.09.2016. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 20.11.2023).

будь-яких інших функцій потребує певних фінансових витрат. Адекватне фінансове забезпечення є одним із головних чинників ефективності реалізації державою своїх функцій в умовах товарно-грошових відносин ⁸⁸.

Аналізуючи норми Конституції України, варто зазначити, що законодавець певною мірою говорив про фіскальну функцію держави. Так, у ст. 67 Конституції України закріплено обов'язок кожного сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом. У ст. 92 Конституції України зазначено, що виключно законами України встановлюються Державний бюджет України і бюджетна система України; система оподаткування, податки і збори; засади створення і функціонування фінансового, грошового, кредитного та інвестиційного ринків; порядок утворення і погашення державного внутрішнього і зовнішнього боргу; порядок випуску та обігу державних цінних паперів, їх види і типи ⁸⁹.

Крім того, в наказі Міністерства фінансів України від 14.01.2011 № 11 "Про бюджетну класифікацію" ⁹⁰ затверджено бюджетну класифікацію, тобто єдине систематизоване групування доходів, видатків, кредитування, фінансування бюджету, боргу. У переліку функціональної класифікації видатків, у яких систематизуються видатки бюджету, пов'язані з виконанням функцій держави або на виконання функцій держави, в розділі загальнодержавних функцій є функція «фінансова і фіскальна діяльність».

У науковій літературі поняття "фінансова діяльність" здебільшого зводиться до діяльності держави щодо формування, розподілу, використання централізованих та децентралізованих грошових фондів із метою забезпечення здійснення функцій держави, завдань соціально-економічного характеру,

⁸⁸ Молдован О. О. Державні фінанси України: досвід та перспективи реформ: монографія. Київ: НІСД, 2011. С. 11-12.

⁸⁹ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 30.09.2016. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 20.11.2023).; Дуліба Є.В. Розвиток фіскальної функції держави в умовах глобалізації. *Наукові дослідження у 2018 році: матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених*. (09 лют. 2018 р., м. Краматорськ). Вінниця: ТОВ "Нілан-ЛТД", 2018. С. 238–241.

⁹⁰ Про бюджетну класифікацію: наказ Міністерства фінансів України від 14.01.2011 № 11. Дата оновлення 29.03.2018. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/rada/show/v0011201-11> (дата звернення 10.12.2023).

управління, обороноздатності, діяльності державних органів⁹¹, однак поняття "фіскальна діяльність" держави не розглядається.

Основним призначенням держави є забезпечення фінансовими ресурсами тих потреб, які виникають у повсякденному житті. Рівень економічного розвитку, матеріальний добробут громадян, безпека населення і країни перебувають у повній залежності від фінансових можливостей держави, котрі визначаються величиною її бюджету⁹². Кошти, які спрямовані на здійснення програм та заходів, повинні постійно надходити до держави, адже без фінансової бази, вираженої в бюджетному фонді, без відповідного механізму його використання, держава не може функціонувати на належному рівні.

Фінансова діяльність держави та органів місцевого самоврядування виступає як важлива та необхідна складова механізму соціального управління. Це виражається в тому, що грошові кошти, які акумулюються державою, направляються в галузі народного господарства, соціальну та інші сфери з урахуванням пріоритетності заходів, що фінансуються на відповідному етапі розвитку держави, її зовнішньої та внутрішньої політики. Саме завдяки фінансовій діяльності створюється матеріальна база, що є необхідною для функціонування органів державної влади та управління, правоохоронних органів, забезпечення оборони та безпеки держави⁹³.

Аналізуючи сутність фінансової діяльності, її основні напрями, особливості здійснення, та виходячи з того, що за змістом інститути фінансової діяльності поділяються на сферу бюджетної діяльності, податкового регулювання, кредитування, валютного регулювання, фінансового контролю⁹⁴,

⁹¹ Гарагонич О. В. Правові аспекти підтримки малого і середнього підприємництва на регіональному рівні у Чехії. *На порозі тисячоліть: сучасні підходи до розвитку громад та регіонів: матеріали Міжнар. наук. конф.* (м. Ужгород, 14–15 бер. 2000 року). Ужгород: Мистецька лінія, 2000. С. 11.; Волощук М. Г., Карабін Т. О., Менджул В. М. Фінансове право: навч. посібник. Вид. 3-тє, доп. та перероб. Ужгород: Вид-во О. Гаркуші, 2017. 244 с.; Костенко Ю. О. Фінансове право України: навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 240 с.; Фінансове право: підручник / М. П. Кучерявенко, Д. О. Білінський, О. О. Дмитрик та ін.; за ред. М. П. Кучерявенка. Харків: Право, 2013. 400 с.

⁹² Бюджетна система: підручник / за ред. С. І. Юрія, В. Г. Демянишина, О. П. Кириленко. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. С. 15.

⁹³ Костенко Ю. О. Фінансове право України: навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2009. С. 11.

⁹⁴ Фінансове право: підручник / М. П. Кучерявенко, Д. О. Білінський, О. О. Дмитрик та ін.; за ред. М. П. Кучерявенка. Харків: Право, 2013. С. 11.

можна констатувати факт, що фіскальна діяльність є частиною фінансової діяльності, сутність якої зводиться до формування бюджету, розподілу та використання бюджетних коштів, тобто до відносин у сфері державних доходів та державних видатків.

Фіскальна діяльність є частиною фінансової діяльності, суть якої полягає у формуванні, розподілі та використанні фінансових ресурсів, які забезпечують функціонування усіх галузей і сфер державного управління. Фіскальна діяльність має загальний характер і торкається будь-якої сфери життєдіяльності держави. При цьому здійснюючи фіскальну діяльність, держава мобілізує грошові кошти, розподіляє їх по сферах своєї життєдіяльності з урахуванням пріоритетності заходів та завдань держави на відповідному етапі розвитку, використовує грошові кошти для належного свого функціонування.

Будучи тісно пов'язаною з економічною функцією держави, фіскальна функція безпосередньо може впливати на розвиток економіки, добиваючись її стійкого зростання, стабільності цін, повної зайнятості дієздатного населення.

Саме за допомогою фіскальної функції забезпечується наповнення державного та місцевих бюджетів. Податки та збори в державі утворюють державні грошові фонди, що є матеріальною основою для існування державита здійснення нею державної політики, виконання загальнодержавних програм, задоволення потреб суспільства.

Виходячи з того, що основним призначенням держави є забезпечення фінансовими ресурсами потреб, які не можна задовольнити через ринковий механізм, держава прагне нагромадити бюджетні кошти за рахунок стабільного й ефективного суспільного виробництва, вмілого управління та ефективного власного виробництва, проведення розумної цінової, кредитно-грошової і валютної політики, нагромадження капіталу за рахунок міжнародної торгівлі тощо ⁹⁵.

Сьогодні головними напрямками фіскальної функції, що мають бути в

⁹⁵ Мацелик М. О., Мацелик Т. О., Пригоцький В. А. Фінансове право: навч. посібник / за ред. В. К. Шкарупи. Київ: Знання, 2011. С. 27.

основі реалізації концепції розвитку фіскальної функції в Україні, є такі:

- 1) мобілізація фінансових ресурсів у обсязі, необхідному для фінансування економічного розвитку держави;
- 2) повнота та своєчасність надходжень фінансових ресурсів;
- 3) ефективний розподіл та використання фінансових ресурсів;
- 4) своєчасне виконання фінансових зобов'язань перед бюджетом.

Зміст фіскальної функції демонструє, що робить держава, які дії вона здійснює в конкретній сфері суспільних відносин, чим займаються її конкретні органи ⁹⁶. Її зміст складають встановлення податків і зборів, поповнення державного і місцевих бюджетів, досягнення збалансованості витрат бюджету з його надходженнями.

Ефективність фіскальної функції визначається можливістю її швидкого та адекватного реагування на зміни в національній економіці та здатністю протидіяти численним загрозам ⁹⁷.

Так, наприклад, у 2016 році до Закону України "Про Державний бюджет України на 2016 рік" ⁹⁸ вносилися тринадцять разів поправки та доповнення, у 2017 році до Закону України "Про Державний бюджет на 2017 рік" ⁹⁹ вносилося п'ять поправок, що дало можливість врегулювати відносини, що виникли при виконанні бюджетів, при звітуванні про їх виконання та контроль за дотриманням бюджетного законодавства. В 2022 році – році повномасштабного вторгнення – до Закону України "Про Державний бюджет на 2022 рік" ¹⁰⁰ вносилося рекордну кількість поправок – п'ятнадцять.

Міцність і стабільність будь-якої сучасної держави незалежно від форми правління та політичного режиму значно залежить від її здатності ефективно

⁹⁶ Саміло Г. О. Теорія держави і права: навч. посібник. Запоріжжя: Просвіта, 2010. С. 55.

⁹⁷ Дуліба Є.В. Розвиток фіскальної функції держави в умовах глобалізації. *Наукові дослідження у 2018 році: матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених*. (09 лют. 2018 р., м. Краматорськ). Вінниця: ТОВ "Нілан-ЛТД", 2018. С. 238–239.

⁹⁸ Про Державний бюджет України на 2016 рік: Закон України від 25.12.2015 № 928-VIII. Дата оновлення 28.12.2016. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/928-19> (дата звернення 25.11.2023).

⁹⁹ Про Державний бюджет на 2017 рік: Закон України від 21.12.2016 № 1801-VIII. Дата оновлення 02.12.2017. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1801-19> (дата звернення 25.11.2023).

¹⁰⁰ Закон України Про Державний бюджет України на 2022 рік. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2022, № 3, ст.12.

реалізовувати покладені на неї функції¹⁰¹. За допомогою фіскальної функції уряд може змінювати структуру національної економіки, зменшувати циклічні коливання, досягати повної зайнятості, сприяти економічному зростанню, впорядковувати державні фінанси тощо.

Сьогодні однією з найгостріших проблем України є саме фінансове наповнення бюджету та оптимізація витрат, особливо в період війни та спричиненої нею економічної кризи. Тому фіскальна функція держави покликана регулювати доходи держави та видатки держави для забезпечення економічної та соціальної стабільності.

Ефективність впливу фіскальної функції на економіку держави полягає в тому, що бюджетні витрати та бюджетні доходи, більшу частину яких складають податки, є невід'ємною складовою наповнення державного бюджету та застосовуються для стимулювання економічного зростання, науково-технічного прогресу, здійснення структурних перетворень, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників¹⁰².

Україна давно прагне впровадити європейські стандарти життя і вийти на провідні позиції у світі. Війна в Україні не змінила цю ситуацію в принципі, а тільки загострила. В аспекті розгляду фіскальної функції це можливо лише в тому випадку, коли в Україні буде побудовано просту, економічно справедливу, з мінімальними затратами часу на розрахунок і сплату податків податкову систему, створено необхідні умови для сталого розвитку національної економіки, забезпечено достатнє наповнення Державного бюджету України та місцевих бюджетів¹⁰³.

Окремо варто вказати, що європейський досвід переконливо свідчить, що постійне зростання та покращення рівня життя населення будь-якої держави можна отримати лише за рахунок збільшення продуктивності та впровадження

¹⁰¹ Молдован О. О. Державні фінанси України: досвід та перспективи реформ: монографія. Київ: НІСД, 2011. С. 111.

¹⁰² Дуліба Є.В. Розвиток фіскальної функції держави в умовах глобалізації. *Наукові дослідження у 2018 році: матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених*. (09 лют. 2018 р., м. Краматорськ). Вінниця: ТОВ "Нілан-ЛТД", 2018. С. 238–239.

¹⁰³ Фінансове забезпечення інноваційного розвитку України: монографія / М. І. Діба, О. М. Юркевич, Т. В. Майорова, І. В. Власова та ін.; за ред. М. І. Діби, О. М. Юркевич. Київ: КНЕУ, 2013. 425 с.

нових, кращих продуктів та послуг, які успішно конкурують на світовому ринку. В такому аспекті для сучасної конкурентоспроможної економіки важливу роль відіграють інновації, які є основою сталого розвитку економічного зростання. Саме в період адаптації до світових глобалізаційних процесів конкурентне становище країни визначатиме наявність інноваційного потенціалу та ефективність його фінансового забезпечення, а ступінь і динаміка розвитку інноваційних процесів стає визначальним показником економічного стану країни, здатності до перетворень за допомогою створення, впровадження, поширення, практичного використання нової техніки, продукції, сировини. Він зумовлює потребу в пошуку потенційних фінансових джерел забезпечення інноваційної діяльності і реалізації інноваційних проектів ¹⁰⁴.

З огляду на ці обставини охарактеризуємо ситуацію в Україні. В нинішніх українських реаліях відбулося втрата частини території та економічно активних суб'єктів внаслідок агресії росії, виїзд за кордон значної частини економічно активного населення, зниження інноваційної активності, зниження рівня залучення інвестицій в економіку держави, критичний стан у провідних галузях промисловості держави, критична залежність економіки України від кон'юнктури зовнішніх ринків, неналежне здійснення державного контролю та нагляду у сфері економіки, нестабільність правової регламентації економічних відносин, "тінізація" економіки України, що призводить до важливості розроблення і виконання загальнодержавних програм економічного, науково-технічного розвитку держави.

Отже, очевидним є те, що перед українським суспільством постають такі основні проблеми, які впливають на формування та розвиток фіскальної функції держави:

- 1) значне скорочення економічно активного населення;
- 2) критичний спад в 2022 році та відповідне подальше гальмування економічного розвитку України;

¹⁰⁴ Фінансове забезпечення інноваційного розвитку України: монографія / М. І. Діба, О. М. Юркевич, Т. В. Майорова, І. В. Власова та ін.; за ред. М. І. Діби, О. М. Юркевич. Київ: КНЕУ, 2013. С. 115.

- 3) погіршення основних макроекономічних показників;
- 4) згортання промислового виробництва;
- 5) зниження економічної активності, насамперед інвестиційної;
- 6) втрата експортних надходжень через порушення логістичних ланцюжків, в першу чергу через Чорне море;
- 7) недонадходження до бюджету й потреба додаткових запозичень;
- 8) слабка доступність інвестиційних ресурсів;
- 9) погіршення добробуту населення (домогосподарств) та зростання рівня безробіття;
- 10) посилення боргового тиску, насамперед у державному секторі;
- 11) підвищення тінізації економічної діяльності;
- 12) високий рівень корупції та її укорінення в усіх сферах державного управління ¹⁰⁵.

Отримання грантів та мікрофінансової допомоги від США та ЄС, траншів кредиту від МВФ дало змогу Україні забезпечити макроекономічну та фінансову стабільність у державі шляхом часткового проведення необхідних реформ та часткового усунення проблем в економіці (відновлення валютних резервів, стабілізація гривні, дисципліна державних фінансів, стримування інфляції), відстрочки дефолту ¹⁰⁶. Проте для набуття членства в ЄС Україні ще потрібно пройти довгий шлях, в тому числі стосовно вдосконалення фіскальної політики.

Підсумовуючи матеріал розділу 1, зазначимо, що доктринальні аспекти дослідження фіскальної функції держави пов'язані із науковими дослідженнями насамперед сутності і соціального призначення держави як публічного інституту управління, влади і права, основних і допоміжних функцій державних органів, підстав та особливостей суспільних завдань і напрямів діяльності державних службовців, державних органів влади управління, інших суб'єктів права, які повинні виконувати їх. Наукові дослідження фіскальної функції держави, її

¹⁰⁵ Богдан Т. Фінансово-економічні наслідки війни. https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/550614_finansovoeconomiczni_naslidki.html (дата звернення 12.12.2023).

¹⁰⁶ Міжнародна допомога вичерпується. Як Україна лататиме бюджетні "діри". Інформаційне агентство УНІАН. 27.10.2023. <https://www.unian.ua/economics/finance/mizhnarodna-dopomoga-vicherpuetsya-yak-ukrajina-latatime-byudzhetni-diri-12437730.html> (дата звернення 12.12.2023).

змісту, суспільної ролі проводились ученими у межах досліджень феномена самої держави з використанням різноманітного набору наукових засобів та методів. Обґрунтування суспільного значення змісту фіскальної функції формувалось ученими різних часів, з різних поглядів та з урахуванням системного і функціонального підходів до вивчення держави як суспільного феномена у взаємозв'язках із існуючим загальним вченням про функції держави.

Фіскальна функція держави являє собою один із основних соціально значущих напрямків державної діяльності, що має системний та політичний характер, полягає у створенні передумов, необхідних для ефективної фіскальної діяльності з використанням основних інструментів – державні доходи та державні видатки. При цьому під фіскальною діяльністю держави необхідно розуміти складову частину фінансової діяльності, сутність якої зводиться до формування бюджету, розподілу та використання бюджетних коштів, тобто до відносин у сфері державних доходів та державних видатків. Така діяльність має міжгалузевий, загальний характер, оскільки забезпечення фінансовими ресурсами спрямоване на всі галузі і сфери державного управління.

До основних ознак фіскальної функції належать: 1) фіскальна функція є основним соціально значущим напрямом її внутрішньої діяльності, бо будь-яка держава не має змоги розвиватися безналежного фінансового забезпечення; 2) має політичний та системний характер; 3) об'єктивно-суб'єктивний характер; 4) у фіскальній функції проявляються і об'єктивуються притаманні їй особливості та закономірності розвитку, динаміка соціально-економічних, політичних перетворень у житті суспільства; 5) фіскальна функція реалізується властивими їй методами й у відповідних формах.

Суб'єкти владних повноважень використовують різні методи для реалізації фіскальної політики держави, які умовно можна поділити на два різновиди: методи прямого та непрямого оподаткування та методи цілеспрямованого витрачання коштів. Методи прямого та непрямого оподаткування являють собою сукупність прямих та непрямих податків та зборів, оплати ліцензій за провадження видів господарської діяльності, що

підлягають ліцензуванню, оплати документів дозвільного характеру (дозволів, висновків, рішень, свідоцтв, інших документів). Методи цілеспрямованого витрачання коштів являють собою сукупність доходів, що надійшли до бюджету, та цільове спрямування цих коштів на виконання завдань та функцій держави, тобто забезпечення функціонування держави в цілому (наприклад, на потреби апарату державного управління, обороноздатності країни, забезпечення громадського порядку та громадської безпеки, для підвищення пенсій та інших соціальних витрат, витрат на освіту та науку, охорону здоров'я, фінансування молодіжних програм та інші бюджетні витрати).

Сучасні правові форми фіскальної політики можна представити як зовнішнє вираження двох основних її режимів застосування на практиці: режим "автоматичних стабілізаторів" та режим дискреційних заходів. Форма здійснення фіскальної політики у режимі "автоматичних стабілізаторів" являє собою заходи своєрідного фіскального саморегулювання на основі законодавчо встановлених нормативних правил поведінки щодо оподаткування та інших бюджетних доходів, а також впливу норм, що регулюють державні витрати бюджетних коштів. Форма здійснення фіскальної функції у режимі дискреційних заходів є оперативною розробкою невідкладних екстрених фіскальних урядових рішень.

До основних проблем, що впливають на формування, розвиток та реалізацію фіскальної політики в Україні, належать: значне скорочення економічно активного населення; критичний спад в 2022 році та відповідне подальше гальмування економічного розвитку України; погіршення основних макроекономічних показників; згортання промислового виробництва; зниження економічної активності, насамперед інвестиційної; втрата експортних надходжень через порушення логістичних ланцюжків, в першу чергу через Чорне море; недонадходження до бюджету й потреба додаткових запозичень; слабка доступність інвестиційних ресурсів; погіршення добробуту населення (домогосподарств) та зростання рівня безробіття; посилення боргового тиску, насамперед у державному секторі.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

2.1 Значення та роль фіскальної політики сталого розвитку у національній економіці України

Фіскальна політика держав світу є системним способом досягнення визначених цілей і завдань суспільства. Кожна країна визначає для себе цілі та завдання фіскальної політики залежно від стадії розвитку, соціально-економічного становища, природних, географічних та інших умов. Концепція сталого розвитку, її глобальні цілі є спільними та важливими для усіх країн світу, адже були визнані як орієнтир розвитку та реалізуються Організацією Об'єднаних Націй. На сьогодні вже беззаперечним є факт негативного та незворотного впливу людської діяльності на екологію та довкілля планети. Характерними є проблеми бідності та голоду у різних частинах світу. Незважаючи на економічний і інтелектуальний розвиток людства, все більш загрозливим стає порушення миру, військові конфлікти. Це лише незначна кількість проблемних цілей сталого розвитку, які є характерними і для України. Фіскальна політика є тією державною політикою, з допомогою якої можна вирішувати зазначені проблеми. Поряд з цим, вона також виступає політикою, яка провокує виникнення таких проблем чи їх загострює. Тому дослідження ефективного використання фіскальної політики у досягненні цілей сталого розвитку та мінімізації негативного впливу людства на суспільний розвиток набувають особливої актуальності ¹⁰⁷.

Постійна проблема недостатності чи відсутності коштів у державному бюджеті призводить до необхідності пошуку нових джерел фінансування цільових програм, нерідко за рахунок тих само платників податків. Тому

¹⁰⁷ Бюджетна система: навч. посібник / Баранова В. Г., Дубовик О. Ю., Хомутенко В. П. та ін.; за заг. ред. В.П. Хомутенко. Одеса: Вид-во Бартењева, 2014. 392 с.

фіскальну функцію слід розглядати і крізь призму дослідження державної фіскальної політики, що покликана забезпечити існування стабільної економічної системи з використанням таких основних інструментів, як доходи та витрати державного бюджету.

Загальностановленим є факт, що виникнення фінансів пов'язане з розвитком товарно-грошових відносин у державі та з необхідністю становлення та забезпечення у ній стабільної системи державної влади.

В сучасному суспільно-економічному просторі під фінансами розуміють сукупність економічних відносин, що пов'язані з формуванням, розподілом і використанням фондів грошових коштів у процесі перерозподілу валового внутрішнього продукту і національного доходу¹⁰⁸.

Проте ці економічні відносини регулюються в державі шляхом закріплення загальнообов'язкових правил поведінки для суб'єктів суспільних відносин. Правила поведінки містяться у нормах законодавчих актів, встановлюються державою та забезпечуються її примусовою силою. Також законодавчі (конституційні, адміністративні, фінансові тощо) норми закріплюють права та обов'язки учасників суспільно-економічних відносин і мають імперативний (наказовий) характер.

Взаємозв'язок правових категорій "фінанси" та "фіскальна політика" держави проявляється у тому, що фінанси відіграють ключову роль у формуванні доходів і витрат держави. Використовуючи власні та залучені фінансові ресурси, держава (та певною мірою громади), реалізуючи фіскальну політику, здійснюють заходи, спрямовані на забезпечення повної зайнятості та виробництво неінфляційного валового внутрішнього продукту шляхом регулювання правових механізмів системи оподаткування, державних (бюджетних) видатків, а також усього комплексу підходів до формування державного і місцевих бюджетів¹⁰⁹.

На нашу думку, функція фінансів стосується правовідносин у сфері

¹⁰⁸ Фінансове право України: підручник / за ред. П. М. Кучерявенка. Київ: Юрінком Інтер, 2004. С. 45.

¹⁰⁹ Дуліба С.В. Теоретико-правовий аналіз функції фінансів у системі державної фіскальної політики. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: "Юридичні науки"*. 2017. № 4 (4). С. 26.

формування фінансових ресурсів і у системі державної фіскальної політики має важливе значення, а тому потребує подальшого дослідження на сучасному етапі формування європейських пріоритетів фіскального правового регулювання суспільно-економічних відносин в Україні.

Сьогодні питання особливостей впливу фінансів у системі державної фіскальної політики, зокрема роль фінансів у даному процесі, викликає наукову авторську зацікавленість, спонукає до наукових пошуків щодо вирішення окремих аспектів даної проблематики.

Фінанси досягли найбільшого розвитку у ХХ столітті, коли функції держави розширилися, а товарно-грошові відносини набули провідного значення у формуванні економіки держав. Серед основних причин виникнення та становлення фінансів слід визначити поглиблення суспільного розподілу праці в результаті закономірного розвитку суспільно-виробничих відносин, поширення товарно-грошових відносин, необхідність розподілу й перерозподілу валового внутрішнього продукту з метою дотримання пропорцій відтворення та утримання невиробничої сфери, управління, оборони країни тощо¹¹⁰.

Ефективність правового регулювання суспільно-економічних процесів потребує чіткого встановлення правової сутності об'єкта такого регулювання, що дозволяє обирати найбільш придатні та доцільні для досягнення позитивного результату норми та методи правового регулювання, враховувати всі юридично значущі особливості об'єкта правового регулювання, а також дає можливість комплексно підходити до відповідної сфери суспільних відносин.

Розпочати аналіз сучасних теоретико-правових засад в ролі фінансів у системі державної фіскальної політики доцільно з'ясуванням змісту основних правових категорій, що використовуються автором у даному науковому дослідженні. Тому вибудуємо черговість характеристики досліджуваних правових категорій таким чином: "державна політика", "фіскальна політика", "фінанси" та визначимо їх взаємозв'язок і взаємовплив.

¹¹⁰ Фінансове право: підручник / Г. В. Бех, О. О. Дмитрик, І. Є. Криницький та ін. / за ред. М. П. Кучерявенка. Київ: Юрінком Інтер, 2006. С. 38.

На нашу думку, аналіз відповідних правових категорій доцільно розпочати з аналізу поняття "державна політика" як загальноправової категорії, складовою якої виступає як державна фіскальна політика, так й інші напрями перспективного державного регулювання суспільних відносин.

Конституція України визначає основні засади державної політики, що спрямована на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності ¹¹¹. При цьому забезпечення проведення бюджетної, фінансової, цінової, інвестиційної, податкової політики, розроблення і виконання загальнодержавних програм економічного розвитку є одним з основних завдань держави ¹¹².

Держава для впливу на економічний розвиток, досягнення стійкого розвитку економіки об'єктивно змушена застосовувати весь набір наявних у неї інструментів і методів державної політики.

Являючись політичною діяльністю держави та її органів, яка спрямована на забезпечення порядку в суспільстві, узгодження і підпорядкування різноманітних соціальних інтересів, досягнення суспільної злагоди та організацію управління розвитком суспільних процесів, державна політика спрямована на задоволення інтересів різних груп населення, узгодження їх і, таким чином, консолідацію суспільства, запобігання загостренню конфліктів між різними суспільними групами ¹¹³. Держава, виражаючи публічні інтереси суспільства, формує і приводить до життя визначену державну політику, прогнозує і координує економічний розвиток, надає підтримку економічно слабким суб'єктам і вирівнює умови господарювання; забезпечує самостійність суб'єктів господарювання, рівність форм власності, захист прав господарюючих суб'єктів та споживачів.

¹¹¹ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 30.09.2016. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 20.11.2023).

¹¹² Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII. Дата оновлення 18.01.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18> (дата звернення 18.11.2023).

¹¹³ Логунова М. М., Шахов В. А., Шевченко М. Ф. Концептуальні засади теорії політики: навч. посібник. Київ, 1999. С. 116.

Діяльність держави у сфері нормативно-правового регулювання усієї сукупності суспільно-економічних відносин переважною більшістю наукових праць сучасних вітчизняних науковців у галузі права, економіки, державного управління тощо визначається як державна політика. Однак тлумачення даного поняття у науковій літературі існують різні та формуються залежно від позиції самого автора.

Здійснивши аналіз визначень поняття "державна політика", які пропонують Л.К. Воронова¹¹⁴, М.П. Кучерявенко¹¹⁵, І.Д. Ватуля¹¹⁶, зазначимо, що всі ці визначення широко і різнопланово характеризують дане суспільно-правове явище.

Наявні у науковій правовій літературі різні тлумачення поняття "державна політика" В.В. Мушенок підсумував та визначив, що це є відносно стабільна, організована та цілеспрямована діяльність органів державної влади стосовно певного питання чи комплексу питань, яка здійснюється такими органами безпосередньо чи опосередковано за допомогою регуляторних заходів, законів, бюджетних пріоритетів і впливає на соціально-економічні пріоритети та визначає рівень життя суспільства¹¹⁷.

Сучасна українська державна політика формується та реалізується у надзвичайно складних внутрішніх і зовнішніх економічних та соціально-політичних умовах¹¹⁸.

Ухвалення державою нормативно-правових актів як засобів державного регулювання та регуляторного впливу є одним із основних способів вираження сучасної державної політики. Забезпечення реалізації державою внутрішніх та

¹¹⁴ Воронова Л. К. Фінансове право України. Київ: Право, 2013. С. 78.

¹¹⁵ Податкове право: навч. посібник / Г. В. Бех, Д. А. Кобильнік, О. О. Дмитрик та ін.; за ред. М. П. Кучерявенка. Київ: Юрінком Інтер, 2003. С. 37; Кучерявенко М. П. До питання про систему фінансового права. *Право України*. 2003. № 4. С. 33.; Кучерявенко М. П. Податкове право: підручник. Київ: Право, 2013. С. 71-72.

¹¹⁶ Ватуля Д. І. Податки, збори, платежі: навч. посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. С. 46.

¹¹⁷ Мушенок В. В. Сучасна державна політика України щодо фінансової підтримки сільського господарства. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія "Право"*. 2014. Вип. 197. Ч. 1. С. 248; Дуліба Є.В. Теоретико-правовий аналіз впливу податкової політики на формування доходів і витрат бюджетної системи України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 10 (260). С. 109–112.

¹¹⁸ Державна політика: підручник / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; ред. кол.: Ю. В. Ковбасюк (голова), К. О. Ващенко (заст. голови), Ю. П. Сурмін (заст. голови) та ін. Київ: НАДУ, 2014. С. 54.

зовнішніх функцій неможливе без наявності й використання фінансових ресурсів. Саме тому основним завданням реалізації державної фіскальної політики є акумуляція коштів у власність держави, формування державного та місцевих бюджетів, спеціальних фондів, а також створення можливостей для існування самої держави.

Виходячи з розуміння поняття "державна політика", слід зазначити, що державна фіскальна політика в першу чергу направлена на забезпечення функції наповнення бюджетної системи України фінансами, але повинна забезпечувати також функцію стимулювання національного платника податків як виробника продукції, виконавця робіт чи надавача послуг.

В економічному словнику фіскальна політика розглядається як сукупність фінансових заходів держави, пов'язаних із регулюванням урядових витрат і прибутків для досягнення певних соціально-економічних цілей (антикризове регулювання, забезпечення високої зайнятості, боротьба з інфляцією та ін.)¹¹⁹. Сучасний економічний словник-довідник фіскальну політику визначає як урядові заходи щодо стягнення податків і витрачання коштів державного бюджету для регулювання рівня ділової активності¹²⁰. У Тлумачному словнику економіста під фіскальною політикою розуміють політику уряду щодо оподаткування, державних витрат, державного бюджету, спрямовану на усунення інфляційних процесів, підвищення зайнятості населення¹²¹.

У західній літературі поняття "фіскальна політика" зводиться до податкової і бюджетної політик та монетарної політики. Крім того, окремі економісти часто ототожнюють західний термін "фіскальна політика" з фінансовою політикою¹²², що, на нашу думку, є необґрунтованим, адже фінансова політика можна розглядатися як сукупність бюджетної, податкової, грошово-кредитної, цінової, інвестиційної та зовнішньоекономічної політик.

¹¹⁹ Економічний словник: наукове видання / Г. В. Осовська, О. О. Юшкевич, Й. С. Завадський. Київ: Кондор, 2006. С. 332.

¹²⁰ Гацалов М. М. Современный экономический словарь-справочник. Ухта: УГТУ, 2002. С. 342.

¹²¹ Гончаров С. М., Кушнір Н. Б. Тлумачний словник економіста / за ред. проф. С.М. Гончарова. Київ: Центр учбової літератури, 2009. С. 250.

¹²² Гутник В. П., Подколзина И. А., Островская Е. П. и др. Финансовая политика стран ЕС. Москва: Наука, 2004. 272 с.

У свою чергу, Л.І. Дідківська та Л.С. Головка зазначають, що бюджетна та податкова політика утворюють один неподільний вид державно-економічної політики – фіскальну¹²³.

Як зазначає М.П. Кучерявенко, бюджетно-податкова політика виконує три основні функції:

– фіскальну, яка є найважливішою та згідно з якою податки виконують своє основне призначення – насичення доходної частини бюджету (доходи держави) для задоволення потреб суспільства та діяльності органів державної влади;

– економічного регулювання – полягає у використанні податків та видатків бюджету як інструментів управління економікою;

– вирівнювання доходів – полягає у використанні бюджетного регулювання як інструмента перерозподілу валового внутрішнього продукту між усіма соціальними верствами населення¹²⁴.

У продовження аналізу досліджуваної правової категорії І.Д. Ватуля зазначає, що залежно від тривалості періоду і характеру завдань, що вирішуються, бюджетно-податкова політика поділяється: на бюджетну стратегію як довгостроковий курс бюджетної політики, розрахований на перспективу, що передбачає вирішення глобальних завдань, визначених економічною стратегією, а також на бюджетну тактику, яка є швидкодіючим механізмом бюджетної політики в країні, гнучким методом пошуку короткострокової рівноваги, стабілізації та пристосування до умов, які постійно змінюються¹²⁵.

Виходячи з цього, зазначимо, що основною метою фіскальної політики, тобто стратегії правового регулювання бюджетно-податкових відносин у державі, є оптимальний розподіл валового внутрішнього продукту та національного доходу між галузями економіки, соціальними групами населення,

¹²³ Дідківська Л. І., Головка Л. С. Державне регулювання економіки: навч. посібник. Київ: Знання-Прес, 2000. С. 101.

¹²⁴ Кучерявенко М. П. Податкове право: підручник. Київ: Право, 2013. С. 40.

¹²⁵ Ватуля Д. І. Податки, збори, платежі: навч. посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. С. 234.

територіями. Саме на цій основі, на нашу думку, має забезпечуватися стійке зростання економіки, удосконалення її структури, створення умов для розвитку господарюючих суб'єктів різних форм власності.

Аналіз вищевказаних тлумачень поняття "фіскальної політики" вказує на те, що в економічній літературі термін "фіскальна" здебільшого вживається як синонім бюджетно-податкової політики ¹²⁶.

На думку І. Л. Калініної, поняття "фіскальна політика" слід розглядати як комплекс заходів, за допомогою яких держава впливає на економіку через структуру джерел державних доходів і напрямків державних витрат шляхом зміни виду та ставок податків, зборів, відрахувань, інших обов'язкових внесків до бюджету, державних позабюджетних фондів, а також шляхом визначення розмірів і встановлення складу обов'язкових державних витрат, що включають зміст, виплати, дотації, трансферти і субсидії, формування цільових програм на всіх рівнях державного управління (федерального, регіонального та місцевого), спрямованих на підвищення ефективності економіки та стимулювання економічного зростання. При цьому найважливішим комплексним інструментом фіскальної політики є державний бюджет, який об'єднує доходи, в т. ч. податки, витрати в єдиний механізм, а його показники служать критерієм її ефективності ¹²⁷.

У сучасному науковому розумінні фіскальну політику розглядають як заходи держави щодо формування, наповнення та регулювання державного бюджету з використанням податкових важелів, як діяльність держави щодо формування та реалізації оптимальної політики витрат із державного бюджету, спрямовану на формування ефективної національної економіки; діяльність держави щодо формування та реалізації політики надходжень і витрат державного бюджету, що має на меті створення належних умов для

¹²⁶ Перехідна економіка: підручник / В. М. Геєць, Є. Г. Панченко, Е. М. Лібанова та ін.; за ред. В. М. Гейця. Київ: Вища школа, 2003. 591 с.

¹²⁷ Калініна І. Л. Формирование и реализация эффективной фискальной политики, стимулирующей экономический рост: автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05 / Российская академия государственной службы при Президенте Российской Федерации. Москва, 2005. С. 6-9.

продуктивного розвитку національної економіки ¹²⁸.

Слід зазначити, що протягом довгого періоду поняття "фіскальна політика" ототожнювалося з поняттям "податкова політика". Вважаємо, що трактування поняття "фіскальна політика" через призму розуміння поняття "податкова політика" звужує суть фіскальної політики. В основі фіскальної політики зосереджено регулювання доходів і видатків державного бюджету. Якщо поняття "фіскальна політика" ототожнювати з поняттям "податкова політика", то суть фіскальної політики зведеться лише до комплексу заходів, спрямованих на регулювання відносин, що виникають у сфері справляння податків і зборів. При цьому поза увагою залишаться комплекс заходів, спрямованих на регулювання відносин, що виникають у процесі складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання та контролю за дотриманням бюджетного законодавства, і питання відповідальності за порушення бюджетного законодавства, а також визначаються правові засади утворення та погашення державного і місцевого боргу. Наша позиція знаходить своє підтвердження у ст. 9 БК України, де до основних джерел поповнення державного бюджету, крім податкових надходжень, належать: неподаткові надходження (доходи від власності та підприємницької діяльності, адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності), доходи від операцій з капіталом та трансферти (кошти, одержані від інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі) ¹²⁹.

Таким чином, під державною фіскальною політикою, за нашим переконанням, слід розуміти цілеспрямовану діяльність держави у сфері регулювання доходів і видатків державного бюджету, що включає в себе податкову політику, бюджетну політику, політику щодо неподаткових надходжень до бюджету, політику щодо доходів бюджету від операцій з

¹²⁸ Ракул О.В. Фіскальна політика держави: проблеми розуміння. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 44.

¹²⁹ Бюджетний кодекс України: Закон України від 08 липня 2010 року.

капіталом, трансферну політику, політику щодо цільових фондів та політику щодо видатків державного бюджету. Крім того, державна фіскальна політика використовує закріплені правові, фінансові та організаційні механізми, завдяки яким у платників податків вилучається на користь держави частина фінансових ресурсів, а також надається державою, в особі компетентних органів, необхідна фінансова підтримка з метою стимулювання виробництва чи інших видів діяльності. Формування комплексної категоріальної системи (шляхом поєднання розрізаних правових категорій і понять різних галузей права) забезпечує визначення найважливіших базових складових удосконалення державної фіскальної політики.

Державна фіскальна політика повинна оперувати фінансовими інструментами різної економічної спрямованості. Поряд зі стягненням фінансів у вигляді сум податків до бюджетів усіх рівнів на безповоротній основі слід використовувати "методи непрямой державної фінансової підтримки"¹³⁰, серед яких провідне місце повинні займати податкові пільги та знижки, спеціальні (пільгові) режими оподаткування, інструменти спрощеної системи оподаткування та адміністрування податкових платежів.

Окресливши у короткій формі теоретико-правові засади сучасного наукового тлумачення базової для даного дослідження категорії "фіскальна політика" держави, здійснимо характеристику ролі фінансів як важливого елемента такої політики.

Отже, уперше у сучасному тлумаченні термін "фінанси" став застосовуватися у Франції, де під фінансами розумілася сукупність коштів, необхідних для задоволення потреб держави та суспільства¹³¹. В сучасному суспільно-економічному просторі фінанси є сукупністю економічних відносин, пов'язаних з формуванням, розподілом, використанням фондів грошових коштів у процесі розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту

¹³⁰ Курило В. І., Мушенко В. В. Фінансово-правове регулювання державної підтримки сільськогосподарського виробництва в Україні: стан та перспективи удосконалення: монографія / за заг. ред. В. І. Курила. Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2012. С. 37.

¹³¹ Фінансове право України: підручник / за ред. П. М. Кучерявенка. Київ: Юрінком Інтер, 2004. С. 99.

національного доходу ¹³².

На сучасному етапі основними ознаками фінансів є:

- нерозривний зв'язок з існуванням товарно-грошових відносин;
- обумовленість фінансових відносин наявністю держави як органу управління;
- обмінно-розподільчий характер фінансових відносин;
- зв'язок фінансових відносин з формуванням грошових доходів та накопичень;
- забезпечення та відображення руху вартості від одного суб'єкта економічних відносин до іншого ¹³³.

Отже, на нашу думку, основне призначення фінансів є забезпечення діяльності та функціонування держави, юридичних та фізичних осіб і реалізується шляхом реалізації державної фіскальної політики. Фінансові ресурси держави є результатом розподілу, перерозподілу та централізації ВВПі мають форму бюджетних та позабюджетних фондів фінансових ресурсів. Державні фінанси складаються, по-перше, із власне державних фінансів, по-друге, з регіональних фінансів, по-третє, з місцевих фінансів ¹³⁴.

Найважливішим завданням у процесі реалізації фіскальної політики є перерозподіл фінансів суб'єктів підприємницької діяльності, адже саме фонди фінансових ресурсів характеризують фінансовий стан економіки і водночас є джерелом її розвитку, формуються за рахунок різних видів грошових доходів, надходжень і відрахувань та використовуються на розширене відтворення, матеріальне стимулювання, задоволення соціальних та інших потреб суспільства. Створення й використання суб'єктами підприємництва фондів фінансових ресурсів, спрямованих на підвищення ефективності господарської діяльності та одержання прибутку на вкладений капітал, супроводжується вилученням від 36 до 48 відсотків ¹³⁵ фінансових ресурсів на користь держави.

¹³² Фінансове право: підручник / Г. В. Бех, О. О. Дмитрик, І. Є. Криницький та ін. / за ред. М. П. Кучерявенка. Київ: Юрінком Інтер, 2006. С. 149.

¹³³ Воронова Л. К. Фінансове право України: підручник. Київ: Моя книга, 2006. С. 58.

¹³⁴ Стойко О. Я., Дема Д. І. Фінанси: навч. посібник / за ред. О. Я. Стойка. Київ: Алерта, 2014. С. 13.

¹³⁵ Фінансове право України: підручник / за ред. П. М. Кучерявенка. Київ: Юрінком Інтер, 2004. С. 35.

Роль фінансів у системі реалізації фіскальної політики найвідчутніше проявляється при задоволенні соціальних потреб суспільства. Являючись за матеріальним змістом цільовими фондами грошових засобів, фінанси утворюють фінансові ресурси, які створюються як на рівні держави, так і на рівні суб'єктів господарської діяльності¹³⁶. Враховуючи той факт, що соціальна сфера знаходиться на бюджетному фінансуванні, то значна частина фінансових ресурсів спрямовується на соціальний захист населення, виплату пенсій, виплату різних соціальних допомог (допомога при вагітності та пологах, допомога малозабезпеченим сім'ям, допомога багатодітним сім'ям, допомога по безробіттю, допомога у випадку втрати працездатності тощо).

Фінанси кількісно і якісно можуть впливати на суспільне виробництво, забезпечення розширеного відтворення та соціальних потреб, здійснення державою своїх функцій в цілому, оскільки:

- забезпечують розподіл та перерозподіл валового внутрішнього продукту на потреби громадян та суб'єктів господарювання;
- забезпечують кругообіг фінансових ресурсів;
- впливають на суб'єктів розподільчих та обмінних відносин;
- відіграють провідну роль у системі економічних методів управління економікою держави;
- забезпечують контроль за формуванням та використанням фінансових ресурсів¹³⁷.

Розподіл і перерозподіл вартості за допомогою фінансів обов'язково супроводжується рухом грошових коштів, які набувають специфічної форми фінансових ресурсів, що формуються у суб'єктів господарювання та держави за рахунок різних видів грошових доходів, відрахувань і надходжень, а використовуються на розширене відтворення, матеріальне стимулювання працюючих, задоволення різних потреб суспільства¹³⁸.

¹³⁶ Стойко О. Я., Дема Д. І. Фінанси: навч. посібник / за ред. О. Я. Стойка. Київ: Алерта, 2014. С. 48.

¹³⁷ Волощук М. І., Менджул М. В. Фінансове право: навч. посібник Ужгород: Вид-во Олександри Гаркуші, 2011. С. 16.

¹³⁸ Іжевський П. Г., Кошонько О. В. Фінанси: навч. посібник. Львів: Магнолія-2006, 2013. С. 35.

Фінанси, будучи інструментом державної фіскальної політики, завжди пов'язані з грошовими потоками. Такі грошові потоки рухаються між суб'єктами фінансових відносин, забезпечують вартісний рух створеного у суспільстві ВВП, відображаючи складні відносини, що виникають при цьому ¹³⁹.

У процесі реалізації державної фіскальної політики фінанси, що є цілісною і однорідною системою, припускають певну внутрішню видову диференціацію, яка впливає із кола відносин фінансово-правового регулювання та обумовлена детальним, спеціальним аналізом внутрішніх складових частин фінансів, які різняться специфічними особливостями й режимами. Наявність єдиних за природою та змістом, але різних за формою фінансових інститутів обумовлено різноманіттям сфер застосування фінансів, напрямками їхньої реалізації ¹⁴⁰.

Отже, усталене розуміння категорії "фінанси" як сукупності економічних відносин, що пов'язані з формуванням, розподілом і використанням централізованих та децентралізованих фондів грошових коштів відповідно до потреб суспільства у процесі розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту і національного доходу ¹⁴¹, сьогодні необхідно розуміти більш широко та визначати пріоритетну роль фінансів як об'єкта, який відіграє ключову роль у забезпеченні фіскальної політики держави. Таким чином, основна функція фінансів у процесі реалізації державної фіскальної політики полягає у забезпеченні перерозподілу валового внутрішнього продукту для забезпечення всіх суб'єктів суспільного відтворення грошовими коштами.

Суспільно-економічні відносини у частині використання фінансів у системі реалізації державної фіскальної політики є економіко-правовими відносинами, які регулюються в державі комплексними правовими нормами, визначеними в нормативно-правових актах конституційного, адміністративного,

¹³⁹ Дуліба Є.В. Аналіз сучасних теоретико-правових засад ролі фінансів у системі державної фіскальної політики. *Вплив юридичної науки на розвиток міжнародного та національного законодавства: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (16–17 лют. 2018 р., м. Харків)*. Харків: ГО "Асоціація аспірантів-юристів", 2018. С. 22.

¹⁴⁰ Бех Г. В. Фінансове право України: підручник / за ред. М. П. Кучерявенка. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 320 с.

¹⁴¹ Роль В. Ф., Сергієнко В. В., Попова С. М. Фінансове право: навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2011. С. 32 с.; Фінансове право України: навч. посібник (у схемах, таблицях та коментарях) / К. А. Гурковська, О. Б. Мороз, Ю. С. Назар, Л. М. Сукмановська. Львів: ЛьвДУВС, 2016. С. 83.

фінансового та інших галузей права. Слід зазначити, що фіскальна політика тією чи іншою мірою завжди пов'язана з економічним розвитком держави. Уряд держави постійно має володіти інформацією про реальний стан економіки, проводити аналіз та моніторинг.

Фіскальна політика є важливим інструментом управління економікою через її здатність впливати на стабілізацію економічного зростання, уникнення економічних криз, на загальний обсяг виробництва, підвищення або зниження попиту на товари і послуги, підвищення або зниження цін на споживчому ринку. Фіскальна політика служить для забезпечення стабільності та стійкості національної економіки, досягнення максимально можливого добробуту суспільства шляхом створення належних умов соціально-економічної системи.

Фіскальна політика дозволяє формувати податки, витратити кошти державного бюджету для регулювання рівня ділової активності, а також для розв'язання різноманітних соціальних проблем, тобто спрямована на регулювання доходів і видатків держави. При цьому одним з основних критеріїв такої політики є фіскальна достатність, тобто встановлення податків ізборів з урахуванням необхідності досягнення збалансованості витрат бюджету з його надходженнями.

Сучасна фіскальна політика визначає основні напрями використання фінансових ресурсів держави, а фіскальна функція держави в свою чергу визначає шляхи перерозподілу фінансових ресурсів для забезпечення соціальних гарантій населення, фінансування суспільних благ, соціально-культурної сфери, управління й оборони. При цьому варто зазначити, що основою довгострокової фіскальної політики має стати розробка і провадження стратегічних рішень, які б окреслили цілі та завдання, визначили напрям розвитку нашої держави ¹⁴². Адже без наявності чіткої стратегії розвитку, без вироблення основних принципів та визначення пріоритетів, без проведення аналізу наявних проблем та розробки альтернативних рішень, без постійного моніторингу, оцінки та аналізу реалізації,

¹⁴² Duliba Ye. Development of state's fiscal function in the context of globalization. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. Issue 2. Part 2. С. 86.

ефективність державної фіскальної політики зводиться до мінімуму, що призводить до неефективності здійснення діяльності органів державної влади, які і реалізують комплекс заходів із впровадження прийнятих рішень і програм.

Фіскальна політика є важливою складовою фінансової політики держави, що покликана забезпечити існування стабільної економічної системи з використанням таких основних інструментів, як доходи і витрати державного бюджету. За допомогою фіскальної політики уряд може впливати на розвиток національної економіки, цінову стабільність, стабілізацію інфляційних процесів, сприяти економічному зростанню та зростанню виробництва, посилювати державний контроль за діяльністю всіх суб'єктів господарювання, скорочувати боргові зобов'язання, впорядковувати державні фінанси, досягати повної зайнятості та добробуту населення ¹⁴³.

В цілому основними завданнями фіскальної політики в Україні є:

- 1) проведення стабільної, раціональної та справедливої податкової політики, яка передбачає зниження податкового навантаження на економіку з розширенням бази оподаткування;
- 2) проведення прозорості та виваженої бюджетної політики як дієвого інструменту соціально-економічного розвитку, захисту вразливих верств населення та інвестування в реальний сектор економіки для підтримки національного товаровиробника і збереження робочих місць;
- 3) проведення ефективної політики управління державним боргом;
- 4) підвищення результативності державних видатків, реалізація прозорості політики закупівель за державні кошти, яка гарантуватиме раціональне використання ресурсів;
- 5) перенесення податкового навантаження з мобільних факторів виробництва (праці та капіталу) на споживання, насамперед шкідливої для здоров'я людей продукції, ресурсні та екологічні платежі;

¹⁴³ Дуліба С.В. Фіскальна функція держави в сучасній економіці України. Ukraine-EU. *Modern Technology, Business and Law: collection of international scientific papers: in 2 parts. Part 1. Modern Priorities of Economics, Engineering and Technologies.* (April 19–23, 2016, Slovak Republic – Poland). Chernihiv: CNUT, 2016. P. 124–126.

б) створення сприятливих умов для розвитку підприємництва, спрощення умов започаткування бізнесу та виходу з нього, зменшення втручання держави в економічну діяльність суб'єктів господарювання, спрощення системи отримання дозволів, зниження тиску на бізнес з боку контролюючих органів;

7) детінізація економіки, створення сприятливих умов для діяльності економічних агентів у легальному правовому полі ¹⁴⁴.

Розглядаючи види фіскальної політики, варто виділити жорстку і гнучку фіскальну політику. В основі поділу на такі види лежить два основних критерії, які беруться до уваги при розробці нормативно-правових актів: скорочення або збільшення державних витрат та зменшення або збільшення оподаткування.

Йдеться про жорстоку фіскальну політику тоді, коли державна політика буде спрямована на скорочення державних витрат і збільшення оподаткування. Саме збільшення оподаткування, посилення податкового тягара зменшить витрати споживачів. Це в свою чергу спричинить покращення дефіциту державного бюджету. І, навпаки, йдеться про гнучку фіскальну політику тоді, коли державна політика буде спрямована на збільшення державних витрат і зменшення оподаткування. Зниження податків збільшить витрати споживачів, оскільки вони матимуть більший дохід, однак це погіршить дефіцит державного бюджету, і державі необхідно буде збільшити позики. Існування жорсткої чи гнучкої фіскальної політики в державі пов'язане саме з правовим регулюванням державних доходів та державних витрат.

Досліджуючи роль та місце непрямих податків у податковій системі України, І.В. Педь загальну фіскальну політику поділяє на два типи:

1) дискреційна політика, що пов'язана зі свідомим втручанням органів державної влади в бюджетну та податкову системи з метою забезпечення економічного зростання, стабілізації рівня цін, впливу на зайнятість населення, інфляцію. Дискреційна політика поділяється на два види: експансивну та рестрикційну фіскальну політику. Експансивна фіскальна політика

¹⁴⁴ Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010 № 2411-VI. Дата оновлення: 30.11.2017. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17> (дата звернення 11.12.2023)

характеризується збільшенням державних видатків та скороченням податків, рестрикційна ж, навпаки, – зменшенням державних видатків та збільшенням податків. При цьому експансивна фіскальна політика застосовується в період циклічного спаду для розширення сукупного попиту, арестрикційна – у період циклічного підйому в умовах інфляційного надлишкового попиту для стабілізації економіки. Основними засобами дискреційної фінансової політики є: державні інвестиції; соціальні трансферти; зміни у податковому регулюванні; фінансування державних програм тощо;

2) недискреційна політика, пов'язана з тим, що податкові надходження і державні витрати напряму залежать від активності приватних суб'єктів господарської діяльності і змін економічної кон'юнктури. Недискреційна політика є незалежною від оперативних дій держави та являє собою комплекс вбудованих регуляторів: податки та соціальні витрати, трансфертні платежі тощо ¹⁴⁵.

Характеризуючи запропоновані типи фіскальної політики, слід зазначити, що фіскальна політика завжди пов'язана з маніпулюванням державним бюджетом для виконання завдань та функцій держави. Тому при формуванні державного бюджету будь-якої країни одним з головним завданням є його збалансованість, щоб витрати бюджету відповідали обсягу надходжень бюджету. Саме з цього приводу всесвітньо відомий науковець Адам Сміт ще у 1776 році зазначав, що єдиним хорошим бюджетом є збалансований бюджет ¹⁴⁶.

Крім того, фіскальна політика не може існувати окремо. Для досягнення оптимальних результатів в економіці в цілому фіскальна політика повинна бути поєднана з іншими видами внутрішньої політики держави, зокрема, згрошово-кредитною політикою, ціновою, інвестиційною політикою, фінансовою політикою. Саме ці політики не можуть існувати окремо і незалежно одна від одної, вони одночасно виступають інструментами державного регулювання

¹⁴⁵ Педь І. В. Непрямі податки у податковій системі України: навч. посібник / за ред. Ю. М. Лисенкова. Київ: Знання, 2008. 348 с.

¹⁴⁶ *Економічний дискус: міжнародний зб. наук. праць*. 2014. Вип. 3. (м. Львів) / відпов. ред. Н. В. Семенишена. Тернопіль: Крок, 2014. С. 211.

економіки, спрямовані на досягнення визначених цілей соціально-економічного розвитку, забезпечення сталого розвитку економіки, довгострокової цінової стабільності, скорочення державного боргу та дефіциту бюджету тощо ¹⁴⁷. Тому в сучасний період набуває важливого значення об'єднання цілей фіскальної та грошово-кредитної політики з ідеологією та пріоритетами соціально-економічної політики держави ¹⁴⁸.

Здійснення фіскальної політики, її пріоритетність, зміст, напрями, обсяги та ефективність державних витрат залежать від типу держави та обраної економічної моделі у країні. Важливим чинником формування фіскальної політики у конкретній країні є тип держави як інституту влади, що може сприяти або створювати перешкоди для економічного розвитку.

Високий рівень державного перерозподілу ВВП в умовах високорозвинутого громадянського суспільства ("західних демократій") і відповідна фіскальна політика є ефективним інструментом у забезпеченні добробуту населення, який є виміром рівня економічного розвитку. В умовах слабкості громадянського суспільства вплив інституційних та політичних чинників на фіскальну політику виявляється у неефективних державних витратах та несправедливому розподілі соціальних трансфертів ¹⁴⁹. Крім того, ефективність фіскальної політики визначає, наскільки вона є стабільною і виваженою, наскільки швидко та адекватно держава може реагувати на зміни в національній економіці, вживати та спрямовувати заходи на вирішення проблем, що виникають, наскільки ефективно здійснюється виконання бюджету та управління державним боргом. Саме забезпечення ефективності фіскальної політики є основою трансформації суспільно-економічних відносин в Україні.

¹⁴⁷ Коляда Т. А. Формування бюджетної стратегії України: теорія, методологія, практика: монографія. Ірпінь: Університет ДФС України, 2016. 396 с. (Серія "Податкова та митна справа в Україні", т. 63). С. 123-125.

¹⁴⁸ Лютий І. О. Теоретико-методологічні засади бюджетної політики держави. *Фінанси України*. 2009. № 12. С. 18.

¹⁴⁹ Зимовець В. В. Державна фінансова політика економічного розвитку: НАН України; Ін-т екон. та прогнозів. Київ, 2010. С. 210.

2.2 Еволюція завдань та концепції фіскальної політики в економіці України

Кожна держава визначає власні пріоритети, що ґрунтуються на усвідомленні та врахуванні дії цілого комплексу чинників, зокрема: історичних передумов, особливостей менталітету, джерела влади тощо.

В умовах війни з російською федерацією та окупацією частини країни суттєві погіршення прогнозів економічного розвитку України міжнародними організаціями та вітчизняними урядовими і громадськими установами свідчать про високу ймовірність реалізації загроз економічній безпеці, серед яких: погіршення основних макроекономічних показників, згортання промислового виробництва, зниження економічної активності, насамперед інвестиційної, погіршення добробуту населення (домогосподарств) та зростання рівня безробіття, критичне гальмування економічного розвитку України, посилення боргового тиску, насамперед у державному секторі, підвищення тінізації економічної діяльності ¹⁵⁰.

Важливість подальшого підвищення ефективності системи управління державними фінансами зумовлена необхідністю постійного розвитку, оновлення та реагування на зовнішнє та внутрішнє середовище, що змінюється.

Сьогодні виникла реальна потреба пошуку джерел виходу з кризи, відновлення економіки, боротьби з інфляцією, забезпечення належного життєвого рівня населення, стимулювання розвитку національного виробництва. В таких умовах посилення впливу внутрішніх та зовнішніх викликів у фінансово-економічному середовищі держави зростає значення системи управління державними фінансами як фундаментальної складової для розвитку інших сфер реалізації державної політики ¹⁵¹.

Ринкова економіка, яка побудована в Україні зараз, повинна характеризуватися оптимальним поєднанням ринкових механізмів з державним

¹⁵⁰ Богдан Т. Фінансово-економічні наслідки війни. https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/550614_finansovoeconomiczni_naslidki.html (дата звернення 12.12.2023).

¹⁵¹ Про схвалення Концепції розвитку системи управління державними фінансами: розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 вересня 2012 р

регулюванням соціально-економічних процесів у суспільстві, а розвиток держави обумовлює необхідність централізації певної частини фінансових ресурсів суспільства у безпосередньому розпорядженні держави¹⁵².

З проголошенням незалежності система державних фінансів розбудовувалася еkleктично, безсистемно. Фіскальна політика держави перебувала під впливом політичних процесів у державі, під значним тиском економічної політики уряду, де використовувалися фіскальні інструменти для вирішення багатьох економічних завдань, здійснювалося маніпулювання бюджетно-податковими важелями всупереч національним інтересам та стратегічним завданням¹⁵³.

Завдання фіскальної політики змінювалися відповідно до пріоритетів економічного розвитку держави. Так, постановою ВР України від 25.10.1991 було визначено пріоритети подальшого розвитку економіки України для надання їй більшої динамічності і соціальної спрямованості. До найважливіших в порядку черговості віднесені:

- 1) структурна перебудова народного господарства, кардинальні зміни в інвестиційній діяльності;
- 2) формування та прискорений розвиток ринкової інфраструктури;
- 3) фінансова реформа;
- 4) державне регулювання в умовах ринкової економіки;
- 5) науково-технічна політика;
- 6) соціальний захист населення¹⁵⁴.

Неефективна фіскальна політика стала одним з основних чинників, що обумовили провал реалізації Основних напрямів економічної політики України. У постанові ВР України від 25.10.1991 головним напрямом зміни фінансової політики суверенної України було задекларовано перенесення центру ваги в ній

¹⁵² Бюджетна система: навч. посібник / Баранова В. Г., Дубовик О. Ю., Хомутенко В. П. та ін.; за заг. ред. В.П. Хомутенко. Одеса: Вид-во Бартенева, 2014. С. 91.

¹⁵³ Молдован О. О. Державні фінанси України: досвід та перспективи реформ: монографія. Київ: НІСД, 2011. С. 115-116.

¹⁵⁴ Основні напрями економічної політики України: Постанова Верховної Ради України від 25 жовтня 1991 року. Дата оновлення 09.02.1993. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1698%D0%B0-12> (дата звернення 24.11.2023).

з фіскальної функції на функцію регулювання економіки, заохочення підприємців до використання досягнень науково-технічного прогресу, структурної перебудови економіки. При цьому основним засобом здійснення такої політики мали стати податки, створення власного податкового механізму та механізму формування державного бюджету. Податки мали стати ефективним інструментом впливу на зміну структури виробництва, стимулювати ділову активність і підприємницьку діяльність, а також забезпечувати надходження до бюджетів усіх рівнів доходів, достатніх для фінансування державних видатків. Розмір обсягів бюджету мав визначатися в основному створеним національним доходом. Саме з урахуванням цього мала будуватися і видаткова частина бюджету, що могла забезпечити бездефіцитність бюджету ¹⁵⁵.

Дефіцитне фінансування державних витрат і відповідне вилучення фінансових ресурсів з ринку для покриття дефіциту бюджету є характерними рисами фіскальної політики, що застосовувалася в Україні в 1996–1998 роках і не лише стримувала розвиток фінансового ринку, але й фактично паралізувала його. Негативні результати такої політики призвели до зростання прихованого дефіциту бюджету (заборгованостей з виплати пенсій та зарплат), блокування кредитного механізму забезпечення економічного зростання. В той період в умовах глобального економічного і фінансового спаду ситуація, що склалася в економіці України, розцінювалася як критична, і без коригування фіскальної політики в цілому, так і податкової політики, неможливо було подолати кризу і перейти до економічного зростання. Фіскальна політика характеризувалася безсистемністю, нестабільністю, необґрунтовано високим і нерівномірним податковим тиском на суб'єктів господарювання, сприяла створенню умов для розширення тіньового сектора економіки, порушенням податкового законодавства, поглибленню занепаду вітчизняного виробництва, погіршенню фінансового стану підприємств, їх платоспроможності ¹⁵⁶.

¹⁵⁵ Основні напрями економічної політики України: Постанова Верховної Ради України від 25 жовтня 1991 року. Дата оновлення 09.02.1993. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1698%D0%B0-12> (дата звернення 24.11.2023).

¹⁵⁶ Про податкову політику в Україні та заходи щодо удосконалення податкового законодавства: Постанова Верховної Ради України від 12.05.1999. URL: № 641-XIV <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/641-14> (дата

Органи державної влади з метою покращення ситуації вживали заходів щодо удосконалення фіскальної політики, схвалювали основні положення податкової політики в державі, здійснювали реформування системи оподаткування, яка мала сприяти стабілізації матеріального виробництва, підвищення його ефективності і на цій основі задоволення державних та соціальних потреб. Система оподаткування повинна була забезпечити оптимізацію структури розподілу і перерозподілу національного доходу. При цьому реформуванню підлягали правові норми, що визначають форми, методи, механізми регулювання і встановлення величини та порядку справляння податків, зборів, інших обов'язкових платежів до бюджетів, внесків до державних цільових фондів, необхідних державі для виконання її функцій¹⁵⁷.

У період з 1999 року по 2003 роки в Україні застосовувалася збалансована фіскальна політика, суть якої зводилася до стримування зростання державних витрат, у тому числі так званих "захищених статей" (соціальних витрат), що супроводжувалось посиленням майнового розшарування населення. Позитивними наслідками такої політики стало зниження темпів інфляції і процентних ставок.

У період 2004–2008 років в Україні застосовувалася збалансована фіскальна політика за рахунок посилення податкового навантаження на економіку у поєднанні з поступовим посиленням жорсткості монетарної політики. Застосування такої політики характеризувалася зростанням частки державних витрат у ВВП і, як результат, зростанням темпів інфляції і неспроможності центрального банку забезпечити фінансову стабільність за допомогою інструментів монетарної політики. Таким чином, недотримання розсудливого та адекватного для України обмеження з державного перерозподілу ВВП призвело (поряд із впливом інших чинників) до некерованого зростання темпів інфляції¹⁵⁸.

звернення 18.11.2023)

¹⁵⁷ Про Основні положення податкової політики в Україні: Постанова Верховної Ради України від 04.12.1996 № 561/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/561/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 24.11.2023).

¹⁵⁸ Зимовець В. В. Державна фінансова політика економічного розвитку: НАН України; Ін-т екон. та прогнозів. Київ, 2010. С. 220-221.

Отже, орієнтування фіскальної політики на акумуляцію в державних фондах максимального можливого обсягу фінансових ресурсів призвело до збільшення кількості податків, підвищення ставок таких податків, ускладнення оподаткування, фіскалізації податкової системи, розширення функцій контролюючих органів, що негативно вплинуло на бізнес-середовище¹⁵⁹. З одного з найважливіших інструментів державного впливу на соціально-економічні процеси фіскальна політика в Україні перетворилася на засіб підтримання поточного фінансування потреб суспільства на рівні виживання. Звичайно, суб'єкти підприємницької діяльності адаптувалися до постійної нестабільності та невизначеності в нашій державі. Однак від постійного розширення діапазону загроз такі суб'єкти стикалися з різними проблемами, і в кінцевому варіанті це призводило до банкрутства або закриття підприємницької діяльності. Як наслідок, з часом фіскальна політика стала фокусуватися на зміцненні вітчизняного бізнесу. Ця тенденція була обумовлена посиленням впливу бізнесу на владу, а також розумінням політиками того факту, що відновлення виробництва можливе лише через розширення фінансових ресурсів корпоративного сектору.

Відсутність стратегії та системності у здійсненні фіскальної політики в Україні призвели до того, що всі заходи, які вживалися, були недовірливими. Вирішуючи поточні завдання, кожен уряд часто ігнорував ризики такої політики, наслідки якої проявлялися в майбутньому. Бюджетно-податкові важелі часто використовувалися у політичних цілях, скасовуючи один з важелів, уряд не запроваджував нового. Фіскальна політика не була послідовною, не мала системності, стабільності. Така політика врешті-решт призвела до того, що її регулятивний потенціал не використовувався, а економіка стала вразливою до будь-яких економічних змін та криз¹⁶⁰.

Сучасний досвід переконливо доводить, що держава за будь-яких

¹⁵⁹ Молдован О. О. Державні фінанси України: досвід та перспективи реформ: монографія. Київ: НІСД, 2011. С. 115-116.

¹⁶⁰ Жаліло Я. А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: монографія. Київ: НІСД, 2009. С. 164.

обставин, включаючи ті, які створюються під впливом глобальних факторів, не може обійтися без фіскальної політики, стояти осторонь від економіки і повністю відмовитися від регулювання економіки. Вміння поєднувати виважені та обґрунтовані важелі державної фіскальної політики з раціональним та кваліфікованим реагуванням на їхню дію, вагомість дотримання основного стратегічного завдання національного соціально-економічного розвитку важливим завданням фіскальної політики, що забезпечить соціальноорієнтацію економічного розвитку та зменшення розриву в якості життя населення України з європейськими стандартами ¹⁶¹.

Україна об'єктивно вимушена активніше використовувати функцію перерозподілу фінансових ресурсів для забезпечення соціальних гарантій населення, фінансування суспільних благ, соціально-культурної сфери, управління й оборони.

Сьогодні особливості розвитку фіскальної політики в Україні привезли до необхідності впровадження дієвої внутрішньої політики держави, яка повинна бути спрямована на забезпечення сталого соціально-економічного розвитку України, зміцнення демократичних засад суспільного і державного життя, забезпечення верховенства права, економічної і політичної незалежності держави. В умовах обмеженого фіскального простору та загрози повторення світової фінансової кризи ¹⁶² особливої актуальності набуває розвиток фіскальної політики, значущість якої важко переоцінити.

Поділяючи думку В. Гейця, вважаємо, що фіскальна політика має бути націлена на зміцнення внутрішнього економічного простору шляхом активізації внутрішніх факторів економічного зростання" ¹⁶³.

Являючи собою заходи держави щодо регулювання доходів і витрат, фіскальна політика не повною мірою реалізує свій потенціал.

¹⁶¹ Жаліло Я. А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: монографія. Київ: НІСД, 2009. С. 29.

¹⁶² Динаміка податкового навантаження в Україні в контексті реалізації податкової реформи / за ред. Т. І. Єфименко, А. М. Соколовської. Київ: ДННУ "Академія фінансового управління", 2013. С. 60.

¹⁶³ Трансформаційні процеси та економічне зростання в Україні / за ред. В. М. Геєця. Харків: Вид-во "Форт", 2003. С. 261.

Специфіка економіки України потребує пошуку власної доктрини фіскальної політики, яка б відповідала особливостям сучасного стану економіки.

Ефективна фіскальна політика є одним з найважливіших завдань держави, адже саме вона визначає основні джерела поповнення державного бюджету та напрями розподілу і використання фінансових ресурсів держави. Однак проблема належної оцінки ефективності та повноти заходів фіскальної політики завжди була об'єктом як наукових, так і суспільно-політичних дискусій, адже фіскальна політика формується на політичній арені, і це значною мірою ускладнює її використання для цілей стабілізації економіки ¹⁶⁴.

Постійний процес формування й реструктуризації доходів, вибору пріоритетів у здійсненні видатків бюджету та пошуку оптимальних рішень, зумовлений змінами у структурі державних фінансів, тенденцій їх розвитку та рівня виконання зобов'язань держави ¹⁶⁵. Неспроможність держави виконувати фіскальну функцію (через недостатність доходів), неконтрольоване зростання державних витрат та неможливість покриття дефіциту за рахунок запозичень на прийнятних умовах ¹⁶⁶ вимагає від органів державної влади проведення дієвої фіскальної політики.

Сучасний досвід та рівень соціально-економічного розвитку держав свідчить про те, що фіскальна політика є однією з найважливіших політик для держави, дієвим механізмом боротьби з різними економічними змінами та кризами.

Сьогодні основними завданнями фіскальної політики в Україні має бути:

- 1) стабілізація економіки та забезпечення сталого зростання виробництва;
- 2) стримування інфляції;
- 3) стимулювання розвитку пріоритетних сфер діяльності;

¹⁶⁴ Носіков Д. М. Фіскальна політика держави: теоретико-правовий аспект. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2016. № 31. С. 182.

¹⁶⁵ Огонь Ц. Г. Бюджет: взаємозалежність зобов'язань і фінансових можливостей держави. *Фінанси України*. 2012. № 2. С. 8.

¹⁶⁶ Даниленко А. І., Зимовець В.В. Теоретико-методологічні засади ризиків і загроз безпеці сектора державних фінансів. *Фінанси України*. 2012. С. 11.

- 4) стимулювання підприємницької діяльності та зменшення податкового тиску на суб'єктів підприємницької діяльності;
- 5) оптимізація рівня бюджетного дефіциту, державного боргу;
- 6) пошук джерел фінансування бюджетного дефіциту та державного боргу;
- 7) пошук додаткових джерел доходів бюджету для фінансування невідкладних соціальних програм ¹⁶⁷.

Загалом зміст, напрями та механізми фіскальної політики в Україні визначаються дією двох головних чинників:

- 1) рівня розвитку системи державних фінансів, що формує інституційну основу та певні інституційні рамки, в яких реалізується фіскальна політика;
- 2) економічного курсу країни, що визначає цілі та завдання фіскальної політики.

Закордонний та вітчизняний досвід доводить, що необхідність державного втручання в економіку зумовлюється неспроможністю суто ринкових механізмів розв'язати найгостріші соціальні та економічні проблеми, задовольнити потреби громадян у суспільних товарах та послугах, забезпечити гарантії соціально-економічних прав людини тощо. Досвід розвитку вітчизняної економіки свідчить, що підвищення ефективності регулюючої ролі держави у процесах розбудови ринкової економіки на засадах рівності прав суб'єктів усіх форм власності та господарювання сприятиме становленню України як економічно незалежної держави ¹⁶⁸.

Одним з найголовніших недоліків сучасної фіскальної політики в Україні є наявність величезного масиву нормативно-правових актів, норми яких не завжди чітко та повністю регламентують правила поведінки, що створює складність у практичному застосуванні та породжує появу нових нормативно-правових актів або внесення змін чи доповнень до чинних нормативно-правових актів. Прийняття державою нормативно-правових актів є одним із основних способів

¹⁶⁷ Сорока Р. С., Благун І. Г. Бюджетна система: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2011. С. 47.

¹⁶⁸ Рябченко О. П. Зміст державного регулювання господарської діяльності. *Право України*. 2006. № 1. С. 81–82.

вираження сучасної державної політики. Залежно від сфери регулювання суспільних відносин державна політика поділяється на напрями, а прийняті державою нормативно-правові акти забезпечують регулювання конкретної сфери суспільних відносин чи діють комплексно на кілька таких сфер.

Виходячи з цього, зазначимо, що уся сукупність заходів держави щодо організації та використання фінансів для забезпечення соціально-економічного суспільного розвитку, що знаходить своє вираження у методах мобілізації бюджетних ресурсів та їх використання: на потреби держави, розвитку економіки, соціального захисту населення тощо, є фіскальною політикою держави.

До нормативно-правових актів, які тією чи іншою мірою регулюють здійснення сучасної фіскальної політики в Україні, належать: закони України "Про засади внутрішньої і зовнішньої політики"¹⁶⁹, "Про основи національної безпеки України"¹⁷⁰, Бюджетний¹⁷¹, Податковий¹⁷², Митний¹⁷³ кодекси України, закони України "Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні"¹⁷⁴, "Про Державний бюджет на 2024 рік"¹⁷⁵, "Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності"¹⁷⁶. Зупинимося на характеристичі окремих з них.

Так, у Законі України "Про засади внутрішньої і зовнішньої політики" визначено засади внутрішньої політики України у сферах розбудови державності, розвитку місцевого самоврядування та стимулювання розвитку

¹⁶⁹ Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010 № 2411-VI. Дата оновлення: 30.11.2017. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17> (дата звернення 11.12.2023).

¹⁷⁰ Про основи національної безпеки України: Закон від 19.06.2003 № 964-IV. Дата оновлення 07.11.2017. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (дата звернення 10.11.2023).

¹⁷¹ Бюджетний кодекс України: Закон України від 08 липня 2010 року. № 2456-VI. Дата оновлення 01.01.2018. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення 11.11.2023).

¹⁷² Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. Дата оновлення 22.03.2018. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення 21.11.2023).

¹⁷³ Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI. Дата оновлення 22.03.2018. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (дата звернення 28.11.2023).

¹⁷⁴ Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні: Закон України від 26.01.1993 № 2939-XII. Дата оновлення 27.01.2018. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2939-12> (дата звернення 18.11.2023).

¹⁷⁵ Про Державний бюджет на 2024 рік: Закон України 3460-IX від 09.11.2023 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-IX#Text> (дата звернення 12.12.2023)

¹⁷⁶ Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05.04.2007 № 877-V. Дата оновлення 04.04.2018. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/877-16> (дата звернення 18.11.2023).

регіонів, формування інститутів громадянського суспільства в економічній, соціальній і гуманітарній сферах, визначено принципи, на яких ґрунтується фіскальна політика, окреслено основні засади внутрішньої політики в економічній сфері, в тому числі і фіскальної політики.

Бюджетний Кодекс України регулює відносини, що виникають у процесі складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання та контролю за дотриманням бюджетного законодавства, і питання відповідальності за порушення бюджетного законодавства, а також визначаються правові засади утворення та погашення державного і місцевого боргу. Крім того, у статті 4 Бюджетного Кодексу України до бюджетного законодавства віднесено закон про Державний бюджет України, що приймається кожного року (зокрема, Закон України "Про Державний бюджет на 2024 рік"¹⁷⁷), інші закони, що регулюють бюджетні відносини, нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, нормативно-правові акти органів виконавчої влади, прийнятих на підставі і на виконання БК України, інших законів України та нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України, рішень про місцевий бюджет; рішень місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, прийнятих відповідно до Бюджетного Кодексу України¹⁷⁸.

Податковий Кодекс України регулює відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів, зокрема визначає вичерпний перелік податків та зборів, що справляються в Україні, та порядок їх адміністрування, платників податків і зборів, їх права та обов'язки, компетенцію контролюючих органів, повноваження і обов'язки їх посадових осіб під час адміністрування податків, а також відповідальність за порушення податкового законодавства¹⁷⁹.

Митний Кодекс України регулює відносини, пов'язані із справлянням митних платежів, тобто мито, акцизний податок із ввезених на митну територію

¹⁷⁷ Про Державний бюджет на 2024 рік: Закон України 3460-IX від 09.11.2023 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-IX#Text> (дата звернення 12.12.2023)

¹⁷⁸ Бюджетний кодекс України: Закон України від 08 липня 2010 року. № 2456-VI. Дата оновлення 01.01.2018. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення 11.11.2023).

¹⁷⁹ Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. Дата оновлення 22.03.2018. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення 21.11.2023).

України підакцизних товарів (продукції); податок на додану вартість із ввезених на митну територію України товарів (продукції)¹⁸⁰.

Закон України "Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні" визначає правові та організаційні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні за використанням і збереженням державних фінансових ресурсів, необоротних та інших активів, правильністю визначення потреби в бюджетних коштах та взяттям зобов'язань, ефективним використанням коштів і майна, станом і достовірністю бухгалтерського обліку фінансової звітності у міністерствах та інших органах виконавчої влади, державних фондах, фондах загальнообов'язкового державного соціального страхування, бюджетних установах і суб'єктах господарювання державного сектору економіки, а також на підприємствах, в установах та організаціях, які отримують (отримували у періоді, який перевіряється) кошти з бюджетів усіх рівнів, державних фондів та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування або використовують (використовували у періоді, який перевіряється) державне чи комунальне майно, за дотриманням бюджетного законодавства, дотриманням законодавства про закупівлі, діяльністю суб'єктів господарської діяльності незалежно від форми власності, які не віднесені законодавством до підконтрольних установ, за судовим рішенням, ухваленим у кримінальному провадженні¹⁸¹.

У Законі України "Про основи національної безпеки України" визначено основні реальні та потенційні загрози національній безпеці України, стабільності в суспільстві в фіскальній сфері та основні напрямки державної фіскальної політики, спрямовані на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності для забезпечення сталого розвитку суспільства, своєчасного виявлення, запобігання і нейтралізацію реальних та потенційних

¹⁸⁰ Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI. Дата оновлення 22.03.2018. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (дата звернення 28.11.2023).

¹⁸¹ Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні: Закон України від 26.01.1993 № 2939-XII. Дата оновлення 27.01.2018. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2939-12> (дата звернення 18.11.2023).

загроз національним інтересам у податково- бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ревізійної діяльності¹⁸².

Закон України "Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності" визначає правові та організаційні засади, основні принципи і порядок здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, повноваження органів державного нагляду (контролю), їх посадових осіб і права, обов'язки та відповідальність суб'єктів господарювання під час здійснення державного нагляду (контролю)¹⁸³.

Незважаючи на наявність величезного масиву нормативно-правових актів, що регулюють здійснення фіскальної політики в державі, діюча фіскальна політика має багато недоліків і прорахунків, що істотно відображається на повсякденній діяльності держави. Стан правового регулювання системи державних доходів та державних видатків суттєво впливає на розвиток економіки. Вважаємо, що правове регулювання фіскальної політики доходів і витрат повинно здійснюватися таким чином, щоб могло забезпечувати нормальний стан державного бюджету, в якому витратна частина дорівнює доходній. Такий стан визначає нормальний економічний розвиток держави та раціональне адміністративно-правове управління фінансами держави. Дефіцитний стан державного бюджету виникає при перевищенні витратної частини бюджету над дохідною, а фінансування дефіциту державного бюджету здійснюється, зокрема в Україні, шляхом: підвищення податкового тиску на платників податків для збільшення податкових надходжень до бюджету; грошово-кредитної емісії; внутрішньої і зовнішньої позики та інших непопулярних для суспільства та нераціональних для розвитку національної економіки методів.

Отже, здійснений економіко-правовий аналіз показав, що на регулювання формування доходів і витрат бюджетної системи нашої держави впливають

¹⁸² Про основи національної безпеки України: Закон від 19.06.2003 № 964-IV. Дата оновлення 07.11.2017. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (дата звернення 10.11.2023).

¹⁸³ Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05.04.2007 № 877-V. Дата оновлення 04.04.2018. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/877-16> (дата звернення 18.11.2023).

об'єктивні і суб'єктивні фактори державної політики у цілому та її складової – фіскальної політики. До об'єктивних факторів належать стан економіки, який впливає на доходну частину бюджету, а до суб'єктивних – зовнішня і внутрішня політика держави, правове забезпечення та державна фінансова підтримка суспільного економічного розвитку.

Слід зазначити, що, на нашу думку, сьогодні, в умовах війни, тобто зіткнення з загрозами існування держави, Україна повинна обережно переглянути діючу концепцію фіскальної політики держави та запровадити нову, яка буде базуватися на виваженій податковій політиці (яка має забезпечити рівномірний розподіл податкового навантаження між суб'єктами оподаткування, а податки стати ефективними щодо оподаткування рівних податкових баз), бюджетній політиці в частині витрачання державних коштів, які, в першу чергу, мають використовуватися для розвитку економіки та забезпечення припливу інвестицій у країну ¹⁸⁴.

Формування обґрунтованої та ефективною фіскальної політики можливе лише з чітким орієнтиром на досягнення економічного розвитку України. При цьому створення прозорого механізму розподілу і спрямування державних коштів стає одним з пріоритетів фіскальної політики. Саме за рахунок мобілізованих ресурсів держава надає публічні блага та послуги, намагається усунути проблеми, що виникають в економіці внаслідок як об'єктивних, так і суб'єктивних обставин. Розробка і провадження ефективного податкового законодавства, дієвого механізму формування доходів бюджету та дієвого механізму витрачання державних коштів має бути в основі формування фіскальної політики України.

Актуальним питанням прагматики фіскальної політики України залишається вирішення не лише короткострокових завдань, а й досягнення стратегічних орієнтирів, зокрема забезпечення економічного зростання в державі та добробуту її громадян. Очевидно, такі завдання вирішувати в умовах

¹⁸⁴ Сучасна парадигма фіскальної політики України в умовах формування суспільства сталого розвитку: монографія / за наук. ред. д-ра А. І. Крисоватого. Тернопіль: ТНЕУ, 2015. С. 57.

війни практично неможливо, але закласти основи відповідної ефективної фіскальної політики слід вже зараз. Успіх державної політики в фінансовому секторі залежить від процесу формування та реалізації такої політики, від ефективності діяльності органів державної влади, що формують та реалізують таку політику, від взаємоузгодженості та цілеспрямованості їхніх дій, від досягнення запланованих результатів, від успішного зіставлення стратегічних, тактичних і оперативних загальнодержавних цілей із можливостями економіки. А для цього доцільно провести реформи, основними перспективними напрямками мають стати:

- 1) відновлення економіки деокупованих територій шляхом застосування стимулюючої фіскальної політики;
- 2) стимулювання розвитку економіки країни в період війни;
- 3) посилення контролю над окремими стратегічними секторами економіки та транзитними шляхами України;
- 4) попередження внутрішньої дезінтеграції економіки України;
- 5) нарощення технологічної переваги в економічному розвитку;
- 6) вдосконалення нормативно-законодавчої бази у сфері оподаткування;
- 7) підвищення ефективності системи адміністрування податків;
- 8) детінізація економіки;
- 9) оптимізація переліку державних цільових програм, спрямування їх на стратегічні сектори економіки;
- 10) розробка економічних критеріїв для виділення бюджетних інвестицій;
- 11) оптимізація державних витрат;
- 12) створення ефективної системи управління державним боргом.

Поєднання фіскальної політики з допоміжними механізмами регулювання економіки Україну призведе до позитивних результатів, зокрема дозволить досягнути стійкого економічного зростання і конкурентоспроможності національної економіки.

2.3 Елементи фіскальної політики сталого розвитку та їх вплив на формування бюджету України

Фіскальна політика сталого розвитку держави, як і інші види державної політики, втілюється у життя з метою своєчасного виявлення проблем розвитку суспільства, аналізу причин їх виникнення та шляхів розв'язання. Прийняття рішень, спрямованих на розв'язання проблем, що виникають у суспільстві, створення механізму реалізації цих рішень, розробка відповідних інструментів здійснюється при ефективній державній політиці.

Ефективність фіскальної політики сталого розвитку значною мірою визначається узгодженістю її окремих складових. Враховуючи той факт, що фіскальна політика включає в себе політику державних доходів і витрат, варто зосередитися в рамках дослідження на аналізі їх структури. Так, основним джерелом формування фінансових ресурсів держави є бюджет, тому для забезпечення сталого розвитку виникає необхідність визначення довгострокових пріоритетів процесу формування та використання бюджетних ресурсів¹⁸⁵.

Відповідно до ст. 2 Бюджетного Кодексу України бюджетні кошти являють собою належні відповідно до законодавства надходження бюджету та витрати бюджету¹⁸⁶. Звідси витікає твердження про те, що доходи і видатки за змістом та призначенням функціонують неподільно, тобто йдеться про єдність потоків фінансових ресурсів під час формування бюджету та використання відповідних коштів для забезпечення суспільних благ та послуг населенню¹⁸⁷. В такому контексті важливого значення набуває формування фіскальної політики, від якої в майбутньому залежить функціонування доходів і витрат, які між собою повинні бути узгоджені і взаємопов'язані.

Відповідно до ст. 2 Бюджетного Кодексу України доходи бюджету – це податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі,

¹⁸⁵ Коляда Т. А. Формування бюджетної стратегії України: теорія, методологія, практика: монографія. Ірпінь: Університет ДФС України, 2016. 396 с. (Серія "Податкова та митна справа в Україні", т. 63). С. 120.

¹⁸⁶ Бюджетний кодекс України: Закон України від 08 липня 2010 року. № 2456-VI. Дата оновлення 01.01.2018. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення 11.11.2023).

¹⁸⁷ Огонь Ц. Г. Бюджет: взаємозалежність зобов'язань і фінансових можливостей держави. *Фінанси України*. 2012. № 2. С. 8.

справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, плату за надання адміністративних послуг, власні надходження бюджетних установ), а витрати бюджету – це видатки бюджету, надання кредитів з бюджету, погашення боргу та розміщення бюджетних коштів на депозитах, придбання цінних паперів. Виходячи зі ст. 9 Бюджетного Кодексу України, до основних джерел поповнення державного бюджету належать: податкові надходження (загальнодержавні та місцеві податки та збори), неподаткові надходження (доходи від власності та підприємницької діяльності, адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності), доходи від операцій з капіталом та трансферти (кошти, одержані від інших органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі). У ст. 10 Бюджетного Кодексу України видатки класифікуються за бюджетними програмами, за ознакою головного розпорядника бюджетних коштів та за функціями, з виконанням яких пов'язані видатки бюджету ¹⁸⁸.

Таким чином, визначаючи пріоритетність, завдання і напрямків бюджетної політики як складової фіскальної політики у формуванні та використанні коштів бюджетного фонду ¹⁸⁹, варто зазначити, що в такому розумінні ця сфера управління включає в себе державні доходи та державні витрати, а податкова політика, політика щодо неподаткових надходжень, політика щодо доходів бюджету від операцій з капіталом, трансфертна політика та політика щодо цільових фондів розглядаються як невід'ємні частини бюджетної політики.

За такого підходу можна говорити, що основними структурними елементами фіскальної політики держави є:

- 1) бюджетна політика;
- 2) податкова політика;

¹⁸⁸ Бюджетний кодекс України: Закон України від 08 липня 2010 року. № 2456-VI. Дата оновлення 01.01.2018. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення 11.11.2023).

¹⁸⁹ Василик О., Павлюк К. Бюджетна система України: підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 544 с.

- 3) політика щодо неподаткових надходжень до бюджету;
- 4) політика щодо доходів бюджету від операцій з капіталом;
- 5) трансфертна політика;
- 6) політика щодо цільових фондів;
- 7) політика державних витрат.

Звичайно, завдання та сфери відповідальності кожної зі складових державної фіскальної політики є специфічними, подекуди суперечливими, що потребує застосування процедур і механізмів узгодження їх цілей і завдань.

Світовий досвід ролі держави у розподільчих процесах демонструє, що найдосконалішим засобом для реалізації фіскальної функції в фіскальній політиці є бюджет. У більшості розвинених країн світу завдяки бюджету перерозподіляється від 30 до 65 % від усього обсягу валового внутрішнього продукту ¹⁹⁰.

Складання, розгляд і затвердження бюджетів об'єктивно вимагає органічної взаємодії органів влади, головним чином на стадії формування показників дохідної частини бюджету, адже від її напряму залежить його видаткова частина ¹⁹¹.

Бюджетна система, яка складається із державного та місцевих бюджетів, виступає центральною ланкою фінансової системи України. Роль бюджетів в управлінні процесом функціонування держави та об'єднаних територіальних громад є ключовою, оскільки за рахунок саме бюджетних надходжень формуються відповідні грошові фонди, що забезпечують виконання державних завдань і функцій, функціонування органів державної влади, місцевого самоуправління, інших сфер суспільних відносин.

Правові засади функціонування бюджетної системи України, її принципи, основи бюджетного процесу і міжбюджетних відносин та відповідальність за порушення бюджетного законодавства у нашій державі визначаються

¹⁹⁰ Бюджетна система: підручник / за ред. С. І. Юрія, В. Г. Демянишина, О. П. Кириленко. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. С. 55.

¹⁹¹ Проскура К. П. Податкове адміністрування в Україні в посткризовий період: ефективність та напрями модернізації. Київ: ТОВ "Емкон", 2014. С. 44.

Бюджетним Кодексом України, який містить також важелі адміністративно-правового впливу на регульовані відносини, що виникають "у процесі складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання та контролю за дотриманням бюджетного законодавства, і питання відповідальності за порушення бюджетного законодавства, а також визначаються правові засади утворення та погашення державного і місцевого боргу" (ст. 1) ¹⁹².

Основним джерелом формування доходів бюджету є податки, тому виконання державою своїх видаткових зобов'язань здебільшого залежить від ефективності податкової політики ¹⁹³.

Податки є найбільш універсальним та дієвим фінансовим інструментом фіскальної політики. Це пояснюється тим, що саме податки носять практично всеосяжний характер, їх сплачують майже усі юридичні особи та дієздатні фізичні особи. Саме від організації податкових відносин, адміністративного регулювання податкових відносин, від дієвого податкового контролю, адміністрування податкового боргу залежить обсяг фінансових ресурсів, що надходить до бюджету, якими потім держава може розпоряджатися для виконання своїх завдань та функцій ¹⁹⁴.

Сьогодні податкова система України являє собою сукупність загальнодержавних та місцевих податків та зборів, що справляються в установленому Податковим Кодексом України порядку. До загальнодержавних належать податки та збори, які є обов'язковими до сплати на усій території України: податок на прибуток підприємств; податок на доходи фізичних осіб; податок на додану вартість; акцизний податок; екологічний податок; рентна плата; мито.

До місцевих належать податки та збори, що встановлені відповідно до

¹⁹² Бюджетний кодекс України: Закон України від 08 липня 2010 року. № 2456-VI. Дата оновлення 01.01.2018. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення 11.11.2023).

¹⁹³ Проскура К. П. Податкове адміністрування в Україні в посткризовий період: ефективність та напрями модернізації. Київ: ТОВ "Емкон", 2014. С. 58.

¹⁹⁴ Дуліба С. В. Особливості формування та реалізації фіскальної політики держави. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. № 2. С. 164–168.

переліку і в межах граничних розмірів ставок, визначених Податковим Кодексом України, рішеннями сільських, селищних, міських рад та рад об'єднаних територіальних громад, що створені згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, у межах їх повноважень і є обов'язковими до сплати на території відповідних територіальних громад. До місцевих податків та зборів належать: податок на майно (що включає в себе податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, транспортний податок, плату за землю), єдиний податок, збір за місця для паркування транспортних засобів; туристичний збір. При цьому місцеві ради обов'язково установлюють єдиний податок та податок на майно (в частині транспортного податку та плати за землю)¹⁹⁵.

Слід зазначити, що важливу роль у здійсненні фіскальної політики у бюджетному процесі відіграють прогнозування і планування дохідної частини бюджету. Адже саме від якості прогнозування і планування залежить обсяг фінансових ресурсів, що залучаються для забезпечення виконання покладених на державу функцій і завдань, а результативність прогнозування та планування доходів бюджету суттєво впливає на обсяги бюджетних видатків.

В Україні уже декілька років спостерігається дефіцит бюджету, коли суми видатків перевищують суми доходів. З огляду на війну, що триває, не є винятком і Закон України "Про Державний бюджет на 2024 рік", в якому визначено доходи Державного бюджету України у сумі 1768,451 млрд. грн., при цьому видатки – 3309,048 млрд. грн.¹⁹⁶.

Звідси випливає, що фіскальна політика в цілому, як і податкова політика, направлена використовувати кожен нагоду для залучення додаткових ресурсів, а головною метою оподаткування стає лише наповнення бюджету. Так, звичайно, податки забезпечують основну частину бюджетних надходжень, однак у системі оподаткування є чимало проблем, серед яких:

- 1) неефективна й надмірно витратна для держави й бізнесу система

¹⁹⁵ Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. Дата оновлення 22.03.2018. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення 21.11.2023).

¹⁹⁶ Про Державний бюджет на 2024 рік: Закон України 3460-IX від 09.11.2023 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-IX#Text> (дата звернення 12.12.2023).

адміністрування податків і зборів, що неспроможна забезпечити повноцінне наповнення державного бюджету й зниження частки тіньової економіки за одночасного дотримання балансу прав податкових органів і платників податків;

2) нестабільність і непередбачуваність податкової системи, що призводить до високих податкових ризиків для бізнесу й обмежує можливість середньо- і довгострокового планування;

3) високий рівень ухиляння від податків і нерівномірне податкове навантаження на підприємства різного розміру й окремі галузі економіки;

4) невиконання податковою системою функції згладжування соціальної нерівності¹⁹⁷.

Ухилення від сплати податків, тінізація економічних відносин призводять до посилення податкового тягаря для справних платників податків, знижуючи рівень їх сукупного добробуту та схильність до виробництва / праці чи споживання / інвестицій.

Тому недивно, що сьогодні одним із найчастіше використовуваних індикаторів оцінки інтенсивності та ефективності фіскальної політики є показник податкового навантаження (чи податкового тягаря)¹⁹⁸. Впроваджуючи фіскальну політику, держава повинна узгоджувати інтереси як свої, так і платників податків у частині провадження податкової політики. Оцінюючи ефективність оподаткування співвідношенням витрат на адміністрування податків із сумами їх фактичних надходжень до бюджету, а також обсягита структуру податкового боргу, держава може періодично переглядати систему оподаткування (розмір ставок та інші елементи оподаткування за фіскально неефективними видами платежів).

Очевидним є той факт, що інструменти фіскальної політики здійснюють безпосередній вплив на сукупний попит у країні:

1) збільшення державних витрат призводить до економічного зростання

¹⁹⁷ Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава від 02 червня 2010 року: програма економічних реформ на 2010–2014 роки. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004100-10> (дата звернення 11.12.2023).

¹⁹⁸ Динаміка податкового навантаження в Україні в контексті реалізації податкової реформи / за ред. Т. І. Єфименко, А. М. Соколовської. Київ: ДНУ "Академія фінансового управління", 2013. С. 276.

за рахунок підвищення попиту спочатку в державному секторі, а потім і в приватному;

2) зниження податків призводить до зростання попиту та пожвавлення економіки, оскільки у платників податків збільшуються доходи і вони можуть більше коштів витратити на споживання.

Однак одночасне збільшення бюджетних видатків та зниження податків спричиняє дефіцит бюджету, тому важливу роль при використанні інструментів фіскальної політики відіграють зміна величини бюджетного дефіциту та джерела його фінансування¹⁹⁹.

В такому аспекті набувають великого значення неподаткові надходження. Помилково вважати, що політика неподаткових надходжень до бюджету відіграє винятково статичну роль у доходах бюджету²⁰⁰.

Неподаткові надходження становлять значний відсоток у доходах бюджету (20-30 %). Це пояснюється спробою держави вирішити фіскальні проблеми в умовах фінансової кризи не за рахунок збільшення податків, а за рахунок введення нових неподаткових зборів і платежів. В умовах стабільної економіки неподаткові надходження не мають великого значення й становлять, як правило, не більше 5 % доходів бюджету²⁰¹.

Роль неподаткових надходжень у процесі формування доходів бюджету країн світу суттєво різниться. В країнах ЄС дані надходження складають у середньому 9,2–10,8 відсотка доходів бюджету, або 4,2–4,9 відсотка ВВП, у США – 3,8–6,5 відсотка бюджету, або 0,7–1,0 відсоток ВВП, у Китаї – третину державних доходів²⁰².

Зважаючи на значну та постійно зростаючу частку неподаткових надходжень у структурі доходів зведеного бюджету України, а також на

¹⁹⁹ Дуліба Є. В. Особливості формування та реалізації фіскальної політики держави. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. № 2. С. 164–168.

²⁰⁰ Дем'янишин В. Г. Неподатковий механізм мобілізації доходів бюджету. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка і право)*. 2007. № 4. С. 57-59.

²⁰¹ Шевчук І. Л., Черепанова В. О., Ставерська Т. О. Бюджетна система: навч. посібник. 2-ге вид., перероб. і доп. Харків: Видавець Іванченко І. С., 2015. С. 88.

²⁰² Собчук С. І. Формування неподаткових надходжень бюджету в системі бюджетного регулювання. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 7. С. 80.

необхідність забезпечення виконання своїх функцій державою й органами місцевого самоврядування в умовах постійної нестачі бюджетних ресурсів, значення реалізації політики неподаткових платежів та їх використання в якості збалансування бюджету зростає²⁰³.

Являючи собою добровільні компенсаційні платежі, а також штрафи і пені, не пов'язані з податковим законодавством²⁰⁴, неподаткові платежі – це разові або постійні надходження до бюджету, які не мають прямого призначення формувати доходи бюджету²⁰⁵ та здебільшого залежать від економічної ситуації; як наслідок, їх визначають відповідно до їхнього узгодження з головними показниками економічного розвитку країни²⁰⁶.

Водночас чинне як бюджетне, так і податкове законодавство проводять чітке нормативно-правове розмежування між податковими та неподатковими доходами бюджету залежно від форми платежу, а також методів і джерел їх акумулювання. Серед основних відмінностей виділимо такі:

1) для окремих неподаткових надходжень не встановлюються ставки, пільги, терміни сплати, інші елементи, які є обов'язковими атрибутами оподаткування;

2) порядок нарахування та зарахування на казначейські рахунки державного і місцевих бюджетів окремих неподаткових надходжень регламентується не Бюджетним Кодексом України, а спеціальними нормативними документами органів державної влади та управління, рішеннями представницьких та управлінських місцевих органів;

3) низка неподаткових платежів не відповідає фіскальному критерію регулярності сплати²⁰⁷.

Відповідно до ст. 9 Бюджетного Кодексу України неподатковими

²⁰³ Сидор І. Неподаткові надходження в контексті наповнення державного та місцевих бюджетів України. *Світ фінансів*. 2011. № 3. С. 120.

²⁰⁴ Огонь Ц. Г. Доходи бюджету України: теорія та практика: монографія. Київ: КНТЕУ, 2003. С. 73.

²⁰⁵ Загородній А. Г., Вознюк Г. Л., Смовженко Т. С. Фінансовий словник. 2-ге вид., виправл. і доп. Львів: Центр Європи, 1997. С. 338.

²⁰⁶ Державна фінансова політика та прогнозування доходів бюджету України: монографія / М. Я. Азаров, Ф. О. Ярошенко, Т. І. Єфіменко та ін. Київ: НДФІ, 2004. С. 450.

²⁰⁷ Кіт В.І. Неподаткові надходження у системі доходів місцевих бюджетів. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2016. С. 188.

надходженнями визнаються:

- 1) доходи від власності та підприємницької діяльності;
- 2) адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності;
- 3) інші неподаткові надходження²⁰⁸.

Неподаткові надходження відображають сукупність розподільчих відносин примусового, обов'язкового характеру, які виникають між державою та юридичними і фізичними особами з приводу формування централізованих фондів грошових коштів (державного і місцевих бюджетів) із застосуванням неподаткового механізму мобілізації платежів з метою подальшого їх використання для задоволення суспільних потреб.

Наступною складовою фіскальної політики є політика щодо доходів бюджету від операцій з капіталом, яка являє собою цілеспрямовану діяльність держави в особі органів державної влади, що займаються реалізацією основного капіталу держави. Так, наприклад, до державного бюджету можуть надійти кошти від реалізації скарбів, які є пам'ятками історії та культури, майна, одержаного державою або територіальною громадою в порядку спадкування чи дарування, безхазяйного майна, знахідок, а також валютних цінностей і грошових коштів, власники яких невідомі, кошти від Державного фонду дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, кошти від відчуження майна, що перебуває в комунальній власності, кошти від реалізації державних запасів товарів (матеріальних цінностей державного резерву або розброньованих матеріальних цінностей мобілізаційного резерву), кошти від продажу землі і нематеріальних активів²⁰⁹

У системі міжбюджетних відносин досить важлива роль відводиться трансфертній політиці держави. Трансфертна політика являє собою політику, в основі якої лежать розпорядження коштами, одержаних від інших органів

²⁰⁸ Бюджетний кодекс України: Закон України від 08 липня 2010 року. № 2456-VI. Дата оновлення 01.01.2018. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення 11.11.2023).

²⁰⁹ Стоян В. І., Даневич О. С., Мац М. Й. Казначейська система: підручник. 3-тє вид., змін. й доп. Київ: Центр учбової літератури, 2014. С. 166.

державної влади, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі. Бюджетною класифікацією передбачені трансферти, одержані з різних джерел, як внутрішніх, так і зовнішніх. Так, наприклад, це можуть бути кошти від органів державного управління, які надходять з інших бюджетів, дотації чи субвенції, або це можуть бути трансферти від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій, які включають: кошти, отримані від секретаріату ООН, НАТО, ЄС, ОБСЄ або іншої міжнародної організації за участь України в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки; гранти (дарунки), що надійшли до бюджетів усіх рівнів; надходження в рамках програм допомоги ЄС; надходження в рамках програм секторальної бюджетної підтримки ЄС; інша допомога, надана ЄС²¹⁰.

Для досягнення стратегічних цілей держави однією з найважливіших складових державної політики України в цілому має бути соціальний захист населення. Тому у сучасних умовах поряд із бюджетною політикою зростає значення політики фондів цільового призначення. Цільові фонди утворюються компетентними органами відповідно до нормативно-правових актів України, кошти яких формуються за рахунок доходів цільового призначення та використовуються на конкретні цілі, визначені законодавством²¹¹. Збільшення кількості фондів й обсягу фінансових ресурсів, що акумулюється в них, пояснюється низкою причин. По-перше, в органів державної влади з'являються додаткові кошти для регулювання господарського життя і надання фінансової підтримки підприємництву, особливо в умовах нестабільної економіки. По-друге, ці фонди призначені для розв'язання нових завдань, які потребують особливої уваги від держави. По-третє, фонди цільового призначення можуть використовуватися як одне з джерел покриття бюджетного дефіциту²¹².

²¹⁰ Стоян В. І., Даневич О. С., Мац М. Й. Казначейська система: підручник. 3-тє вид., змін. й доп. Київ: Центр учбової літератури, 2014. С. 166-167.

²¹¹ Дмитрик О. А. Содержание и классификация финансовых правоотношений: монография. Харьков: Легас, 2004. С. 91.

²¹² Юхименко П. І., Федосов В. М., Лазебник Л. Л. та ін. Теорія фінансів: підручник / за ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. Київ: Центр учбової літератури, 2010. С. 377.

Склад цільових фондів державного бюджету періодично змінюється. На цей процес впливає низка факторів, а саме: загальнодержавна соціально-економічна та бюджетна політики держави; політичні інтереси органів влади та управління; політика уряду у відповідному періоді; залежність від інтересів міжнародних фінансово-кредитних організацій; темпи економічного зростання чи спаду виробництва у країні та інше.

За критерієм відносин із державним бюджетом державні цільові фонди поділяються на бюджетні й позабюджетні. Бюджетні – це фонди, які входять до складу державного бюджету, фінансування видатків яких здійснюється за рахунок коштів державного бюджету. При цьому частина фондів фінансується за рахунок загального фонду, інша частина – за рахунок спеціального фонду. Забезпечення видатків бюджетних державних цільових фондів зі спеціального фонду, як правило, має основою цільове надходження доходів²¹³.

До бюджетних фондів України належать:

1. Фонд для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення утворений у складі Державного бюджету України. Кошти Фонду зараховуються на окремий рахунок Державного бюджету України. Кошти Фонду витрачаються виключно на фінансування заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення, що передбачені законами України "Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи"²¹⁴ і "Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи"²¹⁵. При цьому перелік видатків на здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення, що фінансуються з Фонду у

²¹³ Кудряшов В. П. Курс фінансів: навч. посібник. Київ: Знання, 2008. С. 113.

²¹⁴ Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи: Закон України від 28.02.1991 № 796-ХІІ. Дата оновлення 20.01.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-12/ed20180120> (дата звернення 02.12.2023)

²¹⁵ Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи: Закон України від 27.02.1991 № 791а-ХІІ. Дата оновлення 04.08.2016. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/791%D0%B0-12> (дата звернення 01.12.2023).

відповідному році, затверджується Законом України про Державний бюджет України на відповідний рік²¹⁶.

2. Фонд України соціального захисту інвалідів – бюджет Фонду соціального захисту інвалідів формується за рахунок коштів державного бюджету, благодійних внесків, добровільних пожертвувань та інших надходжень²¹⁷.

3. Державний фонд охорони навколишнього середовища – є складовою частиною Державного бюджету України, його створено з метою фінансування природоохоронних заходів та заходів, пов'язаних з раціональним використанням і збереженням природних ресурсів. Фонд формується за рахунок частини коштів, що надійшли від сплати екологічного податку, та інших джерел, визначених законодавством. Кошти Фонду спрямовуються за бюджетними програмами відповідно до планів природоохоронних та ресурсозберігаючих заходів і кошторисів, що затверджуються головними розпорядниками бюджетних коштів в установленому законодавством порядку. При цьому залишок коштів Фонду станом на 1 січня поточного року, а також понадпланові надходження до Фонду можуть спрямовуватися на фінансування природоохоронних та ресурсозберігаючих заходів, зокрема у вигляді субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам, за окремим рішенням КМ України²¹⁸.

4. Державний спеціалізований фонд фінансування загальнодержавних витрат на авіаційну діяльність та участь України у міжнародних авіаційних організаціях – створений за рахунок державних зборів, які справляються із суб'єктів авіаційної діяльності для забезпечення реалізації основних напрямів державної політики у сфері авіаційної діяльності та використання повітряного простору України, утримання та забезпечення діяльності Державіаслужби

²¹⁶ Про формування, порядок надходження і використання коштів Фонду для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення: Закон України від 10.02.2000 № 1445-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1445-14> (дата звернення 11.12.2023).

²¹⁷ Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21.03.1991 № 875-XII. Дата оновлення 20.01.2018. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/875-12> (дата звернення 11.11.2023).

²¹⁸ Про затвердження Положення про Державний фонд охорони навколишнього природного середовища: постанова Кабінету Міністрів України від 07 травня 1998 року № 634. Дата оновлення 30.09.2014. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/634-98-%D0%BF> (дата звернення 11.11.2023).

України з метою виконання покладених на неї завдань та функцій, участі та представництва України у міжнародних авіаційних організаціях та інших заходах. Кошти Фонду зараховуються до державного бюджету. Кошти Фонду використовуються на провадження діяльності Державіаслужби України, участь та представництво України у міжнародних авіаційних організаціях, а саме: утримання Державіаслужби України; фінансування загальнодержавних програм у сфері цивільної авіації; фінансування витрат на членство, участь та забезпечення представництва України у міжнародних авіаційних організаціях, членом яких є Україна; забезпечення підписання міжнародних договорів України про повітряне сполучення та зовнішню діяльність, міжнародних угод з безпеки польотів та льотної придатності; фінансування витрат на проведення наукових досліджень; придбання та оновлення чинних в ЄС нормативних документів, які потребують введення в Україні, або для гармонізації законодавства України із законодавством ЄС; інші витрати у сфері авіаційної діяльності, передбачені законом ²¹⁹.

5. Державний валютний фонд – формується КМ України за рахунок коштів Державного бюджету України у межах сум видатків, затверджених ВР України, шляхом купівлі валютних цінностей на міжбанківському валютному ринку України або за погодженням з Національним банком України на міжнародному валютному ринку та одержання кредитів у іноземній валюті в межах затвердженого ВР України ліміту зовнішнього державного боргу України, а також за рахунок інших надходжень, передбачених чинним законодавством ²²⁰.

6. Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву – формується за рахунок бюджетних коштів, передбачених на підтримку житлового будівництва шляхом надання довгострокових кредитів; коштів, що надходять від погашення кредиту і сплати відсотків за користування ним; коштів

²¹⁹ Про створення Державного спеціалізованого фонду фінансування загальнодержавних витрат на авіаційну діяльність та участь України у міжнародних авіаційних організаціях: постанова Кабінету Міністрів України від 28 вересня 1993 року № 819. Дата оновлення 29.03.2017. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/819-93-%D0%BF> (дата звернення 11.11.2023)

²²⁰ Про систему валютного регулювання і валютного контролю: декрет Кабінету Міністрів України від 19.02.1993 № 15-93. Дата оновлення 27.09.2014. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/15-93> (дата звернення 11.11.2023).

під іпотечне кредитування; власних коштів фізичних і юридичних осіб, коштів замовників, громадських організацій, кредитних спілок, банків, позабюджетних коштів; благодійних внесків юридичних і фізичних осіб; кредитів іноземних та вітчизняних юридичних осіб; коштів, передбачених на обслуговування кредитів; централізованих відрахувань регіональних управлінь Фонду; бюджетних коштів, передбачених на часткову компенсацію; небюджетних коштів, отриманих за надані послуги; коштів, що передані засновником до статутного капіталу Фонду; коштів, що надходять від погашення вимог за банківськими вкладками, доходів від провадження фінансово-господарської діяльності; інших надходжень, не заборонених законом ²²¹.

Позабюджетні цільові фонди – це фонди, які не включаються до державного бюджету, мають самостійні джерела надходжень і здійснюють видатки незалежно від державного бюджету. Позабюджетні фонди знаходяться у державній власності та формуються за рахунок обов'язкових внесків і відрахувань юридичних та фізичних осіб, що призначені для забезпечення конституційних прав громадян на пенсійне забезпечення, соціальне страхування та охорону здоров'я, фонди фінансових ресурсів, які необхідні для фінансування провідних напрямів соціально-економічних завдань держави ²²². Більшість існуючих сьогодні в Україні позабюджетних фондів є соціальними.

До позабюджетних державних цільових фондів відносяться:

1. Цільові страхові фонди – це фонди, які утворюються для здійснення керівництва та управління за визначеними законом видами загальнообов'язкового державного соціального страхування, провадять акумуляції страхових внесків, контролю за використанням коштів, забезпечення фінансування виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням та здійснення інших функцій згідно з затвердженими статутами. Кошти цільових страхових фондів не включаються до складу Державного

²²¹ Питання Державної спеціалізованої фінансової установи "Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву": Кабінет Міністрів України від 26.10.2000 № 1604. Дата оновлення 17.05.2017. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1604-2000-%D0%BF> (дата звернення 11.11.2023).

²²² Воронова Л. К., Кучерявенко Н. П. Финансовое право: учебное пособие. Харьков: Легас, 2003. С. 229.

бюджету України. До цільових страхових фондів належать Пенсійний фонд України, що займається пенсійним страхуванням, Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, Фонд соціального страхування України, що займається страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, медичного страхування; страхування на випадок безробіття ²²³.

Так, відповідно до Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" накопичувальний пенсійний фонд – цільовий позабюджетний фонд, який акумулює страхові внески застрахованих осіб, що обліковуються на накопичувальних пенсійних рахунках та інвестуються з метою отримання інвестиційного доходу на користь застрахованих осіб, пенсійні активи якого використовуються для оплати договорів страхування довічних пенсій або одноразових виплат застрахованим особам, а у випадках, передбачених законодавством, членам їхніх сімей чи спадкоємцям та на інші цілі, передбачені законодавством ²²⁴.

Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття створюється для управління страхуванням на випадок безробіття, акумуляції страхових внесків, контролю за використанням коштів, виплати забезпечення та надання соціальних послуг, здійснення інших функцій. Фонд є цільовим централізованим страховим фондом, некомерційною самоврядною організацією. Держава є гарантом забезпечення застрахованих осіб та надання їм відповідних соціальних послуг Фондом ²²⁵.

Фонд соціального страхування України створюється для здійснення керівництва та управління загальнообов'язковим державним соціальним

²²³ Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 14.01.1998 № 16/98-ВР. Дата оновлення 20.10.2018. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/16/98-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 05.12.2023).

²²⁴ Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV. Дата оновлення 21.02.2018. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1058-15> (дата звернення 05.12.2023).

²²⁵ Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 02.03.2000 № 1533-III. Дата оновлення 20.01.2018. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1533-14> (дата звернення 05.12.2023).

страхуванням від нещасного випадку, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та медичним страхуванням, провадить акумуляцію страхових внесків, контроль за використанням коштів, забезпечує фінансування виплат за цими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування та здійснює інші функції згідно із затвердженим статутом. Кошти Фонду не включаються до складу Державного бюджету України та використовуються тільки за цільовим призначенням²²⁶.

2. Фонд стабілізації підприємств та організацій, внесених до реєстру неплатоспроможних, формується за рахунок коштів, одержаних від добровільних внесків суб'єктів господарювання, в тому числі іноземних, а також за рахунок коштів, які можуть бути передбачені на цю мету у державному бюджеті. Розпорядником коштів Фонду є КМ України²²⁷.

3. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб виконує спеціальні функції у сфері гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку і ліквідації банків у випадках, встановлених законодавством України. Кошти Фонду не включаються до Державного бюджету України, не підлягають вилученню і можуть використовуватися Фондом виключно для: виплати гарантованої суми відшкодування вкладникам коштів за вкладами відповідно до законодавства, покриття витрат, пов'язаних з виконанням покладених на Фонд функцій та повноважень, зокрема пов'язаних з процедурою виведення неплатоспроможного банку з ринку, у межах кошторису витрат Фонду, затвердженого адміністративною радою Фонду, погашення облігацій і виплата доходів за ними (сплата векселів), враховуючи витрати, пов'язані з їх розміщенням (видачею); покриття витрат, пов'язаних із залученими Фондом кредитами; забезпечення поточної діяльності Фонду, утримання його апарату, розвитку його матеріально-технічної бази в межах кошторису витрат, затвердженого адміністративною радою Фонду; надання фінансової підтримки

²²⁶ Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 23.09.1999 № 1105-XIV. Дата оновлення 20.01.2018. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1105-14> (дата звернення 05.12.2023).

²²⁷ Про Фонд стабілізації підприємств та організацій, внесених до реєстру неплатоспроможних: постанова Кабінету Міністрів України від 07.04.1998 № 466. Дата оновлення 06.07.1998. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/466-98-%D0%BF> (дата звернення 05.12.2023).

приймаючому або перехідному банку; надання цільової позики банку для оплати витрат, пов'язаних із здійсненням діяльності банку, формування статутного капіталу перехідного банку, спеціалізованої установи; повернення гарантійних внесків, перерахованих учасниками відкритого конкурсу у випадках, передбачених законодавством ²²⁸.

Таким чином, до складу публічних фондів належать бюджетні та позабюджетні фонди коштів, які є важливими складовими фіскальної політики, адже представляють собою відокремлену сукупність грошових коштів, що знаходяться у розпорядженні держави як особлива форма мобілізації, розподілу (перерозподілу) та використання публічних фінансів.

Аналізуючи чинну систему формування доходів державних фондів цільового спрямування, слід наголосити, що основними недоліками системи зборів на соціальні заходи є визначення джерел і розмірів фінансування за різними видами соціального страхування без урахування реальних показників економіки України, низька внутрішня функціональна ефективність системи соціального страхування, високий рівень тінізації економіки, що призводить до низького рівня охоплення системою. Вважаємо, реформування функціонування державних цільових фондів може створити підґрунтя для ефективної реалізації фіскальної політики в державі, адже саме цільові фонди відображають грошові відносини з розподілу і перерозподілу вартості суспільного продукту та частини національного багатства пов'язаних з формуванням та використанням державних коштів для фінансування суспільних потреб з визначених джерел, які мають цільові призначення ²²⁹.

Наявні соціально-економічні та політичні умови, що склалися в нашій державі, здійснюють істотний вплив на політику у сфері бюджетних витрат. Державні витрати являють собою витрати, пов'язані з діяльністю держави, головною функцією яких є "соціально-економічне регулювання та забезпечення

²²⁸ Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 23.02.2012 № 4452-VI. Дата оновлення 06.01.2018. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4452-17> (дата звернення 05.12.2023).

²²⁹ Савченко К. В. Державні фонди цільового призначення в контексті реалізації стабілізаційної політики. *Міжнародний науковий журнал "Механізм регулювання економіки"*. 2012. № 2. С. 163.

загальних умов життя суспільства"²³⁰.

Як показує власний досвід наукових досліджень, одним із ключових питань теорії й практики державного правового регулювання фіскальної політики є вибір оптимального рівня державних видатків. Адже до факторів, які визначають рівень державних видатків, за нашим переконанням, належать: рівень багатства чи бідності країни; трансфертна політика; процедури прийняття бюджетних рішень; ступінь суспільного блага, тобто сукупність наявних витрат, які необхідно фінансувати з бюджету²³¹.

Основне завдання політики у сфері бюджетних витрат полягає в задоволенні необхідних потреб суспільства у соціально-економічній сфері. Політика державних витрат включає в себе політику видатків бюджету, політику надання кредитів з бюджету, політику погашення боргу та розміщення бюджетних коштів на депозитах, політику придбання цінних паперів. Різноманітність конкретних видів бюджетних витрат зумовлюється багатьма факторами. Це, зокрема: природою і функціями держави; рівнем соціально-економічного розвитку суспільства; розгалуженістю зв'язків бюджету з реальним сектором економіки; рівнем розвитку економічних відносин; форми надання бюджетних коштів тощо. Поєднання усіх факторів безпосередньо впливає на формування такої системи видатків бюджету, яка більшою мірою відповідає завданням соціально-економічного розвитку суспільства.

Усю сукупність державних видатків Л. К. Воронова поділяла на чотири категорії: 1) споживання в державному секторі, яке може бути пов'язане з національною обороною, утриманням транспортної системи, освітою, наукою, енергетикою, охороною здоров'я, житловим будівництвом тощо; 2) соціальні трансферти, які охоплюють собою допомогу непрацевдатним, пенсіонерам, безробітним, малозабезпеченим тощо; 3) проценти з державного боргу, що являють собою процентні платежі, пов'язані з позичками (боргом) держави у зв'язку з перевищенням у попередньому періоді витрат над надходженнями; 4)

²³⁰ Кучерявенко М. П. Податкове право: підручник. Київ: Право, 2013. С. 93.

²³¹ Дуліба С. В. Теоретико-правовий аналіз впливу податкової політики на формування доходів і витрат бюджетної системи України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 10 (260). С. 111.

державні інвестиції як кошти, що направляються на створення або збільшення капіталу державних об'єктів інвестування в різних областях її діяльності ²³².

Відповідно до ст. 82 Бюджетного Кодексу України видатки бюджетів поділяються на:

1) видатки на забезпечення конституційного ладу, державної цілісності та суверенітету, незалежного судочинства, а також інші, передбачені Бюджетним Кодексом України, які не можуть бути передані на виконання та місцевому самоврядуванню;

2) видатки, які визначаються функціями держави і можуть бути передані на виконання місцевому самоврядуванню з метою забезпечення найбільш ефективного їх виконання на основі принципу субсидіарності;

3) видатки на реалізацію прав та обов'язків місцевого самоврядування, які мають місцевий характер і визначені законами України ²³³.

Наказом Мінфін України від 14.01.2011 № 11 "Про бюджетну класифікацію" ²³⁴ затверджено класифікацію видатків бюджету. Класифікація видатків бюджету здійснюється за трьома напрямками: функціональна класифікація видатків, економічна класифікація видатків бюджету та відомча класифікація видатків бюджету. Функціональна класифікація видатків побудована згідно з основними функціями держави.

Відповідно до ст. 87 Бюджетного Кодексу України до видатків, що здійснюються з Державного бюджету України, належать видатки на:

1) державне управління: законодавчу владу; виконавчу владу; Президента України та судову владу;

2) міжнародну діяльність; фундаментальні та прикладні дослідження і сприяння науково-технічному прогресу державного значення, міжнародні наукові та інформаційні зв'язки державного значення, оплату послуг з підготовки наукових кадрів у наукових установах на умовах держзамовлення;

²³² Воронова Л. К. Фінансове право України. Київ: Право, 2013. С. 228.

²³³ Бюджетний кодекс України: Закон України від 08 липня 2010 року. № 2456-VI. Дата оновлення 01.01.2018. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення 11.11.2023).

²³⁴ Про бюджетну класифікацію: наказ Міністерства фінансів України від 14.01.2011 № 11. Дата оновлення 29.03.2018. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/rada/show/v0011201-11> (дата звернення 10.12.2023).

3) національну оборону (крім заходів та робіт з мобілізаційної підготовки місцевого значення) та забезпечення функціонування установ та закладів Збройних сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних органів, органів цивільного захисту, які перебувають у державній власності;

4) правоохоронну діяльність, забезпечення безпеки держави та цивільний захист населення і територій;

5) освіту, охорону здоров'я, соціальний захист, соціальне забезпечення;

6) культуру і мистецтво, фізичну культуру і спорт;

7) державні програми підтримки регіонального розвитку та пріоритетних галузей економіки, програми реставрації пам'яток архітектури, спорудження (створення) пам'ятників і монументів державного значення, державні програми розвитку транспорту, дорожнього господарства, зв'язку, телекомунікацій та інформатики, державні інвестиційні проекти, державні програми з ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки, запобігання виникненню та ліквідації надзвичайних ситуацій та наслідків стихійного лиха;

8) створення та поповнення державних запасів і резервів;

9) обслуговування державного боргу;

10) проведення виборів у випадках, передбачених законом, та всеукраїнських референдумів;

11) виплати за державними деривативами;

12) державне фінансове забезпечення політичних партій у формах, визначених законом;

13) інші програми, які мають виключно державне значення²³⁵.

Економічна класифікація видатків бюджету включає в себе поточні видатки, оплату праці і нарахування на заробітну плату, використання товарів та послуг, обслуговування внутрішніх та зовнішніх боргових зобов'язань, поточні

²³⁵ Бюджетний кодекс України: Закон України від 08 липня 2010 року. № 2456-VI. Дата оновлення 01.01.2018. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення 11.11.2023).

трансферти, субсидії та поточні трансферти підприємствам, соціальне забезпечення (виплати пенсій та допомог, стипендій та інших виплат населенню), капітальні видатки, капітальні трансферти, нерозділені трансферти. І відомча класифікація видатків містить перелік головних розпорядників бюджетних коштів за Державним бюджетом України, які визначаються відповідно до Бюджетного Кодексу України та затверджуються законом про державний бюджет України шляхом встановлення їм бюджетних призначень.

Сьогодні на формування видатків бюджету в Україні у сучасних умовах впливають в першу чергу такі фактори, як війна з російською федерацією, окупація частини території, рух населення в межах країни та виїзд частини за її межі, зростання видатків на соціальний захист населення, в тому числі внутрішньо переміщених осіб, залучення зовнішніх ресурсів для покриття бюджетного дефіциту.

Актуальності набуває вдосконалення планування і прогнозування видатків бюджету, виконання видаткової частини бюджету, контролю за цільовим спрямуванням використанням бюджетних коштів; розподіл видатків бюджету; формування і виконання бюджетних програм та оцінювання їх результатів, що забезпечить орієнтацію не тільки на обсяги наданих видатків, а й на ефективність їх використання, використання державних видатків на воєнні цілі, стратегічно важливі сфери суспільного життя та скорочення непродуктивних видатків бюджету ²³⁶.

Таким чином, елементами фіскальної політики є різновиди політик, що регулюють державні доходи та державні видатки. Однією з найгостріших проблем фіскальної політики є фінансове наповнення бюджету та оптимізація витрат. На жаль, основними індикаторами фіскальної вразливості держави справедливо визнано розмір дефіциту і боргу, оскільки їх зростання ускладнює можливості уряду щодо подолання ризиків. Інші індикатори стосуються гнучкості впорядкування доходів і витрат бюджету. Зокрема, низькі податкові

²³⁶ Десятнюк О. Ризики фіскальної політики як загроза макроекономічній стабільності держави. *Світ фінансів*. 2012. Вип. 4. С. 23–32.

ставки сприяють гнучкості фіскальної політики щодо їх підвищення за несприятливих умов. Стосовно ж витрат, основним індикатором є частка незмінних витрат, оскільки чим вони є вищими, тим менш гнучкою є фіскальна політика держави. Загальний вплив фіскальної політики на економіку здійснюється через державний бюджет як важливий інструмент реалізації економічної політики²³⁷.

Вдосконалення фіскальної політики повинно створити умови для розвитку та підтримки економіки України, фіскальні умови для легалізації доходів та забезпечити зменшення масштабів ухилення від сплати податків, підвищити інноваційну та інвестиційну діяльність, забезпечити стабільність фінансового сектору економіки.

Окремі особливості фіскальної політики дозволяють стверджувати, що продумані складові всіх політик, що входять до фіскальної політики, можуть досить ефективно виконувати функції стабілізації державної політики в цілому.

Підсумовуючи матеріал, викладений в розділі 2, зазначимо: аналізуючи постійні проблеми недостатності чи відсутності коштів удержавному бюджеті, автор дійшов висновку, що фіскальну функцію держави слід розглядати крізь призму дослідження державної фіскальної політики, що покликана забезпечити існування стабільної економічної системи з використанням таких основних інструментів, як доходи та витрати державного бюджету.

Здійснено аналіз взаємопов'язаних правових категорій "державна політика", "фіскальна політика", "фінанси". Встановлено, що фінанси, як економіко-правова категорія, відіграють пріоритетну роль у реалізації фіскальної політики держави. Основна функція фінансів у процесі реалізації такої політики полягає у забезпеченні перерозподілу валового внутрішнього продукту для забезпечення всіх суб'єктів суспільних відносин фінансовими ресурсами. Зазначено, що такі економіко-правові відносини регулюються в державі визначеними в нормативно-правових актах комплексними правовими

²³⁷ Гетьман Є. А. Кодифікація законодавства України: загальна характеристика, особливості, види: монографія. Харків: Право, 2012. С. 23-32.

нормами конституційного, адміністративного, фінансового та інших галузей права. Аналіз встановлення та розвиток фіскальної політики в Україні дав можливість виділити характерні риси, завдання фіскальної політики в нашій державі в різні періоди та зазначити основні недоліки, що впливали на формування та розвиток фіскальної політики в Україні.

Автором проаналізовано нормативно-правові акти, які тією чи іншою мірою регулюють здійснення сучасної фіскальної політики в Україні. Зазначено, що одним з найголовніших недоліків сучасної фіскальної політики в Україні є наявність величезного масиву нормативно-правових актів, норми яких не завжди чітко та повністю регламентують правила поведінки, що створює складність у практичному застосуванні та породжує появу нових нормативно-правових актів або внесення змін чи доповнень до чинних. Вважаємо, що розробка та впровадження ефективного податкового законодавства, дієвих механізмів формування доходів бюджету та витрачання державних коштів має бути в основі формування фіскальної політики в Україні.

Здійснений економіко-правовий аналіз показав, що на правове регулювання формування доходів і витрат бюджетної системи нашої держави впливають об'єктивні (стан економіки) і суб'єктивні (зовнішня і внутрішня політика, правове забезпечення, державна фінансова підтримка) фактори державної політики у цілому та її складової – фіскальної політики.

Розглянувши взаємозв'язок правових категорій "фінанси", "державна політика", "фіскальна політика", запропоновано під поняттям "державна фіскальна політика" розуміти цілеспрямовану діяльність держави у сфері регулювання доходів і видатків державного бюджету, що включає в себе податкову політику, бюджетну політику, політику щодо неподаткових надходжень до бюджету, політики щодо доходів бюджету від операцій з капіталом, трансферну політику, політику щодо цільових фондів та політику щодо видатків державного бюджету.

Зазначено, що фіскальна політика є важливим інструментом управління економікою через її здатність впливати на стабілізацію економічного зростання,

уникнення економічних криз, на загальний обсяг виробництва, підвищення або зниження попиту на товари і послуги, підвищення або зниження цін на споживчому ринку. Фіскальна політика служить для забезпечення фінансовими ресурсами зростання економіки, удосконалення її структури, створення належних умов для розвитку підприємницької діяльності в суб'єктів господарювання.

Запропоновано виділити два види фіскальної політики: жорстку і гнучку. В основі поділу на такі види лежить два основних критерії, які беруться до уваги при розробці нормативно-правових актів: скорочення або збільшення державних витрат та зменшення або збільшення оподаткування. Йдеться про жорстку фіскальну політику тоді, коли державна політика буде спрямована на скорочення державних витрат і збільшення оподаткування. Саме збільшення оподаткування, посилення податного тягаря зменшить витрати споживачів. Це, у свою чергу, спричинить покращення дефіциту державного бюджету. І, навпаки, йдеться про гнучку фіскальну політику тоді, коли державна політика буде спрямована на збільшення державних витрат і зменшення оподаткування. Зниження податків збільшить витрати споживачів, оскільки вони матимуть більший дохід, однак це погіршить дефіцит державного бюджету і для держави потрібно буде збільшити позики. Існування жорсткої чи гнучкої фіскальної політики в державі пов'язане саме з правовим регулюванням державних доходів та державних витрат.

Виділено та проаналізовано основні елементи фіскальної політики, від узгодженості яких залежить ефективність фіскальної політики в цілому. До таких основних структурних елементів фіскальної політики належать: політика державних доходів і політика державних витрат.

РОЗДІЛ 3.

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМУВАННЯ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

3.1 Напрями оптимального використання інструментів фіскальної політики в Україні в контексті забезпечення сталого розвитку

В умовах глобальних дисбалансів, розробки нової концепції світового економічного укладу основним орієнтиром вітчизняної економічної політики має бути стратегія наближення до сталого економічного розвитку, який забезпечив би не лише компенсацію втрат національного багатства за період глибокої трансформаційної кризи, а й створення сучасної конкурентоспроможної соціально орієнтованої ринкової економіки. На сьогодні Україна через війну переживає фінансово-економічну кризу, яка характеризується зниженням рівня ВВП, наявністю значного дефіциту держбюджету (до 50%) і збільшенням соціальних проблем. Як засіб регулювання економічного розвитку та соціального рівня життя громадян держава має застосовувати відповідну фіскальну політику.

Проблемі оптимального використання фіскальних інструментів у контексті забезпечення сталого розвитку присвячено праці видатних вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких варто виділити: В. Андрущенко, Е. Балацького, М. Білика, В. Буряковського, О. Десятнюк, В. Захожая, І.Золотько, Ю. Іванова, А. Крисоватого, Я. Литвиненка, І. Майбурова, П. Мельника, О. Найденка, С. Паранчука, В. Пушкарьової, В. Савченка, А. Соколовської, Л. Тарангул, С. Юрія.

З огляду на визначену актуальність дослідження доцільно охарактеризувати основні особливості фіскальної політики та визначити принципи її проведення на шляху реалізації доктрини сталого розвитку. В економічній літературі поширене визначення фіскальної політики, яке дає змогу охарактеризувати її особливості. Фіскальна політика – це сукупність заходів

держави у сфері оподаткування та державних витрат шляхом впливу на стан господарської кон'юнктури, перерозподілу національного доходу, нагромадження необхідних ресурсів для фінансування соціальних програм²³⁸. Вчені-економісти визначають такі інструменти фіскальної політики, які цілісно характеризують її сутність. До таких інструментів належать:

- податки і податкові платежі;
- видатки;
- трансферти;
- борги²³⁹.

Лише крізь призму визначених інструментів можна розглядати фіскальну політику як цілісний елемент реалізації фінансової політики держави.

З огляду на вищезазначене стверджуємо, що фіскальна політика передбачає організацію діяльності, що базується на попередньому плануванні та на виконанні закладених у плані показників. Відповідно таким планом є бюджет країни. У Бюджетному кодексі України міститься бюджетний розпис, за яким поступово виконують завдання, що окреслила держава. Фіскальну політику реалізує уряд як механізм суспільства загалом. У певних межах урядові рішення щодо видатків та оподаткування можуть змінюватися, щоб впливати на рівноважний реальний ВВП в інтересах загального добробуту²⁴⁰.

Наголосимо, що формування та реалізація фіскальної політики має базуватися на принципах справедливості, рівномірності й загальності. З огляду на це взаємовідносини держави та громадян слід розглядати крізь призму відносин, які забезпечують життєздатність суспільства. Елементи фіскальної політики, поєднані між собою, забезпечують результат економічних перетворень, зростання достатку населення, налагодження партнерських відносин між державними службовцями та громадянами, ефективний розподіл

²³⁸ Загородній А. Г., Вознюк Г. Л., Смовженко Т. С. Фінансовий словник. 2-ге вид., виправл. і доп. Львів: Центр Європи, 1997. 576 с.

²³⁹ Стойко О. Я., Дема Д. І. Фінанси: навч. посібник / за ред. О. Я. Стойка. Київ: Алерта, 2014. 432 с

²⁴⁰ Дуліба С.В. Фіскальна функція держави в сучасній економіці України. *Ukraine-EU. Modern Technology, Business and Law: collection of international scientific papers: in 2 parts. Part 1. Modern Priorities of Economics.Engineering and Technologies.* (April 19–23, 2016, Slovak Republic – Poland). Chernihiv: CNUT, 2016. P. 124–126.

фінансових ресурсів від населення до бюджетів, і навпаки. Для ефективної реалізації фіскальної політики необхідно врахувати особливості податків, вплив податкових платежів на платника податків, державу, носія податку, суб'єкта, який отримує соціальне благо в результаті перерозподілу податкових надходжень.

Справедливий та ефективний розподіл державних фінансів в умовах реалізації доктрини сталого розвитку набуває надзвичайної актуальності ²⁴¹. Така доктрина має бути ефективною навіть в умовах прогресивного розвитку глобальної економіки, зростання рівня добробуту окремих громадян, які формують еліту, зубожіння бідного прошарку населення і надзвичайно важкої екологічної ситуації на планеті, що може призвести до екологічного хаосу і неможливості в недалекому майбутньому її врятувати. Саме тому концептуальними основами парадигми сталого розвитку є побудова ефективної системи з інструментами, що здатні ефективно розвивати екологічну, соціальну та економічну складові, які можуть співіснувати не перешкоджаючи існуванню людства.

З огляду на зазначене перед вченими-економістами постало питання формування ефективної економіки в контексті сталого розвитку, де основу становить забезпечення країни та її громадян необхідними фінансовими ресурсами для досягнення суспільного й екологічного балансу ²⁴². Саме тому оптимальність фіскальної політики в умовах нового суспільного устрою є однією із найважливіших складових, що здатна забезпечити фінансовими ресурсами окреслені вище процеси.

Зазначимо, що теорія сталого розвитку побудована на трьох взаємозалежних складових – соціальній, економічній та екологічній. Розвиток окремо кожної на сьогодні видається абсолютно неможливим. Саме тому поєднання таких трьох складових і становить концепцію сталого розвитку.

²⁴¹ Молдован О. О. Державні фінанси України: досвід та перспективи реформ: монографія. Київ: НІСД, 2011. 380 с.

²⁴² Зимовець В. В. Державна фінансова політика економічного розвитку: НАН України; Ін-т екон. та прогнозів. Київ, 2010. 356 с.

Характеризуючи взаємозв'язки між складовими концепції сталого розвитку, варто наголосити, що людство здатне розвиватися лише за умови досягнення сталого розвитку, де кожна окрема складова концепції у поєднанні з кожною наступною має забезпечити життєздатність, справедливість і терпимість²⁴³. Лише у цьому разі можна досягти ефективного розвитку людства та економіки і не спричинити екологічної катастрофи на планеті Земля.

Вважаємо, що найважливішою складовою у концепції сталого розвитку є економічна, адже саме від економіки, державних фінансів, використання інструментів фіскальної політики залежить соціальний розвиток та екологічна ситуація країни. Фіскальна сфера в країні має базуватися на доктрині соціального процвітання й екологічної стабілізації, а цілі та принципи економічного і соціального розвитку мають бути основою побудови ефективної фіскальної політики.

Варто зауважити, що основою такої політики є розподіл і перерозподіл фінансових ресурсів у країні для забезпечення розвитку суспільства та економіки. Основним фінансовим інструментом країни є податки. Саме через податки та податкові платежі перерозподіляється більша частина державного фінансового ресурсу. Згідно з фінансовою наукою податкова політика поділяється на політику високих та низьких податків. Відповідно тип політики залежить від економічного стану країни, рівня розвитку фінансових відносин, менталітету населення, культурної належності, а найбільше – від підбору фіскальних інструментів, за допомогою яких реалізують цю доктрину²⁴⁴.

Зокрема, політика високих податків використовується в країнах з високим рівнем соціального розвитку зі значним перерозподілом державних фінансів на потреби соціальної складової, тоді як політика низьких податків використовується у країнах з доктриною відкритого ринку, де кожен громадянин більшою мірою залежить від свого доходу (держава лише гарантує можливість

²⁴³ Антикризове управління національною економікою: монографія / І. Малий, І. Радіонова, Л. Смеляненко та ін.; за заг. ред. І. Малога. Київ: КНЕУ, 2017. 368 с.

²⁴⁴ Зварич О.В. Податкові надходження: методологія прогнозування: монографія. Київ: Київський нац. торговельно-економічний ун-т, 2013. 444 с.

захисту ресурсів, зароблених громадянином), а більшість послуг, що надаються в країні, є платними. Також політика низьких податків застосовується в країнах, що розвиваються, де уряд має за мету підвищити рівень інвестиційної привабливості, розширити сферу виробництва, збільшити додану вартість тощо.

Зазначимо, що поєднання податкових інструментів дає змогу сформувавши податкову систему загалом, а управління цими інструментами передбачає виникнення податкових відносин, які є податковою політикою. Основа будь-якої податкової політики – рівень податкових надходжень, за допомогою котрих держава забезпечує себе ресурсами для здійснення економічної та соціальної політики. В результаті податкове навантаження є базовим показником у системі оцінювання ефективності податкової політики.

Стан податкової політики, її вплив в Україні на суспільні процеси є основою ефективної ринкової економіки. Як висновок, будь-яка держава потребує певних ресурсів для виконання своїх функцій. Фінансові ресурси – приватні чи державні – дають змогу забезпечити суб'єкти держави необхідними умовами існування. Проблема руху фінансових ресурсів у країні полягає в нерівномірності їхнього створення та розподілу. В результаті історичного розвитку і традиційно закріплених норм у країні формується бідний, середній і багатий класи населення, які по-різному забезпечені ресурсами.

Держава як найбільш розвинута структурна одиниця має забезпечити ефективний розподіл грошей і капіталів між тими, у кого їх надміру, і тими, хто їх найбільше потребує. Необхідність такого розподілу зумовлена тим, що певні потреби є колективними, їх не можна задовольняти щодо кожного суб'єкта або певної окремо визначеної групи громадян²⁴⁵. Так, через неможливість згрупувати таких громадян держава централізовано надає їм певні блага і задовольняє їхні потреби. Забезпечити власні повноваження держава спроможна за допомогою фіскальної політики, яка передбачає перерозподіл фінансових ресурсів від їхніх власників до тих, хто їх потребує. Найбільш ефективним

²⁴⁵ Молдован О. О. Державні фінанси України: досвід та перспективи реформ: монографія. Київ: НІСД, 2011. 380 с.

інструментом такого перерозподілу є податки та податкові платежі.

У процесі діалектики податкових відносин виникла проблема встановлення об'єктивності, визначення кількості та величини податків. Ці процеси виявляються через податкове навантаження в країні. Податкове навантаження та податковий тягар є проблемою багатьох наукових досліджень, а оптимальне оподаткування - дискусійною темою для будь-якого уряду і науковців²⁴⁶. Зазначимо, що зроблена значна кількість спроб розрахувати та оцінити оптимальний вплив оподаткування, розробити справедливую систему оподаткування. Проте досі не вироблено єдиної концептуальної ідеї щодо справедливого оподаткування, яке здатне задовольнити всіх суб'єктів податкових відносин і наблизитися до країн з доктриною сталого розвитку.

Донині відносини у сфері оподаткування повністю не досліджені. Немає єдиної думки щодо величини податків, структури податкових платежів. Не досягнуто консенсусу в питанні, які податки більш оптимальні - прогресивні чи пропорційні. Дискусійними є положення щодо рівномірності та загальності в оподаткуванні, величини та справедливого розподілу податкового навантаження. Зазначені проблеми є актуальними і потребують термінового вирішення для досягнення справедливих відносин між державою та платниками в процесі справляння податків.

Проблема справедливого розподілу податкових платежів між суб'єктами оподаткування є дуже складною, оскільки полягає в узгодженості дій держави і платника, які мають різну мету. Податкове навантаження, з одного боку, для держави є джерелом проведення якісної фінансової політики, а для платника - обмеженням фінансової здатності. З іншого – через функцію перерозподілу податків держава компенсує частину податкових платежів у вигляді суспільних благ і витрат на економічні потреби.

З огляду на це вважаємо за необхідне ґрунтовно дослідити проблему оподаткування, зокрема узгодження інтересів держави та платників у процесі

²⁴⁶ Зварич О.В. Податкові надходження: методологія прогнозування: монографія. Київ: Київський нац. торговельно-економічний ун-т, 2013. С. 291-296.

справедливого розподілу податкового навантаження та, як підсумок, реалізації, концепції сталого розвитку. Дослідження базуватиметься на аналізі багатьох історичних підходів, що розробили представники різних наукових течій і шкіл.

Основоположник досконалого оподаткування А. Сміт зазначав, що «...податки мають бути справедливими, зокрема піддані держави повинні сплачувати податки відповідно до отриманих доходів»²⁴⁷.

А. Вагнер, Г. Штейн і А. Шеффле значно доповнили вчення А. Сміта щодо справедливого оподаткування. Зокрема, А. Вагнер стверджував, що «...справедливість в оподаткуванні асоціюється з дотриманням повноти та рівномірності оподаткування. Дотримання яких відповідно є першопричиною справедливості оподаткування». Певні наукові постулати вченого були лише здогадками про реальний процес податкових відносин.

А. Шеффле в справедливості вбачав морально-етичну поведінку суб'єктів податкових відносин. Справедливість, на його думку, подібна до моралі та є ідеальним принципом, яким в оподаткуванні мають керуватися як податкові органи, так і платники податків, оскільки ця якість відображає етичну, державну, недержавну та їхню економічну поведінку²⁴⁸.

З іншого боку, відносини в оподаткуванні, зокрема справедливий розподіл податкового навантаження між суб'єктами оподаткування, завжди виявляються через суб'єктивні елементи – визначальну роль у них відіграють суб'єкти податкових відносин. Отже, держава змушена завжди керуватися інтересами платників і тих, хто за допомогою перерозподільчих відносин користується благами від сплати податків. Суб'єктивізм в оподаткуванні виявляється винятково через можливість задовольнити потреби суб'єктів податкових відносин і зробити це задоволення найбільш ефективним.

Як зазначалося, основна мета фіскальної політики – збір оптимальної кількості податків, які є джерелом забезпечення потреб суб'єктів держави

²⁴⁷ Сміт А. Дослідження про природу і причини багатства народів. Москва: Ексмо, 2007. 960 с. (Серія: Антологія економічної думки).

²⁴⁸ Башнянин Г.І., Блонська В.І., Гринкевич С.С. Ефективність фіскально-економічної політики в трансформаційній економіці: навч. посібник. Львів: Вид-во ЛКА, 2008. С. 106-108.

необхідними ресурсами. Саме тому не менш важливою особливістю фіскальної політики є процес перерозподілу дохідної частини через видатки країни. Через це видатки необхідно розглядати як складову фіскальної політики, що має забезпечити ефективний розподіл державних фінансів між тими, хто найбільше їх потребує, а також для досягнення балансу в суспільстві та економіці. Саме через видатки держава здатна задовольнити найбільш нагальні проблеми розвитку, підтримати бідні соціальні верстви населення, здійснити фінансові ін'єкції в ті галузі економіки, які є пріоритетними і потребують розвитку.

На думку В. М. Федосова, державні видатки є інструментом досягнення вищого критерію справедливості в розподілі державних благ з метою досягнення граничного рівня добробуту для кожного члена суспільства", І. Я. Чугунов вважає, що головною у бюджетній системі є видаткова частина, тому що вона відображає соціальні та економічні потреби, забезпечує розвиток держави, й тому їй потрібна особлива увага ²⁴⁹. Науковець зазначає, що для стимулювання економічного зростання необхідним є активне використання дефіциту бюджету з метою збільшення видаткової частини бюджету, особливо в умовах відносного зменшення податкового навантаження на економіку. Отже, запорукою ефективного виконання державою своїх функцій є обґрунтоване і своєчасне використання бюджетних ресурсів.

Варто зауважити, що збалансована фіскальна політика з рівномірним розподілом податкового навантаження і ефективна політика державних видатків є основою для досягнення балансу в соціальній, екологічній та економічній сферах. Чому так? Правильний набір податкових інструментів, рівномірний розподіл податкового навантаження між суб'єктами оподаткування (юридичними та фізичними особами) та податковими базами (доходами, витратами, капіталом і ресурсами) є запорукою ефективного розвитку країни. Водночас правильний, раціональний розподіл доходів через видатки дає змогу забезпечити розвиток економіки через залучення коштів у ті галузі, які

²⁴⁹ Юхименко П. І., Федосов В. М., Лазебник Л. Л. та ін. Теорія фінансів: підручник / за ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 576 с.

найбільше цього потребують. Він також має бути частково спрямований на дотримання екологічного балансу (підвищення родючості ґрунтів, відновлення лісів, очищення водойм та атмосфери) і забезпечити соціальний розвиток громадян країни (зростання рівня соціального достатку, виплата пенсій, оплата праці тих працівників, які фінансуються за рахунок коштів бюджету, оборона та захист населення країни).

Найважливіше, що фіскальна політика, яка виявляється через дохідну та видаткову складові, має бути збалансована і відповідати принципам доктрини сталого розвитку як пріоритетної ідеї майбутнього існування Землі²⁵⁰. Для ефективного розвитку суспільства, зростання добробуту громадян, досягнення екологічного балансу в країні необхідно здійснювати виважену фіскальну політику:

- видатки мають використовуватися, в першу чергу, для розвитку економіки та забезпечити приплив інвестицій у країну. Проте найважливішим є те, що видатки, які здійснюються через бюджети країни, не повинні стати видатками проїдання;

- податкова політика має забезпечити рівномірний розподіл податкового навантаження між суб'єктами оподаткування, податки повинні бути ефективними щодо оподаткування різних податкових баз.

Також варто зазначити, що важливою складовою в умовах формування доктрини сталого розвитку є досягнення балансу між державою, суспільством та природою. Саме податкова політика з високими ставками щодо оподаткування природних ресурсів, звільнення від оподаткування підприємств, які використовують екологічно чисті та енергозберігаючі технології, розподіл державних ресурсів на розвиток екологічних та енергозберігаючих галузей економіки є запорукою досягнення сталого розвитку країни.

²⁵⁰ Фінанси зарубіжних країн: навч. посібник / Кізіма Т. О., Кравчук Н. Я., Горин В. П. та ін.; за ред. О. П. Кирилєнко. Тернопіль: Економічна думка, 2013. 287 с.

3.2 Формування засад ефективної фіскальної політики сталого розвитку в Україні

У кожній державі центральною ланкою її фінансової системи виступає бюджетна система, що складається з державного бюджету та бюджетів місцевих територіальних громад. У забезпеченні функціонування держави та місцевих громад головна роль належить бюджетам, адже за рахунок бюджетних надходжень формують відповідні грошові фонди, що фінансово забезпечують виконання державних завдань і функцій, функціонування органів державної влади ²⁵¹.

За допомогою норм фінансового права держава прагне організувати та врегулювати дані суспільні відносини, надати їм відповідної форми і змісту. В результаті чого такі відносини стають фінансово-правовими, тобто урегульованими нормами фінансового права економічними відносинами, що виникають, змінюються та припиняються у процесі мобілізації, розподілу й використання централізованих і децентралізованих фондів фінансових ресурсів і мають державно-владний, майновий характер.

В умовах нестабільної економіки бюджет посідає одне з провідних місць у підтримці життєдіяльності держави, що досягається через перерозподіл бюджетних коштів між галузями і регіонами. При цьому мають дотримуватись принципи ефективності, стабільності та соціальної справедливості перерозподілу. Інакше кажучи, бюджет – це не лише кошторис надходжень і витрат, але, насамперед, засіб забезпечення економічного зростання, фінансовий план, який, серед іншого, передбачає відтворення державою умов для власного фінансування у довгостроковому періоді, невід’ємна складова системи суспільного відтворення ²⁵².

Ефективність правового регулювання впливу бюджетної системи на розвиток економіки залежить передусім від її стану, чіткого режиму економічного використання коштів бюджету і направлення зекономлених коштів пріоритетні

²⁵¹ Стойко О. Я., Дема Д. І. Фінанси: навч. посібник / за ред. О. Я. Стойка. Київ: Алерта, 2014. С. 152.

²⁵² Бюджетна система: навч. посібник / Баранова В. Г., Дубовик О. Ю., Хомутенко В. П. та ін.; за заг. ред. В. П. Хомутенко. Одеса: Вид-во Бартењева, 2014. С. 293.

галузі виробництва, а стабільність бюджетної системи – від стабільності фіскальної політики держави. При цьому в цілому фіскальна функція держави відіграє дуже важливу роль у сприянні економічному розвитку та стабільності країни, сприянні добробуту її громадян та суспільству в цілому ²⁵³.

Досліджуючи форми та методи державного впливу в галузі фінансів, економічна та правова наука розглядають в системі фінансової політики державну фіскальну та грошово-кредитну (монетарну) політику. Для держав, які сповідують ринкові механізми в економіці, характерне застосування переважно непрямих, економічних методів регулювання, що знаходять втілення як у фіскальній, так і в монетарній політиці. Цю тенденцію підтверджує розвиток світових економічних процесів розвинутих країн ²⁵⁴. Є також і країни, наприклад, Фінляндія, з характерним високим рівнем непрямого регулювання економіки та з одночасним вагомим втручанням держави в економічну сферу, що також заслуговує на окреме пильне дослідження. Система оподаткування цієї країни має кілька прямих та непрямих податків. Головним прямим податком є податок на доходи, комунальний та майновий податки. Найважливішим непрямим податком є податок з обороту, митні податки, вирівнювальний податок і акцизи на автомобілі, алкогольні напої, тютюн та деякі інші товари. Л. А. Швайка зазначає ²⁵⁵, що державні та напівдержавні компанії Фінляндії становлять 14 % загальної кількості великих промислових компаній країни. Вони забезпечують 35 % загального продажу, виконують 30 % обсягу експортних операцій, зосереджують на своїх виробництвах 25 % робочої сили. Умови для ведення бізнесу у Фінляндії, включаючи законодавче забезпечення, доступність фінансових ресурсів, підтримка держави, відсутність бюрократії і корупції відповідають усім умовам для зростання конкурентоспроможності підприємництва.

²⁵³ Дуліба Є.В. Теоретико-правовий аналіз впливу податкової політики на формування доходів і витрат бюджетної системи України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 10 (260). С. 109–112.

²⁵⁴ Огонь Ц. Г. Бюджет: взаємозалежність зобов'язань і фінансових можливостей держави. *Фінанси України*. 2012. № 2. С. 7–18.; Коляда Т. А. Формування бюджетної стратегії України: теорія, методологія, практика: монографія. Ірпінь: Університет ДФС України, 2016. 396 с. (Серія "Податкова та митна справа в Україні", т. 63).

²⁵⁵ Державна фінансова політика та прогнозування доходів бюджету України: монографія / М. Я. Азаров, Ф. О. Ярошенко, Т. І. Єфименко та ін. Київ: НДФІ, 2004. С. 439.

Фіскальну та монетарну політику необхідно розрізняти не тільки в суто теоретичному аспекті, але і з урахуванням тих обставин, де і в яких умовах застосування кожного з непрямих методів державного регулювання є найбільш результативним. Закордонний досвід свідчить, що у розвинених ринкових економічних системах задля забезпечення стабільності цін та ефективного розподілу ресурсів використовуються переважно засоби монетарної політики. Досягнення економічних цілей, які пов'язані зі створенням найбільш сприятливих умов для інвестицій та економічного зростання, в державах з перехідною економікою (що характерно і для України) забезпечується за допомогою фіскальної політики. На жаль, сьогодні податкова система України повною мірою не може забезпечити справедливу реалізацію мети як державної фіскальної політики, так і прав та інтересів платників податків. Варто погодитися, що ціла низка як об'єктивних причин, так і суб'єктивних чинників, які вплинули на створення системи оподаткування, призвели до того, що податки не можуть повноцінно виконувати свої основні функції, а саме – фіскальну, соціальну та регулюючу.

У контексті європейської інтеграції нашої країни гармонізація її податкового законодавства із законодавством Європейського Співтовариства про непряме оподаткування є актуальною правовою проблемою, оскільки рушійною силою податкової гармонізації є прагнення високорозвинених країн ЄС оптимізувати власні фіскальні системи і на цій основі створити підґрунтя для розбудови оподаткування об'єднаної Європи. Причому в ЄС виходять із міркувань про спрямованість податкової оптимізації не стільки на те, щоб не допустити відтоку капіталу у менш економічно розвинені європейські країни, які активно використовують ліберальні стратегії фіскального регулювання, скільки на сприяння зростанню ВВП в умовах досягнення якісно нового рівня соціально-економічного розвитку²⁵⁶.

Прикро констатувати, що сфера вітчизняного виробництва практично пригнічена податками, призводить до стагнації або навіть регресу об'єктів

²⁵⁶ Огонь Ц. Г. Доходи бюджету України: теорія та практика: монографія. Київ: КНТЕУ, 2003. С. 188-189.

оподаткування, а отже, до зменшення бюджетних надходжень. У результаті діюча податкова система не стимулює виробництво, а викликає його "топтання на місці" і навіть скорочення, звідси дохідна частина бюджету повноцінної майже не поповнюється²⁵⁷.

До вищезазначеного та відомого усім (владі, закордонним партнерам, потенційним інвесторам, вітчизняним платникам податків тощо) стану, зокрема, призвело те, що при створенні системи оподаткування України не були повною мірою враховані теоретико-прикладні засади справляння податків, які формувалися на основі міжнародного багатовікового досвіду, що і є головною проблемою податкової системи нашої країни. У цьому контексті необхідно постійно стежити за трансформацією загально визнаних принципів у галузі оподаткування та перевіряти діючу податкову систему України на відповідність цим принципам.

Звернемо увагу на теоретико-прикладні основи оподаткування, які ще були відомі та сформульовані одним з основоположників податкової теорії А. Смітом, а саме:

- 1) податки повинні рівномірно розподілятися між джерелами доходів, а кожен окремий податок повинен однаково припадати на те джерело, на який він спрямований;
- 2) при сплаті, способи сплати та розмір податку повинні бути чітко визначені;
- 3) податок повинен стягуватися в такій формі і в такий спосіб, які найбільш зручні для платника;
- 4) податок повинен стягуватися таким чином, щоб на його вилучення витрачалось якомога менше грошей, що надходять до державного бюджету²⁵⁸.

Прояв першого принципу в Україні можна спостерігати за допомогою здійснення аналізу сплати непрямих податків (ПДВ, акцизний податок, мито).

²⁵⁷ Дуліба С.В. Теоретико-правовий аналіз впливу податкової політики на формування доходів і витрат бюджетної системи України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 10 (260). С. 109–112.

²⁵⁸ Сміт А. Дослідження про природу і причини багатства народів. Москва: Ексмо, 2007. 960 с. (Серія: Антологія економічної думки).

В даному випадку будь-який непрямий податок, що встановлений законодавством, сплачується виробником, а потім перекладається на покупця – споживача оподаткованого товару через включення податку до ціни виробу. При цьому варто враховувати рівень реальних доходів населення, який нині найнижчий за історію незалежності (не враховуючи початок 90-х років минулого сторіччя), серед європейських країн тощо.

Аналізуючи сучасний економічний стан у нашій державі, другий принцип полягає в тому, що він пов'язаний із строками, термінами та перспективами дії податків та зборів на території держави. З моменту незалежності України в податковому законодавстві нашої держави були ситуації, коли ставки податків вводилися в дію «заднім числом», коли введenu норму платники податків не знали як застосовувати на практиці певний період, поки контролюючий орган підзаконними нормативно-правовими актами не розробив порядку та механізму її практичного застосування.

Щодо останніх принципів, то, за слушними думками того самого фундатора економічної теорії А. Сміта, можна виділити два аспекти: по-перше, адміністрування податків може призводити до ситуацій, коли з платників податків стягується більша кількість грошей ніж та, яка викликана потребами державного бюджету, через, наприклад, занадто великий штат чиновників. По-друге, високий рівень оподаткування може спричинити обмеження виробництва та зайнятості населення, що викликає додаткові витрати для природного забезпечення засобами існування значної частини населення ²⁵⁹.

В якості негативної тенденції варто зазначити небажаний вплив на якість виробничої діяльності платників податків, а також працівників податкових органів, які контролюють правильність нарахування та сплати податків, існуючі розбіжності, сумнівні тлумачення окремих термінів та строків, що визначені як у законах, так особливо в підзаконних актах. Зі згаданою тенденцією пов'язана така проблема податкової системи України як нескоординована структура

²⁵⁹ Сміт А. Дослідження про природу і причини багатства народів. Москва: Ексмо, 2007. 960 с. (Серія: Антологія економічної думки).

податків. Окремі податки не сильно впливають на поповнення бюджету, а тільки є додатковою статтею витрат на їх збір. На практиці виникають також проблеми і з найбільш вагомим податком – податком на додану вартість. Такий податок є дуже важливим для бюджету: надходження від нього становлять близько третини сукупних доходів державного бюджету. Однак процедура його відшкодування дуже тривала, до того ж ПДВ штучно можуть повертати "вибірково", що завдає істотної шкоди конкуренції та призводить до корупції. Безперечно, що корупція є найбільшою перепоною економічного зростання та розвитку, яка здатна поставити під загрозу будь-які перетворення, становить загрозу економічній і навіть національній безпеці країни. З цього приводу, на нашу думку, в Україні заслуговує на увагу питання щодо заміни податку на додану вартість на податок з обороту²⁶⁰.

Сьогодні в тому вигляді, що існує ПДВ в Україні, викликає більше запитань, ніж дає відповідей. Звичайно, ПДВ застосовується в більш ніж 150 країн, податок з обороту стягується приблизно в 30 країнах, серед яких США, Китай, країни Азії, Близького Сходу, Африки та Океанії. Надходження ПДВ – це близько 20 % від усіх податкових доходів до бюджету. Однак саме ПДВ в Україні вважається одним з найкорумпованіших податків, а до цього призводить зменшення питомої ваги ПДВ у загальному обсязі податкових надходжень до бюджету, складність у справлянні ПДВ та механізмі його відшкодування, маніпуляції при здійсненні відшкодування податку на додану вартість, непрозора система розрахунків, створення фіктивних фірм, зростання тіньового сектора економіки, зловживання владою в органах ДФС, корупція та розкладання бюджетних коштів тощо.

Заміна ПДВ на диференційований, що відрізняється для кожної галузі, податок з обороту містить у собі багато позитивних моментів, серед яких:

- 1) суб'єкти підприємницької діяльності "виходять на свободу", вони більше не залежать від органів ДФС України;
- 2) закриваються конвертаційні центри, бо автоматично відпадає сенс у

²⁶⁰ Сорока Р. С., Благун І. Г. Бюджетна система: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2011. С. 46.

фіскальних витратах;

3) ніхто із суб'єктів підприємницької діяльності не буде ризикувати ухилятися від сплати податків, адже його дуже легко проконтролювати. Тому самі учасники ринку можуть співпрацювати з органами державної влади, щоб не допустити преференцій для когось;

4) працівники органів державної влади не зможуть зловживати владою при вирішенні питання про відшкодування ПДВ;

5) ведення бізнесу стає більш привабливим із зрозумілими та прозорими правилами, що спонукає до легалізації зарплати в "конвертах" та реєстрації підприємців.

Податок, навпаки, може бути не лише джерелом доходів для держави, а й виступати регулятором рентабельності виробництва, що перш за все може стимулювати вітчизняне виробництво та вихід значної частини української економіки з тіні. Впровадження податку з обороту дозволить значно скоротити витрати на його стягнення: для обчислення розміру податку необхідно лише знати обсяг реалізації та ставку податку з обороту. Однак податок не дуже вплине на експорт сировини та трудомістких товарів із низькою матеріальною складовою. Також одним із недоліків даного податку є відсутність аналогічного податку в країнах-сусідах, що може ускладнити обчислення експортно-імпортних операцій²⁶¹.

Поряд з цим варто зазначити, що у свій час ПДВ виник як удосконалення податку з обороту. Аналізуючи історію впровадження ПДВ в різних країнах, можна зазначити, що в європейських країнах даний податок запроваджувався при урегульованих та розвинених ринкових відносинах, в Україні – коли наша країна не досягла рівня впорядкованої ринкової економіки та високої фіскальної дисципліни. Об'єктивна необхідність застосування ПДВ в Україні пояснюється прагненням нашої держави до інтеграції у ЄС, однією з умов якого є використання саме цього податку. І, скасувавши ПДВ, Україна просто випаде з

²⁶¹ Бюджетна система: підручник / за ред. С. І. Юрія, В. Г. Демянишина, О. П. Кириленко. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. С. 279.

інтеграційних процесів у Європі.

Актуальною залишається тенденція несправедливого необґрунтованого податкового навантаження в Україні. Проблема нерівномірного розподілу серед суб'єктів оподаткування досить серйозна, оскільки основне податкове навантаження добросовісно несуть на собі законотрухняні підприємства, які позбавлені податкових пільг. Аналіз економічних показників демонструє, що підприємства, які працюють тільки на внутрішньому ринку, не мають податкових пільг і не ухиляються від сплати податків, перераховують до державного бюджету понад 40 % створеної додаткової вартості, тоді як підприємства, які користуються податковими пільгами й ухиляються від сплати податків, перераховують до бюджету від 0 до 7 % прибутку²⁶².

На жаль, чинне податкове законодавство нашої країни не стимулює суб'єкти підприємництва інвестувати капітали в легальну економіку. Навіть незважаючи на те, що загальна ставка податку (% від комерційної вигоди) в Україні нині дорівнює 37,8 % (для порівняння у 2005 р. – 57,3 %, начебто спостерігається прогрес), тобто рівень податкового навантаження на бізнес в Україні нині складає цивілізовані 37,8 % (що нижче, ніж у країнах ЄС – 40,5 % ; для порівняння найбільші податкові навантаження спостерігаються в таких країнах, як Афганістан, Болівія, Таджикистан, найменші – в Бахреїні, Катарі, Македонії. Як відомо, високе податкове навантаження стимулює приховування реальних обсягів економічної діяльності та її виведення в "тінь"²⁶³.

Варто зазначити, що навіть провідні країни світу, незважаючи на потужну економіку та величезний інтелектуальний потенціал, показують обсяг своєї тіньової економіки. Наприклад, США показують її діапазон від 5 % до 21 %, Швеція – від 2,5 % до 12 %, Канада – від 3,5 % до 19 %, Італія – від 9 % до 19 %, Індія – від 8,5 % до 47,5 %²⁶⁴. Сьогодні в Україні податкові пільги

²⁶² Коляда Т. А. Формування бюджетної стратегії України: теорія, методологія, практика: монографія. Ірпінь: Університет ДФС України, 2016. 396 с. (Серія "Податкова та митна справа в Україні", т. 63).

²⁶³ Бюджетна система: навч. посібник / Баранова В. Г., Дубовик О. Ю., Хомутенко В. П. та ін.; за заг. ред. В.П. Хомутенко. Одеса: Вид-во Бартенєва, 2014. 392 с.

²⁶⁴ Сучасна парадигма фіскальної політики України в умовах формування суспільства сталого розвитку: монографія / за наук. ред. д-ра А. І. Крисоватого. Тернопіль: ТНЕУ, 2015. С. 384-387.

стимулюють розвиток тіньової економіки, яка, за оцінками експертів, становить у нашій країні 50 % від обсягу ВВП, що майже в 3 рази перевищує економічно-допустимий рівень (20 %) і створює реальну загрозу національній безпеці та демократичному розвитку держави, негативно впливає на економіку, політику, управління, соціальну та правову сфери, громадянську свідомість, міжнародні відносини та суспільне життя в цілому ²⁶⁵. У виправленні такої ситуації провідна роль повинна належати засобам та заходам фіскальної спрямованості. Адже поширення тіньової економічної діяльності призводить до зменшення податкових надходжень до державного та місцевих бюджетів; скорочення обсягів інвестицій в економіку держави та відпливу капіталу за кордон; дискримінація суб'єктів підприємницької діяльності, нерегламентовані зайнятість та доходи населення; правовий нігілізм та недовіра до органів державної влади; криміналізація суспільства ²⁶⁶.

Позитивне та помітне вирішення проблеми детінізації економіки вимагає узгоджених зусиль держави та суспільства в багатьох сферах та галузях суспільного життя, зокрема і при реалізації фіскальної функції. Реальне скорочення тіньового сектора може статися тільки за умови зменшення витратності та зростання ефективності економіки нашої країни, створення паритетних умов для функціонування різних форм бізнесу, що може бути досягнуто, насамперед, обґрунтованим застосуванням засобів та заходів податкової політики. Це повинно підвищити конкурентоспроможність економіки України та зробити не вигідним приховування її результатів у тіньовому секторі.

Світовий досвід регулювання суспільних відносин у сфері економіки (у тому числі і за допомогою реалізації фіскальної функції) свідчить, що тіньова економіка притаманна усім країнам, незалежно від домінуючого способу регулювання суспільних відносин у сфері економіки та рівня соціально-економічного розвитку країни. Ця проблема виходить за межі будь-якої

²⁶⁵ Огонь Ц. Г. Доходи бюджету України: теорія та практика: монографія. Київ: КНТЕУ, 2003. С. 420-433.

²⁶⁶ Огонь Ц. Г. Бюджет: взаємозалежність зобов'язань і фінансових можливостей держави. *Фінанси України*. 2012. № 2. С. 7-18.

національної економіки, нині її можна вивчати у глобальному загальносвітовому масштабі.

Опосередковані способи організаційно-правового впливу на економіку та підприємництво (до яких у першу чергу слід віднести здійснення фіскальної функції), як справедливо зазначає А. С. Ластовецький, базуються переважно на побічних – економічних засобах регулювання²⁶⁷. Ці способи застосовуються шляхом упровадження економічних інтересів без прямого владного примусу та впливають на поведінку учасників економічних відносин через створення умов, які впливають на її мотивацію створенням тих чи інших матеріальних стимулів заохочення, включаючи підтримку державою підприємництва. Тут також варто звернути увагу на певну подвійність публічної правосуб'єктності, що формує правові обов'язки податкових органів, яку виокремлює Д. А. Копильник²⁶⁸, а саме: по-перше, податкові органи виконують обов'язки перед власником грошових надходжень – державою; по-друге, на цьому самому повноваженні базується і право на відповідні дії щодо платників податків.

На жаль, в Україні перетворення у сфері економіки та підприємництва часто відбувалися хаотично без урахування пріоритетів загальноприйнятих у світі інституційних перетворень, необхідності дієвого активного посилення у процесі реформ дієздатності державних органів, взаємозв'язку різних економічних та політико-правових чинників суспільного розвитку. Прикро, що нині приходится констатувати, що при реалізації вітчизняної моделі розвитку економіки та підприємництва, допущено стратегічні помилки, наявна низька дієздатність державних регуляторних органів, що спричиняє глибокі небажані деформації процесу справжніх ринкових перетворень, створення та поширення нецивілізованих форм нагромадження початкового капіталу, значну тінізацію економіки, потужну корупцію та економічну злочинність. Збільшення обсягів тіньового сектора економіки та підприємництва веде до різкого зниження

²⁶⁷ Бюджетна система: підручник / за ред. С. І. Юрія, В. Г. Демянишина, О. П. Кириленко. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. С. 196.

²⁶⁸ Дуліба С.В. Теоретико-правовий аналіз впливу податкової політики на формування доходів і витрат бюджетної системи України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 10 (260). С. 110.

ефективності діяльності національної економіки, ускладнює регулювання економіки цивілізованими ринковими механізмами. Це викликає необхідність визначення засобів та заходів державної протидії тіньовій економічній діяльності, одним з різновидів яких є оптимізація фіскальної функції²⁶⁹.

Досліджуючи вітчизняні та зарубіжні джерела щодо стану тіньової економіки, причини існування та обсяг тіньового сектора економіки, знайомлячись із можливими варіантами позитивного впливу на цю проблематику засобів та заходів фіскальної спрямованості, можна виділити дві основні групи чинників, а саме: правові та економічні.

До правових чинників можна віднести нестабільність податкового законодавства, високий податковий тиск і нерівномірність податкового навантаження на суб'єкти господарювання, низький рівень податкової дисципліни; надмірне регулювання підприємницької діяльності; правова незахищеність суб'єктів господарювання від зловживань з боку посадових осіб державних органів та органів місцевого самоврядування²⁷⁰. Жорстка система існуючих податкових стягнень, не завжди обґрунтована можливість альтернативних розрахунків, наявність адміністративних бар'єрів при здійсненні ліцензійних, реєстраційних та дозвільних процедур також є причинами перебування переважно малого та середнього бізнесу у "тіні".

До економічних можна віднести: недосконалість вітчизняної фінансово-бюджетної системи у цілому; практична відсутність системної податкової політики держави, спрямованої на перехід хоча б частини тіньового сектора економіки в легальний бізнес; недосконалість безпосередньо податкової системи; широкомасштабні економічні порушення, що пов'язані з різноманітними адміністративними та кримінальними правопорушеннями у галузі оподаткування, немобільністю податкових органів, з витрачанням державних бюджетних коштів тощо²⁷¹.

²⁶⁹ Державна фінансова політика та прогнозування доходів бюджету України: монографія / М. Я. Азаров, Ф. О. Ярошенко, Т. І. Єфіменко та ін. Київ: НДФІ, 2004. С. 368.

²⁷⁰ Сорока Р. С., Благун І. Г. Бюджетна система: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 236 с.

²⁷¹ Огонь Ц. Г. Доходи бюджету України: теорія та практика: монографія. Київ: КНТЕУ, 2003. С. 152.

Тому у цьому контексті доречними є думки відомого американського підприємця Л. Якокка, який, зокрема, обґрунтовує необхідність макроекономічного планування і робить це таким чином: "Державнепланування зовсім не означає соціалізм. Воно означає лише наявність продуманої стратегії та сформульованих цілей. Воно означає узгодження усіх аспектів економічної політики, а не переслідування вузькогрупових інтересів. У нас прогресу не буде, якщо ми не відмовимось від безумної ідеї, ніби будь-яке планування в масштабах країни є наступом на капіталістичну систему"²⁷². Подібний підхід до здійснення державної політики у сфері економіки та підприємництва був би корисним для вітчизняних державних органів та їхніх посадових осіб, які здійснюють правове регулювання економіки, зокрема за допомогою оптимізації ефективності фіскальної функції. У цьому контексті варто погодитися з висновками О. В. Баклана, що правове регулювання підприємництва на різних історичних етапах було б суттєво ефективнішим, якщо б базувалося на засадах економічної доцільності та наукової обґрунтованості. Тому доцільно запропонувати функціонально-структурні принципи господарської діяльності та підприємництва: принцип економічної доцільності та принцип наукової обґрунтованості.

Як слушно підсумовує О. В. Баклан, слід визнати актуальним твердження, що ефективність правового регулювання підприємництва не є винятково надбанням вільного розвитку ринкових приватних відносин, ефективність державного регулювання підприємництва залежить від результатів постійної співпраці органів публічного управління та суспільства, суб'єктів підприємництва, господарської діяльності тощо²⁷³.

Щодо стратегії детінізації економіки доречними виглядають пропозиції відомого вченого-економіста З. С. Варналія, а саме:

- 1) "амністія" лише тих капіталів, що спрямовуються в інноваційну сферу

²⁷² Антикризове управління національною економікою: монографія / І. Малий, І. Радіонова, Л. Смеляненко та ін.; за заг. ред. І. Малого. Київ: КНЕУ, 2017. 368 с.

²⁷³ Тропіна В. Б. Бюджетне забезпечення соціальної функції держави в Україні. *Фінанси України*. 2008. № 5. С. 15–31.

та деякі інші суспільно значущі пріоритетні сектори;

2) запровадження податкових стимулів до нагромадження та інвестування коштів в інноваційний сектор юридичними особами, які пропонується надавати за фактичними результатами діяльності;

3) зменшення рівня оподаткування фізичних осіб на величину документально підтверджених коштів, витрачених на відтворення людського капіталу;

4) реальне і радикальне спрощення погоджувальних і дозвільних процедур щодо здійснення підприємницької діяльності;

5) застосування наявних методичних розробок щодо виявлення напівлегальних фінансово-промислових угруповань та ліквідація виявлених схем іллегалізації капіталу²⁷⁴.

Гострота проблеми тіньової економіки особливо гостро позначається в країнах, де відбуваються зміни соціально-економічних відносин. Найбільш поширеними методами протидії тіньової діяльності в розвинених країнах ЄС, США та Канаді є постійне удосконалення правового забезпечення та діяльності відповідних органів державного контролю для впровадження заходів спрощення процедур сплати податків і ліквідації причин, які спонукають підприємців переводити свій бізнес у "тінь". Податкові системи цих розвинених країн базуються на кількох загально визнаних цінностях:

1) зменшення адміністративного (насамперед, податкового) тиску на підприємства;

2) обґрунтоване спрощення процедур (насамперед, податкових) регулювання підприємницької діяльності;

3) максимально-можливе спрощення процедури сплати податків;

4) підвищення рівня мінімального неоподаткованого доходу та ін.²⁷⁵

Відповідно, податкова система України потребує реформування в

²⁷⁴ Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації / за ред. З. С. Варналія. Київ: НІСД, 2006. С. 94-102.

²⁷⁵ Василик О., Павлюк К. Бюджетна система України: підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. С. 154-177.

напрямку забезпечення стабільності та значного спрощення податкового регулювання, усунення випадків дублювання податків, ліквідації прогалин у податковому законодавстві, розширення сфери надання адміністративних послуг тощо. Головним пріоритетом боротьби з тіньовою економічною діяльністю є регулювання за напрямками вдосконалення економічного механізму державної протидії тіньовій діяльності, насамперед за рахунок дієвої та справедливої реалізації фіскальної функції.

Фундаментальною основою організаційно-правового та економічного механізму виведення бізнесу з тіні є концепція легалізації тіньової економіки, частинами якої є концепція національної економічної безпеки в цілому, концепція забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері, концепція запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, сучасне удосконалення нормативно-правової бази, науково обґрунтовані методичні та організаційні заходи, що пройшли апробацію в зарубіжних країнах.

Перш за все адміністративно-правове регулювання щодо виведення економіки з тіньового сектора має бути орієнтоване на такі основні напрямки: вжиття різноманітних заходів, що спрямовані на виштовхування в легальний сектор тіньового капіталу; боротьба з порушенням законодавства в органах державної влади; протидія корупції тощо. У цьому контексті потрібно реформувати систему органів публічного управління економікою та підприємництвом; забезпечити повну гласність та прозорість у висвітленні діяльності органів публічної влади щодо взаємостосунків з різноманітними бізнес-структурами; сформувати та зміцнити інститути громадянського суспільства; вжити заходів, що спрямовані на розвиток соціальної відповідальності бізнесу перед суспільством та ін.

Вирішення проблеми виведення економіки з тіньового в легальний сектор економіки має базуватися на таких засадах:

- здійснення різнопланових дієвих організаційно-правових заходів щодо викорінення корупції у державному апараті взагалі та, насамперед, у державному секторі економіки;

- запровадження у процеси регулювання економікою, в тому числі в механізми здійснення фіскальної функції, загальнолюдських цінностей, а саме: принципів чесності, справедливості²⁷⁶ та ін.;
- вдосконалення правового регулювання у сфері суспільних відносин щодо усіх форм власності при оптимізації здійснення фіскальної функції тощо;
- удосконалення юридичної техніки при підготовці та прийнятті нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини у сфері оподаткування;
- Державна політика сприятливих умов у податковій політиці для ведення підприємницької діяльності, включаючи створення відчутної в позитивному сенсі підтримки щодо суб'єктів малого бізнесу;
- дієвий державний контроль та забезпечення рівних та справедливих умов у зовнішньоекономічній сфері;
- розроблення стратегії притягнення прямих вітчизняних та іноземних інвестицій в Україну із застосуванням позитивного світового досвіду для збалансування фіскальної функції та різнобічної інвестиційної діяльності²⁷⁷;
- кримінально-правова протидія легалізації доходів, що отримані злочинним шляхом;
- різноманітне фінансове та банківське стимулювання розвитку системи безготівкових розрахунків у поєднанні з жорстким контролем та обмеженням операцій з готівковим обігом;
- інші, які в якості основних засобів подолання тінізації економіки та підприємництва засновані на бюджетній прозорості, тобто максимально можливої визначеності надходжень і видатків бюджетів усіх рівнів. У цьому сенсі представляється практично корисною пропозиція, зміст якої полягає у тому, що після прийняття Закону "Про проведення податкової амністії" видається можливим прийняття "Державної програми протидії тінізації

²⁷⁶ Шевчук І. Л., Черепанова В. О., Ставерська Т. О. Бюджетна система: навч. посібник. 2-ге вид., перероб. і доп. Харків: Видавець Іванченко І. С., 2015. С. 210.

²⁷⁷ Василик О., Павлюк К. Бюджетна система України: підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. С. 325.

підприємництва", при цьому слід визнати, що адміністративно-правове регулювання правовідносин у сфері підприємництва повинно мати допоміжний характер (першочергове значення тут слід приділити кримінально-правової протидії тінізації підприємництва).

Адміністративно-правове регулювання підприємництва повинно полягати в оптимізації функціонування та координації дій органів державного управління у сфері підприємництва. Для побудови соціально орієнтованої економіки одночасно з вищезазначеними основними заходами на центральному та місцевих рівнях послідовно слід максимально реалізувати комплекс традиційно-позитивних заходів щодо адміністративно-правового регулювання у сфері підприємництва ²⁷⁸.

Варто підкреслити, що беззаперечною умовою протидії тінізації економіки є удосконалення ефективності механізму здійснення фіскальної функції, яке, насамперед, має бути реалізоване у вигляді оптимізації фіскального тиску на легальну економіку та підприємництво, що створить мотивацію переведення тіньових фінансових операцій на легальну основу. Відповідно, вдосконалення механізму господарювання та створення ефективної інституційної системи в нашій країні можуть бути запорукою оптимального використання потенціалу суб'єктів підприємництва та мінімізації тіньового сектора економіки України ²⁷⁹.

Слід зазначити, що у процесі реформування системи оподаткування в Україні варто враховувати той факт, що сьогодні податкова система не є інструментом підвищення конкурентоспроможності держави, не сприяє зростанню економічної активності суб'єктів господарювання. Тому основним завданням реформування податкової системи є не тільки зниження податкового навантаження шляхом зміни фіскальної ефективності окремих податків, а й оптимальне поєднання прямих та непрямих податків. Практика багатьох країн світу демонструє тенденції зменшення фіскальної функції непрямих податків і

²⁷⁸ Стеченко Д. М. Державне регулювання економіки: навч. посібник. 3-тє вид., випр. Київ: Знання, 2006. С. 56.

²⁷⁹ Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації / за ред. З. С. Варналія. Київ: НІСД, 2006. 576 с.

збільшення частки прямих податків. Звичайно, непрямі податки є ефективнішими у фіскальному аспекті, оскільки оподатковується споживання, і це є стабільна і негнучка величина, від них важко ухилитися і легко контролювати їх сплату. Однак прямі податки вважаються більш соціально справедливими з погляду платоспроможності їх платників, бо об'єктом прямого оподаткування є дохід або прибуток і при такому оподаткуванні можна встановити пряму залежність між доходами платника податків і його платежами до бюджету. Пряме оподаткування є важливим фінансовим регулятором соціально-економічних процесів у державі, впливає на розвиток економічної системи держави, на інвестиційну та інноваційну діяльність, на ділову активність суб'єктів господарювання, на розвиток інфляції в державі, накопичення капіталу та на обсяги споживання.

Сьогодні одним із основних завдань держави є приведення податкової системи у відповідність з пріоритетами державної політики соціально-економічного розвитку, забезпечення достатнього обсягу сукупних податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів на основі проведення збалансованої бюджетної політики, стабільного та раціонального податкового законодавства, встановлення ліберального ставлення до платників, які сумлінно виконують свої податкові зобов'язання, і посилення відповідальності за несплату податків ²⁸⁰.

З огляду на вищевикладене, з основних проблем функціонуючої системи оподаткування в Україні, на наш погляд, можна назвати такі:

- складність і недосконалість та нестабільність податкового законодавства;
- відсутність ефективних механізмів, які забезпечують відповідальність суб'єктів господарювання за виконання своїх фінансових зобов'язань;
- нерівномірне податкове навантаження, внаслідок чого найбільше податкове навантаження покладено на законослухняних платників, позбавлених податкових пільг;

²⁸⁰ Бюджетна система: навч. посібник / Баранова В. Г., Дубовик О. Ю., Хомутенко В. П. та ін.; за заг. ред. В.П. Хомутенко. Одеса: Вид-во Бартењева, 2014. 392 с.

- наявність значної кількості податкових пілг, що порушують нейтральність податкової системи, знижують ефективність сплати основних податків²⁸¹;

- значна кількість підзаконних нормативно-правових актів з питань оподаткування, змістом яких повинні бути обізнані та керуватися на практиці як платники податків, так і працівники органів Державної фіскальної служби України;

- неефективність державної бюджетної та податкової політики;

- надмірна фіскальна спрямованість податкової системи.

- низький рівень податкової культури.

Отже, що з метою усунення зазначених та інших протиріч, прогалин та неузгоджених положень окремих нормативно-правових актів у галузі оподаткування, зменшення адміністративних витрат та підвищення ефективності податкової системи необхідно оптимізувати нормативно-правову базу України шляхом удосконалення правових норм щодо справляння, нарахування та сплати податків і зборів до державного бюджету країни, що є першочерговими завданнями у галузі оподаткування. Треба вживати всі можливі заходи щодо створення такої системи управління ризиками при організації та здійсненні податкового адміністрування, що зможе, по-перше, різко скоротити кількість ділових контактів податкових органів із суб'єктами підприємництва, а, по-друге, зменшити навантаження контролюючих органів.

На наш погляд, для зменшення витрат бюджету потрібно провести моніторинг ефективності різновидів вітчизняних податків, ліквідувавши всі нерациональні податки, питома вага яких у податкових зборах в Україні (особливо на місцевому рівні) помітно мала. А для зростання надходжень до бюджету слід збільшити ставки акцизних зборів на деякі види товарів, особливо на ті, які завдають шкоди здоров'ю, та поступово, враховуючи доходи

²⁸¹ Дуліба С.В. Фіскальна функція держави в сучасній економіці України. *Ukraine-EU. Modern Technology, Business and Law: collection of international scientific papers: in 2 parts. Part 1. Modern Priorities of Economics, Engineering and Technologies.* (April 19–23, 2016, Slovak Republic – Poland). Chernihiv: CNUT, 2016. P. 124–126.

населення, довести їх до європейського рівня. При цьому слід не допустити дестабілізації налагодженого функціонування економіки та державних фінансів. Начебто правильна пропозиція К. В. Яценко "поступового наближення структур та рівня ставок акцизних зборів на підакцизну продукцію до встановлених в ЄС"²⁸² у нашій країні стане на часі принаймні за умови помітного зростання добробуту населення.

Крім того, аналізуючи справляння податків, варто зазначити, що в Україні повинен діяти принцип загальності оподаткування, тобто кожна особа зобов'язана сплачувати податки та збори²⁸³. Податкова система повинна забезпечити невідворотність настання визначеної законодавством України відповідальності у разі порушення податкового законодавства. Держава повинна створити такі умови оподаткування, при яких у платника податків відсутній вибір платити чи не платити податки, і своєчасне виконання податкових зобов'язань є вигіднішим, ніж невчасна сплата податків та зборів або несплата податків та зборів взагалі.

Також необхідно здійснити аналіз ефективності запроваджених деяких податкових пільг, співставити результати з витратами на його забезпечення та переглянути їх доцільність. Виходячи з того, що податкова пільга являє собою звільнення платника податків від обов'язку щодо нарахування та сплати податків та зборів або сплата в меншому розмірі, оптимізація порядку пільгового оподаткування призведе до зменшення податкового навантаження на платників податків, припинення практики стимулювання неперспективних галузей економіки та сфер життєдіяльності держави, а також до вдосконалення оподаткування в цілому.

Оглянувши стан проблем сучасної системи оподаткування України, можна зробити певний узагальнюючий висновок, що вона має серйозні недоліки, які можуть бути викликані:

²⁸² Зварич О.В. Податкові надходження: методологія прогнозування: монографія. Київ: Київський нац. торговельно-економічний ун-т, 2013. 444 с.

²⁸³ Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. Дата оновлення 22.03.2018. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення 21.11.2023).

- 1) незадовільною якістю прогнозування дохідної частини бюджету;
- 2) незадовільним скороченням державних витрат;
- 3) неоптимальним фінансуванням бюджетних витрат;
- 4) недосконалістю системи оподаткування;
- 5) проблемами міжбюджетних відносин;
- 6) корупційною складовою функціонування державного апарату тощо.

Подолання або мінімізація цих чинників є нагальними завданнями розвитку суспільних відносин у галузі оподаткування України ²⁸⁴. Вважаємо, що в Україні повинна діяти така податкова система, яка б враховувала інтереси не лише держави та органів державної влади, а також кожного суб'єкта підприємницької діяльності.

Законодавство про оподаткування в Україні повинно базуватися на задекларованих принципах в Податковому Кодексі України, які, на жаль, не завжди знаходять практичне застосування в реаліях сьогодення. Саме тому вважаємо, що практичне застосування принципів оподаткування вимагає суттєвих змін у чинному законодавстві, а податкова система має базуватися на таких принципах, як загальність оподаткування, рівність усіх платників перед законом, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації, невідворотність настання визначеної законом відповідальності у разі порушення податкового законодавства; соціальна справедливість, рівномірність та зручність сплати ²⁸⁵.

Запровадження зазначених засад у правосвідомість та праворозуміння сучасних вітчизняних державних діячів буде кроком уперед у подальшій розробці та побудові "сучасної дайсієвої концепції правовладдя" в нашій країні, у справедливій і чесній оптимізації суспільних відносин у сфері оподаткування зокрема. На жаль, в Україні ці принципи на сучасному етапі часто ігноруються, що породжує проблеми у механізмі стягнення податків, здійснення інших

²⁸⁴ Зварич О.В. Податкові надходження: методологія прогнозування: монографія. Київ: Київський нац. торговельно-економічний ун-т, 2013. С. 43-48.

²⁸⁵ Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. Дата оновлення 22.03.2018. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення 21.11.2023).

заходів фінансової та грошово-кредитної політики.

Звичайно, у ст. 7 Бюджетного Кодексу України одним із принципів, на якому ґрунтується бюджетна система, є принцип ефективності та результативності, суть якого зводиться до того, що при складанні та виконанні бюджетів усі учасники бюджетного процесу мають прагнути досягнення цілей, запланованих на основі національної системи цінностей і завдань інноваційного розвитку економіки, шляхом забезпечення якісного надання послуг, гарантованих державою, місцевим самоврядуванням, при залученні мінімального обсягу бюджетних коштів та досягнення максимального результату при використанні визначеного бюджетом обсягу коштів²⁸⁶. Однак даний принцип на практиці не діє, адже звіти Рахункової Палати України містять постійні відомості про нераціональне та неефективне використання бюджетних коштів. Також підтвердженням того, що головні розпорядники неефективно використовують державні кошти, є, для прикладу, прийнята в 2016 році постанова Кабінету Міністрів України від 11.10.2016 № 710 "Про ефективне використання державних коштів", в якій затверджені заходи щодо ефективного та раціонального використання державних коштів, передбачених для утримання органів державної влади та інших державних органів, утворених органами державної влади підприємств, установ та організацій, які використовують кошти державного бюджету. Документ містить перелік заходів, спрямованих на скорочення державних видатків, серед яких: припинення придбання мобільних телефонів; оптимізація здійснення витрат на оплату послуг мобільного зв'язку; забезпечення зарахування до загального фонду державного бюджету коштів від реалізації державних резиденцій, державних дач, будинків відпочинку, оздоровчих закладів, автомобілів, що перебувають на балансі органів державної влади та інших державних органів, утворених органами державної влади підприємств, установ та організацій, які використовують кошти державного бюджету, припинення оплати чартерних рейсів; установлення та здійснення

²⁸⁶ Бюджетний кодекс України: Закон України від 08 липня 2010 року. № 2456-VI. Дата оновлення 01.01.2018. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення 11.11.2023).

нарахування підвищень до посадових окладів (ставок), надбавок, доплат, допомог, винагород, премій, інших заохочувальних виплат працівникам виключно в межах фонду оплати праці, затвердженого в загальному та спеціальному фондах бюджету, або власних доходів, отриманих від провадження господарської діяльності; здійснення управління бюджетними коштами в межах встановлених бюджетних повноважень із забезпеченням ефективного та раціонального використання бюджетних коштів, належної організації та координації роботи розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня та одержувачів бюджетних коштів; забезпечення внутрішнього контролю за повнотою надходжень, взяттям бюджетних зобов'язань розпорядниками бюджетних коштів нижчого рівня та одержувачами бюджетних коштів і витрачанням ними бюджетних коштів; забезпечення зменшення обсягу фінансової підтримки небюджетних організацій за рахунок бюджетних коштів тощо ²⁸⁷.

Ще однією з важливих тенденцій розвитку фіскальної функції держави є формування реальних засад фіскальної політики в Україні.

Здійснюючи економіко-правовий аналіз податкової політики, слід зазначити, що першим нормативним актом, в якому закріплено основні засади такої політики нашої держави, є Постанова ВР України від 04.12.1996 "Про Основні положення податкової політики в Україні" ²⁸⁸. В даній постанові зазначено теоретично сприятливу для усіх верств суспільства модель побудови та розвитку державою системи оподаткування. Зокрема, визначено, що основною метою реформування системи оподаткування є сприяння стабілізації матеріального виробництва, підвищення його ефективності і на цій основі задоволення державних та соціальних потреб. Система оподаткування повинна забезпечити оптимізацію структури розподілу і перерозподілу національного доходу. Граничний рівень перерозподілу валового внутрішнього продукту через зведений бюджет України не повинен перевищувати 40–45 відсотків.

²⁸⁷ Стеченко Д. М. Державне регулювання економіки: навч. посібник. 3-тє вид., випр. Київ: Знання, 2006. 262 с.

²⁸⁸ Про Основні положення податкової політики в Україні: Постанова Верховної Ради України від 04.12.1996 № 561/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/561/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 24.11.2023).

Реформуванню підлягають правові норми, що визначають форми, методи, механізми регулювання і встановлення величини та порядку справляння податків, зборів, інших обов'язкових платежів до бюджетів, необхідних державі для виконання її функцій²⁸⁹.

Основоположним актом сучасності, який визначає основні засади податкової політики нашої держави з 2011 року, є Податковий Кодекс України. Даний акт не містить окремої статті "Податкова політика", однак скомпоновано визначає її суть у окремих статтях: Сфера дії Податкового кодексу України (ст. 1); Податкове законодавство України (ст. 3); Основні засади податкового законодавства України (ст. 4); Співвідношення податкового законодавства з іншими законодавчими актами (ст. 5) тощо²⁹⁰.

У Бюджетному Кодексі України також не міститься стаття "Бюджетна політика". Виходячи зі змісту ст. 4 Бюджетного Кодексу України, одним з важливих документів, що відіграє велику роль у формуванні фіскальної політики є Основні напрями бюджетної політики на наступний бюджетний період, що розробляється та схвалюється Кабінетом Міністрів України та подається до Верховної Ради України не пізніше 1 квітня року, що передує плановому. В такому документі, що ґрунтується на прогностичних і програмних документах економічного та соціального розвитку, містяться положення про таке:

1) орієнтовні основні прогностичні макропоказники економічного і соціального розвитку України (із зазначенням показників номінального і реального обсягу валового внутрішнього продукту, індексів споживчих цін та цін виробників, показників валютно-курсової політики, наданих Національним банком України відповідно до частини другої цієї статті, рівня безробіття, а також інших показників, необхідних для розроблення проекту Основних напрямів бюджетної політики на наступний бюджетний період);

2) основні завдання бюджетної політики, зокрема граничний обсяг

²⁸⁹ Про Основні положення податкової політики в Україні: Постанова Верховної Ради України від 04.12.1996 № 561/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/561/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 24.11.2023)

²⁹⁰ Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. Дата оновлення 22.03.2018. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення 21.11.2023).

дефіциту (профіциту) державного бюджету, частка прогнозного річного обсягу валового внутрішнього продукту, що перерозподіляється через зведений бюджет України, граничний обсяг державного боргу і граничний обсяг надання державних гарантій, встановлення розміру мінімальної заробітної плати, прожиткового мінімуму та рівня його забезпечення, загальний обсяг державних капітальних вкладень на розроблення та реалізацію державних інвестиційних проектів із зазначенням пріоритетних напрямів таких капітальних вкладень;

3) пріоритетні завдання податкової політики;

4) пріоритетні завдання фінансового забезпечення судової влади та її незалежності;

5) реалізація пріоритетних державних (цільових) програм та державних інвестиційних проектів;

6) взаємовідносини державного бюджету з місцевими бюджетами;

7) інші питання, необхідні для складання проекту закону про Державний бюджет України ²⁹¹.

Оскільки вплив адміністративних важелів держави на правове регулювання економічних процесів відбувається через законодавчі та нормативні документи, то з метою урегулювання таких відносин пропонуємо внесення змін до Податкового Кодексу України у частині запровадження окремого розділу "Державна податкова політика України", включивши до нього ст. 1–13 Податкового Кодексу України та доповнивши наявним у Постанові Верховної Ради України "Про Основні положення податкової політики в Україні" ²⁹² визначення поняття "податкова політика" та його характеристикою. Вважаємо, що в Бюджетний Кодекс України необхідно створити окрему статтю "Бюджетна політика в Україні", яка буде ставити вимоги до формування такої політики на весь період дії Бюджетного Кодексу України, скасувавши обов'язок для Кабінету Міністрів України кожного року схвалювати проект Основних

²⁹¹ Бюджетний кодекс України: Закон України від 08 липня 2010 року. № 2456-VI. Дата оновлення 01.01.2018. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення 11.11.2023).

²⁹² Про Основні положення податкової політики в Україні: Постанова Верховної Ради України від 04.12.1996 № 561/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/561/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 24.11.2023).

напрямів бюджетної політики. Вважаємо, що при формуванні проекту закону України про державний бюджет завжди будуть враховуватися певні особливості кожного року.

3.3 Перспективи використання зарубіжного досвіду реалізації фіскальної політики сталого розвитку для адаптації в Україні

За геополітичними масштабами, економічним, технологічним, оборонним та науковим потенціалом Україну можна порівнювати з багатьма розвинутими країнами. Так, на початку ХХІ століття за певними оцінками в розрахунку на душу населення природно-ресурсний потенціал України в 1,5–2 рази перевищував ресурсний потенціал США, в 4 рази – ФРН, у 12–15 разів – Японії²⁹³. Але загальновідомо, що, за різними міжнародними оцінками, по легкості ведення бізнесу Україна знаходиться лише в кінці сотні країн світу (а за показниками щодо закриття бізнесу – на початку другої сотні, позаду деяких африканських країн). У цьому контексті побудова сучасної дієвої держави, як і створення демократичного громадянського суспільства, в нашій країні нерозривно пов'язано з удосконаленням діяльності органів державної виконавчої влади, зокрема, державної податкової та митної служби.

Світова економіка розвивається під впливом процесу глобалізації, що дедалі поширюється й поглиблюється. В економічному вимірі процес глобалізації узгоджується з переходом від індустріального суспільства до постіндустріального і трактується від обмеження її тільки сферою економіки до поширення на всі прояви людської життєдіяльності²⁹⁴.

Однак глобалізація означає не тільки прискорення розвитку соціально-економічних процесів, але виводить їх на новий якісний рівень. Інтернаціоналізація економічних зв'язків, яка спонукала до формування

²⁹³ Баклан О. В. Закордонний досвід державного регулювання економіки та підприємництва деяких країн Європейського Союзу. *Зовнішня торгівля: право та економіка*. 2010. № 3. С. 128-129.

²⁹⁴ Трансформаційні процеси та економічне зростання в Україні / за ред. В. М. Геєця. Харків: Вид-во "Форт", 2003. С. 222-230.

міжнародного і регіональних ринків, посилення впливу транснаціональних корпорацій, утвердження панування наддержавних структур, обумовила суттєву зміну ролі держави в реалізації фіскальної функції.

Насамперед, глобалізація охоплює фінансову сферу, тому з процесом глобалізації тісно пов'язана національна економіка, ступінь інтенсивності, з якою країна "занурюється" в міжнародні економічні відносини, експорт та імпорт товарів та послуг, експорт та імпорт капіталу, лібералізація законодавства щодо зовнішньоекономічної діяльності резидентів і нерезидентів ²⁹⁵.

Досвід останніх років переконливо свідчить про те, що Україна є державою з економікою вільного ринку, однак подальше розширення її участі світовій економічній інтеграції та посилення її позиції на міжнародному ринку потребує визначення конкретних юридичних механізмів просування у світовому економічному просторі, визначення напрямів підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Постійна проблема недостатності чи відсутності коштів у державному бюджеті призводить до необхідності пошуку нових джерел вирішення цього питання з використанням міжнародного досвіду подолання економічної кризи і забезпечення економічної безпеки держави.

Аналіз сучасних наукових досліджень різних фундаментальних, комплексних та галузевих наук свідчить, що багато дослідників ²⁹⁶ у власних наукових працях постійно звертаються до різноманітних питань щодо зарубіжного досвіду реалізації фіскальної функції, яка є запорукою успішного розвитку суспільних відносин у сфері підприємництва.

Запозичення загальноновизнаного позитивного європейського досвіду щодо реалізації фіскальної функції є доцільним та важливим для зниження вразливості вітчизняної економіки перед обличчям багатьох глобальних різноманітних викликів, таких як циклічність фінансових спадів; потенційна наростаюча

²⁹⁵ Крисоватий А. І., Кошук Т. В. Податкова гармонізація та національні особливості оподаткування високорозвинутих країн. *Економіка і прогнозування*. 2009. № 4. С. 126–130.

²⁹⁶ Трансформаційні процеси та економічне зростання в Україні / за ред. В. М. Геєця. Харків: Вид-во "Форт", 2003. С. 128-144.

диференціація доходів населення, підприємств тощо; очікування вичерпання природних, насамперед, енергетичних ресурсів; старіння населення України; погіршення екології та ін. Ці традиційні та новітні виклики вимагають вироблення та застосування раціональних засобів та заходів реагування на рівні державної економічної, зокрема, фіскальної політики, а також запровадження принципово нових фінансово-промислових інноваційних стратегій. Саме тому нині впровадження принципово нових фінансових прийомів для адекватної відповіді на негативні економічні реалії визначають сучасну спроможність кожної держави щодо ефективної реалізації державних, зокрема, фіскальних функцій. Безперечно, що запорукою вдалого запозичення будь-якого досвіду є його критичне переосмислення. У розвинених країнах з ринковою економікою процес удосконалення фінансово-промислової політики триває протягом багатьох років, можна сказати – перманентно. Основний аргумент на користь його раціонального переосмислення – можливість запозичення найкращого з успішних моделей фінансового розвитку країн та запобігання і відмова від найгірших прикладів. Все це можливо з урахуванням традиційних переваг нашої країни: високого рівня професійної, інтелектуальної та загальної підготовки робочої сили; вдалого географічного розташування; значного демографічного та ресурсного потенціалу та ін. Проведення фінансово-промислової політики, яка заснована на виваженій реалізації фіскальної функції, що сприяє створенню економічного потенціалу країни, дає шанс забезпечити можливості отримання нових перспективних переваг на світовому ринку товарів та послуг вже в найближчому майбутньому ²⁹⁷.

Яскравий приклад, який вже стає традиційним у контексті досягнення успіху у фінансово-промисловому розвитку – це економічні перетворення Японії, що відбувалися і за допомогою виваженої реалізації фіскальної функції при реалізації вітчизняної моделі розвитку економіки тощо. У контексті даної статті логічно поставити запитання – чи була саме фіскальна політика ключовою

²⁹⁷ Десятнюк О. Ризики фіскальної політики як загроза макроекономічній стабільності держави. *Світ фінансів*. 2012. Вип. 4. С. 24-25.

причиною цього швидкого зростання, чи могла японська економіка зростати настільки ж швидко за відсутності такої політики?

У цьому сенсі слід зазначити, що, по-перше, зусилля уряду спрямовували країну шляхом індустріального розвитку дещо швидше, ніж це відбувалося на принципах нерегульованого ринку. Уряд Японії на початку реформ узяв під контроль джерела розподілу майже всіх доступних урядовому втручання фінансових ресурсів, увівши, зокрема, адміністративний розподіл валюти та кредитів. Наступним кроком уряд прийняв на себе величезну частку регулюючої ролі ринку, почавши розподіляти фінансові ресурси та джерела їх надходження безпосередньо у ручному режимі, але з пріоритетом національних інтересів. Інакше кажучи, уряд приймав виважені рішення, використовуючи переважно фіскальні механізми. Такі рішення вільний ринок не міг би провести у життя самостійно. Тобто у даному випадку наявний "секціональний (галузевий) інтерес" ("sectional interest"), який передбачає державне регулювання (фіскальне зокрема) економіки, що ефективно може бути застосовано лише в окремих сферах (та галузях) промисловості та підприємництва, і призначене для розвитку саме цих сфер та галузей ²⁹⁸.

По-друге, найхарактерніша риса регулювання економіки Японії – концентрація сил та ресурсів на пріоритетних напрямках. Фактично Японія зайняла проміжну між Західною Європою та США позицію, побудувавши фіскальне регулювання на базі створення сприятливого податкового середовища господарювання із одночасним наданням широкого спектра соціальних гарантій ²⁹⁹.

Далі звернемо увагу на окремі аспекти досвіду реалізації фіскальної функції у Великобританії. Як відомо, податкова система Великобританії вважається однією з найдавніших систем Європи, яка формувалася протягом багатьох століть. Як зазначає О. В. Баклан, після закінчення Другої світової війни

²⁹⁸ Жаліло Я. А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: монографія. Київ: НІСД, 2009. С. 129-131.

²⁹⁹ Крисоватий А. І., Кошук Т. В. Податкова гармонізація та національні особливості оподаткування високорозвинутих країн. *Економіка і прогнозування*. 2009. № 4. С. 131.

число законів, що регулюють економіку, у Великій Британії, значно зросло і тримається й нині. У Великій Британії, на думку як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, не було періоду, коли економіка могла функціонувати вільно від державного регулювання того або іншого виду, хоч його поширення і напрямок змінювалися. Протягом кількох останніх десятиріч галузі економіки та підприємництва в країні націоналізувалися і денаціоналізувалися, ціни й доходи були предметом обов'язкового добровільного контролю, робилися спроби контролю відносин у промисловості шляхом законодавчих обмежень, "джентльменських угод" і т. ін. Сьогодні Велика Британія проводить доволі активне бюджетне фінансування економічних (пов'язаних з розвитком інфраструктури й нарощуванням потенціалу окремих галузей економіки) та соціальних програм³⁰⁰. Дана обставина дозволила Британії залучити іноземні інвестиції і скоротити відставання у продуктивності праці від інших провідних економік. Утвердження у другій половині ХХ сторіччя форм та жорстких методів регулювання, притаманних уряду М. Тетчер, не призвело до "повернення на більш низький рівень держави", як було обіцяно прем'єр-міністром. Неоліберальна модель державного регулювання у Великій Британії поширила свій вплив на коло комунальних підприємств та інші сектори економіки. Лідуючі позиції у світі тримає Британія і за обсягом випуску промислової продукції, половину відправляючи на експорт, будучи при цьому одним із провідних виробників та експортерів продукції високих технологій. Багато британських фірм являють собою частину фрагментарних ланцюжків поставок по світу та виробляють напівфабрикати, в той час як інші поєднують виробництво кінцевого продукту і надають сервісне обслуговування, що, насамперед, стосується: аерокосмічної галузі, оборонної промисловості, автомобілебудування, виробництва напоїв та продуктів харчування, телекомунікації, фармацевтики та інше³⁰¹.

³⁰⁰ Баранова В.Г., Дубовик О.Ю., Хомутенко В.П. Податкова система: навч. посібник / за ред. В.Г. Баранової. Одеса: ВМВ, 2014. С. 301-312.

³⁰¹ Жаліло Я. А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: монографія. Київ: НІСД, 2009. 336 с

Як зазначає О. В. Баклан, законодавчі правила Великої Британії, насамперед, пов'язані із такими інституціями: економічна база даних; фінансові стимули, ціни й доходи, кредит, зовнішньоекономічна торгівля; монополії і злиття; регулювання поведінки на ринку, захист споживачів, інтелектуальна власність, контроль за навколишнім середовищем. Правове регулювання підприємництва (в тому числі і за допомогою фіскального впливу), насамперед, застосовується у таких галузях економіки, як сільське господарство, рибне господарство, енергетика, транспорт. Отже, економічне зростання у Великій Британії не в останню чергу зумовлене стабільністю, зокрема, податкової системи тощо. У Великій Британії вибіркоче правове втручання держави в економіку не було випадковим і короткостроковим. Тут робляться всілякі спроби (у тому числі фіскального характеру) заохотити розвиток окремих галузей промисловості, підприємництва тощо. У Великій Британії існують чіткі адміністративно- правові механізми та відповідні підрозділи при державних органах підтримки підприємництва, які займаються розміщенням державних замовлень у малому підприємстві на конкурсних засадах. Окрім того, існує система субконтрактації, яка надає великим підприємствам можливість передавати частину замовлень малим підприємствам³⁰². Втручання на мікрорівні стало в цій країні основною частиною державної економічної стратегії. Проаналізувавши процес податково-митної трансформації Великої Британії та структуру податково-митної системи, якою вона є на цей час, І. С. Мироненко чітко вказує, що в цілому досвід Великої Британії є досить вдалим у світовій практиці, який певною мірою може бути використаний і в нашій державі, адже підґрунтям окресленого досвіду є індивідуально- визначений підхід британської влади до системи справляння і обліку податків, зборів та платежів, що полягає у співпраці та взаєморозумінні між адміністрацією та платником податків цієї європейської країни³⁰³.

³⁰² Клим О. В. Адміністративно-правове регулювання підприємницької діяльності в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2009. С. 165.

³⁰³ Мацелик М. О., Мацелик Т. О., Пригоцький В. А. Фінансове право: навч. посібник / за ред. В. К. Шкарупи. Київ: Знання, 2011. С. 147.

Проведемо огляд особливостей фіскальних заходів у фінансово-промисловій політиці США.

Реалізація фіскальної функції в особі державних регулятивних агентств має сильний вплив на економіку, який діє в мікроструктурах різноманітних галузей економіки. Але економічна система США характеризується як "змішана", переважно як ринкова економіка, в якій держава різними засобами та заходами впливає на функціонування ринкової системи. Так, американський уряд відіграє першорядну роль у стимулюванні зростання в низці галузей. Найбільш очевидно це простежується у сільському господарстві. Тут американський уряд використовує дуже широке коло фіскальних заходів фінансово-промислової політики³⁰⁴.

Загальновідомо, що посилення ефективності правової охорони та захисту власності на наукові знання або визнання власності на такі знання може стати причиною державного втручання з метою визначення пріоритетних напрямків правового регулювання в тій чи іншій сфері провадження господарської діяльності. Сімейні ферми США, які першими взяли на озброєння певні нововведення, більше ризикують, на відміну від тих суб'єктів підприємницької діяльності, які змушені виконувати запроваджені нововведення для всіх суб'єктів господарювання у сільському господарстві. Для пом'якшення цієї проблеми американським урядом проведено дослідження в галузі сільськогосподарських технологій та розповсюджено інформацію про них через такий орган виконавчої влади як Служба сільськогосподарського розвитку. Зроблено це було із застосуванням стимулювання за допомогою пом'якшення фіскального навантаження. У цьому сенсі А. І. Крисоватий та Т. В. Кошук правильно вважають, що США активно використовують фіскальний потенціал персонального податку, не вдаються до значного розширення меж соціального оподаткування, сповідують стратегію поміркованої фіскальної ефективності корпоративного податку і не уникають розвитку оподаткування майна. Але, на

³⁰⁴ Перехідна економіка: підручник / В. М. Геєць, Є. Г. Панченко, Е. М. Лібанова та ін.; за ред. В. М. Гейця. Київ: Вища школа, 2003. С. 372-391.

відміну від Західної Європи, США не вважають за доцільне закладати вагомі фіскальні завдання в оподаткування процесів споживання. Така податкова структура свідчить про бажання цієї країни закріпити основне податкове навантаження за відносно забезпеченими прошарками суспільства і водночас створити сприятливе податкове середовище для підприємництва як передумови зростання ВВП ³⁰⁵.

Важливу роль при розробці та реалізації фіскальних заходів та засобів фінансово-промислової політики у ФРН відіграє пряме державне регулювання господарських процесів у державі, що забезпечують конкурентоспроможність суб'єктів господарювання в різних галузях економіки.

На думку сучасного вітчизняного дослідника-економіста Д. М. Стеценка, глобальна мета державного регулювання у ФРН конкретизується в таких спеціальних завданнях:

- сприяння організації ринку і ринково-конкурентних відносин; вирішення економічних та економіко-організаційних питань, що висуваються окремими впливовими групами економічних суб'єктів;
- досягнення економічних, політичних, соціальних і фіскальних цілей, спрямованих на підтримку та забезпечення ринкового порядку в країні;
- коригування розподілу ресурсів з метою впливу на народно-господарську структуру та структуру національного продукту.

При цьому різні завдання потребують різної форми державного втручання: прямого адміністративного, з одного боку, і суто економічного впливу – з іншого. З огляду на це, в системі державного регулювання можна виокремити два рівні: ринково-організаційний та фінансовий ³⁰⁶.

Фіскально-промислова політика спрямована на підтримку окремих галузей економіки та проводиться на федеральному, земельному і комунальному рівнях, застосовуючи фіскальні заходи фінансово-промислової політики, як

³⁰⁵ Крисоватий А. І., Кошук Т. В. Податкова гармонізація та національні особливості оподаткування високорозвинутих країн. *Економіка і прогнозування*. 2009. № 4. С. 129-130.

³⁰⁶ Стеченко Д. М. Державне регулювання економіки: навч. посібник. 3-тє вид., випр. Київ: Знання, 2006. С. 48-49.

частину так званої штандортної політики. Основною метою штандортної політики було створення сприятливих умов для виробництва, інвестиційної та інноваційної діяльності в державі, підтримка проектів у промисловості та в інвестиційно-інноваційній сферах.

Відносно новим явищем у нинішньому столітті став процес кластеризації німецьких штандортів. На основі кластерів у землях ФРН стали створюватися бізнес-співтовариства, які намагаються отримати за допомогою фіскального сприяння додаткові переваги, насамперед, у сфері інновацій та виробництва високотехнологічної продукції. Подібні утворення сприяють перетворенню регіональних кластерів в інноваційні центри національного та європейського значення і, відповідно, приводять до зростання конкурентоспроможності регіонів, у яких вони розташовані ³⁰⁷.

Результатом проведення штандортної політики є зміни інституційних умов розвитку промисловості, збільшення фінансування та концентрація зусиль на розвитку високотехнологічних галузей економіки, освіти та науки, що посилило основні та дало додаткові конкурентні переваги. Сьогодні ФРН займається виробництвом транспортних засобів, електротехнічним та електронним машинобудуванням, випускає різноманітну промислову та побутову електротехніку засоби зв'язку, виробляє прилади, інструменти для різних галузей, оптичні прилади. Основними конкурентами ФРН на глобальних ринках є США, Китай, Російська Федерація, Франція. Крім того, варто зазначити, що важливу роль у національній економіці ФРН відіграє саме фіскальна і грошова політика. Держава, надаючи різноманітні фінансові пільги, перераховуючи кошти з державного бюджету для перепідготовки та навчання персоналу, через кредитування з метою модернізації виробничого потенціалу та зниження податків або повне звільнення від них, скорочення надлишкових потужностей шляхом виплат відповідних компенсацій ³⁰⁸ досягає структурних змін, технічного розвитку економіки, посилення інноваційної спрямованості та

³⁰⁷ Перехідна економіка: підручник / В. М. Геєць, Є. Г. Панченко, Е. М. Лібанова та ін.; за ред. В. М. Гейця. Київ: Вища школа, 2003. С. 35-40.

³⁰⁸ Кудряшов В. П. Курс фінансів: навч. посібник. Київ: Знання, 2008. С. 246-233.

створює підґрунтя як для регіонального розвитку, так і розвитку держави в цілому.

Для адаптації в Україні заслуговує і досвід реалізації фіскальної функції, що ґрунтується на аналізі існуючих державних програм та податковому інструментарії щодо сприяння діяльності інноваційних підприємств в економіці ФРН. Помітно, що держава, насамперед, прагне до підтримки конкурентоспроможності малого та середнього бізнесу (правильно вважаючи, що великий бізнес самостійно знайде власне місце у сфері підприємництва), не забуваючи при цьому про створення сприятливих умов для інноваційного розвитку німецького підприємництва в цілому. Можна вважати, що ці заходи та засоби є комплексними, вони не вкладаються в рамки суто фіскальної або суто промислової політики, нині цей інструментарій є частиною самостійної інноваційної фіскально-підприємницької політики.

Важливо також, що в ініціюванні та реалізації інноваційних змін, що відбуваються в Німеччині, поряд з традиційними лобістськими зусиллями великого бізнесу є помітний важливий внесок громадянського суспільства, громадських ініціатив та "тиску" знизу.

Отже, досвід Німеччини показує, що інновації можливі тільки за наявності загального сприятливого інституційного середовища в державі, помірною оподаткування, розвиненої системи кредитування, якісної системи освіти та ін. Ці фактори в цілому надають більший вплив на інновації, ніж надання численних дрібних та великих податкових, митних та інших пільг, а також інших преференцій³⁰⁹. Над створенням подібних умов має працювати будь-яка система державного управління, в тому числі і в Україні.

У переважній більшості країн світу бюджет являє собою один з основних інструментів, за допомогою якого реалізується діяльність держави. Саме у бюджеті кожної держави відображаються її соціально-економічна та політична природа, способи та джерела отримання доходів, напрями видатків. Як влучно

³⁰⁹ Перехідна економіка: підручник / В. М. Геєць, Є. Г. Панченко, Е. М. Лібанова та ін.; за ред. В. М. Гейця. Київ: Вища школа, 2003. С. 255-263.

зауважує І. І. Янжул, "гарні фінанси можливі лише при гарному управлінні... як і зворотне: гарне управління може існувати тільки там, де гарні фінанси" ³¹⁰.

Яскравим прикладом реалізації фіскальної функції держави, що об'єднує в собі інтереси і держави, і її громадян, є приклад Великобританії. Так, наприклад, у бюджеті на 2016 рік Великобританія, враховуючи зниження темпів зростання продуктивності праці та ускладнення світової економіки, передбачає напрями реагування для забезпечення безпеки та можливості для наступного покоління: підтримка надійних державних фінансів та управління профіцитом у 2019–2020 роках, скорочення податків для бізнесу та підприємництва, інвестування в інфраструктуру та передачу влади, поліпшення освіти та охорони здоров'я, підтримка заощаджень, скорочення податків для трудящих. Крім того, основними завданнями уряду є забезпечення стабільного розвитку державних фінансів, що створить основу безпеки для громадян, сприятливе середовище для бізнесу, зниження податків, надання підтримки малим підприємствам та підприємцям, модернізація податкової системи та вжиття заходів для забезпечення справедливості та сплати податків ³¹¹.

Важливим аспектом у плануванні та використанні бюджетних коштів у Великобританії є проведення аналізу ефективності державних витрат. У 2010 році у Великобританії створено управління з питань бюджетної відповідальності, що є дорадчим позавідомчим державним органом, який створений для надання незалежних економічних прогнозів і здійснення незалежного аналізу державних фінансів для підготовки бюджету Великої Британії. А законом про бюджетну відповідальність та національний аудит 2011 року на законодавчому рівні забезпечено законодавчу базу для уже створеного управління з питань бюджетної відповідальності, що вимагає розробки нового підходу до фіскальної політики. Дане управління здійснює економічне прогнозування та аналіз, фіскальне прогнозування та аналіз, прогнозування та

³¹⁰ Мацелик М. О., Мацелик Т. О., Пригоцький В. А. Фінансове право: навч. посібник / за ред. В. К. Шкарупи. Київ: Знання, 2011. С. 509.

³¹¹ Теорія держави та права: навч. посібник / Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

аналіз добробуту, аналіз сталого розвитку. В цілому робота відомства направлена на вивчення та звітування про стабільність державних фінансів. Управління працює у п'яти напрямках:

1) економічне та фіскальне прогнозування – здійснення п'ятирічних прогнозів щодо економіки Великобританії та державних фінансів, оцінка того, чи зможе уряд досягти своїх фіскальних цілей. Таке економічне та фіскальне прогнозування здійснюється двічі на рік, при цьому такі прогнози супроводжуються бюджетною звітністю, включаючи в себе вплив будь-яких податкових та витратних заходів;

2) оцінка ефективності цілей – використовуючи прогнози щодо державних фінансів, надання оцінки ефективності діяльності уряду порівняно з фіскальними цілями та цілями витрат на соціальне забезпечення, розроблення звіту про тенденції добробуту населення;

3) сталий розвиток та балансовий аналіз – здійснення оцінки довгострокової стійкості державних фінансів, що містить у собі довгострокові прогнози щодо різних категорій витрат, доходів та фінансових операцій, а також оцінка стійкості їх;

4) оцінка фіскальних ризиків – проведення комплексного огляду ризиків в економіці та фінансовій системі, аналіз податкових надходжень, державних витрат та балансу між ними;

5) оцінка вартості податків та політики добробуту – розгляд витрат шляхом детальної перевірки їх доцільності³¹².

Важливим для України є ще досвід уряду Великобританії, що базується на прозорості усіх дій органу державної влади. В рамках реалізації фіскальної функції держави, здійснюючи фіскальну політику, уряд Великобританії публікує методології, що лежать в основі обчислення фінансової дії кожного політичного рішення³¹³.

³¹² Молдован О. О. Державні фінанси України: досвід та перспективи реформ: монографія. Київ: НІСД, 2011. 380 с.

³¹³ Десятнюк О. Ризики фіскальної політики як загроза макроекономічній стабільності держави. *Світ фінансів*. 2012. Вип. 4. С. 23–32.

Здійснюючи глибокий аналіз ризиків, що впливають на державні фінанси, бюджет Польщі являє собою позицію органів державної влади, що здійснюють владу на даний момент. Останніми роками в Польщі закони про бюджет засновані на ідеї соціальної солідарності, в основі яких необхідність покращити економічне становище польських сімей і одночасно підтримувати подальший розвиток економіки держави. Так, у бюджетному законі на 2018 рік Польщі передбачена перебудова податкових надходжень, закріплення податкової системи, гарантування безпечного здійснення всіх суспільних програм уряду. Уряд Польщі у 2018 році знизив пенсійний вік до 60 років для жінок та 65 років для чоловіків, провів індексацію пенсійних виплат на рівні 102,7 %, співфінансування вільних ліків, харчових продуктів спеціального призначення та медичних виробів для людей старше 75 років; фінансування завдань у сфері житлового будівництва³¹⁴.

Позитивним досвідом для України може стати і позиція Польщі щодо ведення окремих позицій податкової політики, а саме щодо ставок податку на доходи фізичних осіб. Відповідно до ст. 27.1, якщо платник податку протягом року отримав дохід у розмірі до 85 528 польських злотих, то повинен сплатити податок у розмірі 18 % від доходу. Всі доходи платника податку, які перевищуватимуть вищезгадану суму доходу, мають оподатковуватися за ставкою 32 %. Однак на початку року платник податку, який одержує доходи від підприємницької діяльності, може обрати оподаткування за єдиною ставкою 19 %³¹⁵.

Вважаємо за доцільне підтримати вдалий висновок І. С. Мироненко про те, що адаптація законодавства України до законодавства ЄС у галузі адміністрування податків та зборів повинна проводитися з урахуванням певних особливостей української національної правової системи, економічних, соціальних та політичних умов розвитку українського суспільства. Станом на

³¹⁴ Дуліба Е. В. Теоретико-правовые основы исследования фискальной функции государства: доктринальные аспекты. *Международный научно-практический правовой журнал "Legea si Viata"*. 2018. № 3/2 (315). С. 40–43.

³¹⁵ Дуліба Е. В. Зарубіжний досвід реалізації фискальної функції: питання імплементації у вітчизняне законодавство. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука"*. Серія: "Юридичні науки". 2018. № 1(6). С. 35-38.

сьогодні існує багато вдалих зарубіжних прикладів об'єднання функцій митної податкової структур, серед яких Великобританія, Канада, Естонія, Ізраїль, які рекомендовано взяти за основу. На думку молодого вітчизняної дослідниці, яку також слід визнати цікавою та підтримати, ефективнішим для України слід вважати досвід поділу податково-митного органу Великобританії на підрозділи залежно не від категорії платника податків, а від самого виду податку, який має контролюватися. Вважаємо, що головною функцією суто державної стратегії щодо вітчизняного підприємництва загалом є впровадження схеми суспільної поведінки, яка сприятиме пошуку компромісу між інтересами економічних суб'єктів і пріоритетами, завданнями, напрямками економічної стратегії держави. А державна економічна стратегія повинна забезпечити кваліфіковане комбінування децентралізованих за своєю суттю дій суб'єктів господарської діяльності, в тому числі і за допомогою реалізації фіскальної функції.

3.4 Рекомендації щодо підвищення ефективності фіскальної політики сталого розвитку в Україні

Фіскальна функція держави повинна реалізовуватися з урахуванням умов сьогоденної суспільно-економічної ситуації. При цьому фіскальна політика держави повинна бути виваженою, що забезпечується поєднанням із сучасними економічними процесами, правовою системою та запитамі суспільства. Саме організація правової системи є тим фундаментом, що визначає основу упорядкування суспільних відносин при здійсненні фіскальної функції на конкретному етапі історичного розвитку будь-якої країни.

Важливим для досягнення ефективності реалізації фіскальної функції держави є розробка реальної стратегії економічного розвитку з урахуванням усіх особливостей нашої економіки, зовнішніх та внутрішніх дисбалансів. Така стратегія має на меті подолати несприятливий стан економіки країни і досягти більш високих параметрів її розвитку, тобто така стратегія повинна прокласти шлях до перетворення України на економічно розвинену країну

постіндустріального типу, здатну забезпечити свою оборонну міць і високий рівень життя населення ³¹⁶.

Перш за все розробка такої стратегії має починатися з визначення головної мети розвитку, саме це є найбільш складний і відповідальний елемент, що має відповідати таким вимогам:

1) пріоритетною метою стратегії демократичної держави є людина, піднесення її добробуту, створення гідних умов для всебічного розвитку особистості;

2) стратегія повинна бути об'єктивно реальною, тобто такою, що може бути досягнутою взагалі;

3) стратегія повинна відповідати об'єктивним можливостям держави;

4) стратегія повинна мати реальні строки досягнення мети, адже якщо цілі стратегії не досягнуто у задекларований строк, то це підриває привабливість стратегічної ідеї;

5) мета і строки стратегії повинні реально співвідноситись із наявними в країні матеріальними, людськими і фінансовими ресурсами, а також з можливим залученням кредитів, інвестицій та фінансової допомоги з інших країн та міжнародних організацій;

6) цілі не визначаються "раз і назавжди", вони не повинні стати догмою, а із суттєвою зміною внутрішніх і зовнішніх обставин, повинні змінюватися;

7) зміст мети повинен бути чітко, лаконічно сформованим і охоплювати найважливіші сфери соціально-економічного життя країни ³¹⁷.

Поряд з цим для реалізації стратегії економічного розвитку важливим є формування відповідної законодавчої бази, що забезпечила б упровадження необхідних заходів з реформування економіки, докорінна структура та технологічна перебудова економіки, відповідна врівноважена фіскальна політика та реалізація фіскальної функції держави в цілому.

Одна із умов успішного функціонування податкової системи – відносна

³¹⁶ Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник. 3-тє вид. Київ: Алерта; ЦУЛ, 2011. С. 249-250.

³¹⁷ Жаліло Я. А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: монографія. Київ: НІСД, 2009. С. 162-165.

стабільність податкового законодавства. Відносна, тому що об'єктивна потреба в проведенні податкових реформ уже сама по собі суперечить непорушній стабільності. Тут для західних країн властивий своєрідний компроміс: ставки податків, пільги, різного роду ліміти періодично (щорічно, один раз у три роки) переглядаються, а правила справляння та адміністрування можуть упродовж багатьох років залишитися незмінними.

Вважаємо, що перш за все фіскальна політика повинна базуватися на принципі стабільності. У ПК України принцип стабільності трактується як зміни до будь-яких елементів податків та зборів не можуть вноситися пізніше як за шість місяців до початку нового бюджетного періоду, в якому будуть діяти нові правила та ставки ПК України³¹⁸. Податки та збори, їх ставки, а також податкові пільги не можуть змінюватися протягом бюджетного року. Однак зміни кожного року до ПК України демонструють не лише нестабільність законодавства, а й недовіру реалізації податкової політики зокрема, а також фіскальної функції держави в цілому. Аналіз внесених змін до ПК України за останні роки підтверджує лише складність податкового законодавства і порушення принципів соціально-економічної справедливості та рівномірності. Як наслідок, платники податків не знають, які податки будуть запроваджені найближчим часом, державні установи не знають, який обсяг коштів буде їм доступний у середньостроковій перспективі, а громадяни не знають, на які цілі будуть виділятися бюджетні кошти та які послуги вони можуть отримати. Саме відсутність цілісної системи стратегічного планування не дає змоги забезпечити бюджетне планування на належному рівні та призводить до послаблення зв'язків між бюджетними програмами та пріоритетами розвитку держави³¹⁹. Сьогодні світовий досвід багатьох країн демонструє, що в податкових кодексах містяться норми, які встановлюють, що будь-які податкові зміни потребують певного періоду набрання чинності.

³¹⁸ Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. Дата оновлення 22.03.2018. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення 21.11.2023).

³¹⁹ Василюк О., Павлюк К. Бюджетна система України: підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. С. 399-402.

Сьогодні в Україні однією з основних проблем реалізації фіскальної функції є недієва фіскальна політика, неефективні і негнучкі видатки, слабкий фіскальний менеджмент, постійне перевищення та швидке зростання зобов'язань стосовно бюджетних ресурсів, що спричиняє постійне коригування бюджету й податкового законодавства й ускладнює адміністрування й прогнозування податків.

Варто зазначити, що держава має створити сприятливі умови для формування, функціонування і розвитку економіки, забезпечити стабільність і підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Рішучі економічні перетворення вимагають значних бюджетних витрат³²⁰.

Тому серед завдань соціально-економічного розвитку України особливого значення набуває вдосконалення правового регулювання бюджетних та податкових відносин, відносин у сфері доходів від операцій з капіталом, зовнішніх запозичень та цільових фондів, створення відповідних противаг існуючим загрозам та дієвого механізму протидії правопорушенням і зловживанням у фінансовій сфері, зміцнення фінансової дисципліни та запобігання адміністративним правопорушенням та злочинам у фінансовій сфері, посилення відповідальності усіх учасників бюджетних та податкових відносин. Так, оподаткування при здійсненні операцій з певними фінансовими інструментами, холдингових структур, при застосуванні трансфертних цін та інші напрями вимагають все більш детального законодавчого регулювання і (або) нових підходів до адміністрування, а також підвищеної уваги органів, які адмініструють податки, підвищеної кваліфікації їх співробітників тощо. Все це можна досягти з активною фіскальною політикою органів державної влади, що буде базуватися на принципах стабільності та поміркованості.

Переорієнтація податкової системи із суто фіскальних цілей на стимулювання економічного зростання шляхом послаблення податкового тягаря економіки частки податків у ВВП, зниження ставок податків, що сприятиме

³²⁰ Молдован О. О. Державні фінанси України: досвід та перспективи реформ: монографія. Київ: НІСД, 2011. С. 164.

пожвавленню підприємницької активності і в підсумку не зменшить, а навпаки, збільшить податкові надходження до бюджету, радикальне скорочення пільг з урахуванням принципу справедливості в оподаткуванні ³²¹, сприятиме розширенню бази оподаткування, зменшенню можливості для ухилення від сплати податків, збільшення надходжень до бюджету. Від скоординованості як на стратегічному, так і на тактичному рівні залежить успіх фіскальної політики держави ³²².

Важливою складовою діяльності держави є формування грошових фондів із метою забезпечення здійснення власних функцій. Здійснюючи управлінську (адміністративну) діяльність, держава регулює процеси, що безпосередньо пов'язані з розподілом і перерозподілом сукупного суспільного продукту й національного доходу.

Для реалізації фіскальної функції необхідно здійснювати безперервну роботу щодо моніторингу та удосконалення бюджетного та податкового законодавства, посилити регулюючу, стимулюючу та контролюючу функції оподаткування, спростити оподаткування, скоротити всі види пільг, знизити розміри платежів у позабюджетні фонди; розробка та провадження однакової політики та дій державних органів, що за функціональним призначенням дбають про поповнення дохідної частини бюджету.

Розгляд питань про фіскальну політику, як правило, зводиться до аналізу ефективності кола заходів, що вживаються урядом для упорядкування державних витрат та оподаткування для визначення оптимальної стратегії держави у бюджетно-фінансовій сфері. Більш об'ємне тлумачення фіскальної політики деталізує засоби та заходи, які стоять перед економікою держави, а саме: уточнюються урядові заходи щодо корекції державних витрат, ставок оподаткування та загального стану державного бюджету, які спрямовані, насамперед, на забезпечення рівноваги платіжного балансу та економічного розвитку у виробництві вітчизняного валового продукту. Фіскальна політика

³²¹ Закон України Про Державний бюджет України на 2022 рік. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2022, № 3, ст. 12.

³²² Жаліло Я. А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: монографія. Київ: НІСД, 2009. С. 73.

зумовлює використання можливостей уряду формувати податки та витратити кошти державного бюджету для регулювання рівня ділової активності та розв'язання різноманітних соціальних проблем, тобто це система регулювання, яка пов'язана з державними видатками та податками. Основним важелем фіскальної політики держави є зміна структури податків і насамперед зміна податкових ставок згідно з метою уряду ³²³.

Враховуючи суспільну важливість засобів та заходів фіскальної політики та особливу чутливість до них населення країни та іноземних інвесторів, прерогатива щодо здійснення фіскальної політики належить виключно законодавчій владі, оскільки якраз вона має відповідні права та обов'язки контролювати рівень оподаткування та витрати коштів з державного бюджету.

Механізм здійснення фіскальної політики найчастіше зосереджується не на політиці в цілому, а на окремих її засобах та заходах. У результаті різногалузевих досліджень зміст фіскальної політики ототожнюється з результатами розробки проблематики щодо організації бюджетного процесу, реорганізації та розбудови податкових органів, механізмів встановлення та збирання податків, видів та структури витрат бюджету, обчислення податкового навантаження для різних галузей народного господарства, підприємств, верств населення тощо. При цьому засоби та заходи з регулювання у сфері фінансово-бюджетної системи та оподаткування практично ототожнюється з фіскальною політикою.

Загалом можна констатувати, що суттєвої різниці між теоретичним уявленням щодо сутності фіскальної політики зарубіжних та вітчизняних науковців немає, оскільки у дослідженні цього питання присутній цілеспрямований функціональний характер фіскальної політики та оціночний момент, який внутрішньо їй притаманний та властивий сучасній правовій державі, без якого не можна говорити про рівень розвитку об'єкта, що аналізується дослідниками цієї проблематики. Таким чином, у даному аспекті

³²³ Баранова В.Г., Дубовик О.Ю., Хомутенко В.П. Податкова система: навч. посібник / за ред. В.Г. Баранової. Одеса: ВМВ, 2014. С. 246-249.

акцентується увага не тільки на змісті фіскальної політики та засобах її реалізації, але й визначається їх цільова спрямованість. Інакше кажучи, це ті дії уряду, що спрямовані на формування оптимального обсягу та структури державних доходів та видатків для забезпечення належного рівня зайнятості, обмеження та запобігання інфляції та інших негативних економічних явищ. При цьому пріоритетні напрями фіскальної політики визначаються конкретною основною метою (наприклад, забезпечення поступального економічного зростання, збалансованості бюджету, боротьба з інфляцією тощо), реалізація якої забезпечується урядом держави шляхом регулювання сукупного попиту та реального ВВП за допомогою державних видатків та оподаткування. Отже, фіскальна політика, як засіб фінансового регулювання економіки, здійснюється за допомогою могутніх важелів – податків та державних видатків, тобто шляхом їх зміни і забезпечується вплив на макроекономічні процеси – стимулювання економічного зростання³²⁴.

Сучасні дослідження щодо підвищення ефективності фіскальної функції у вітчизняній та зарубіжній літературі можна звести до чотирьох шляхів, як пріоритетних напрямків удосконалення фіскальної системи України, що мають бути в основі реалізації концепції розвитку фіскальної функції в Україні.

Перший напрям підвищення ефективності фіскальної функції передбачає наявність гарантій успішної реалізації фіскальної політики, оскільки здійснення фіскальної функції має сенс лише за умови, що влада може довести здатність її успішної реалізації. Такі гарантії держава може забезпечити лише там і тоді, де правові зв'язки між суб'єктами суспільних відносин зумовлені спільною метою, тобто спочатку необхідно забезпечити баланс інтересів суб'єктів щодо спільного формування мети, а потім визначити механізм забезпечення взаємодії, за рахунок якої має підтримуватися зазначений баланс (створюються та реалізуються прямі та зворотні правові зв'язки)³²⁵.

У цьому контексті державі доцільно створювати такі умови для суб'єктів

³²⁴ Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник. 3-тє вид. Київ: Алерта; ЦУЛ, 2011. С. 108.

³²⁵ Податкове право: навч. посібник / Г. В. Бех, Д. А. Кобильнік, О. О. Дмитрик та ін.; за ред. М. П. Кучерявенка. Київ: Юрінком Інтер, 2003. С. 181.

підприємництва, які були б спеціальними стимулами до вчинення соціально спрямованих дій та предметом укладання угод для задоволення суспільних (або державних) потреб. Маємо на увазі такі:

1) фіскальні заходи заохочення (в першу чергу податкові) соціальної відповідальності підприємництва. Відповідно до відомої практики розвинених країн світу³²⁶, в середньому такі стимули зазвичай складають до 5 % оподаткованого прибутку підприємств. Подібні заходи можуть застосовуватися у галузях, у яких реальний ефект для суспільства (місцевої громади) суттєво перевищує позитивний економічний ефект для підприємства;

2) створення клімату щодо пропаганди обґрунтованих соціально визнаних стандартів життя суспільства (місцевої громади, громадян), досягненню яких сприяють суб'єкти господарювання, застосування з боку публічної влади різноманітних форм заохочення підприємців: надання почесних звань, нагород та ін.;

3) укладання адміністративно-правових договорів, як прийнято у цивілізованих країнах, повинно полягати у встановленні стабільних та довгострокових адміністративно-правових відносин між органами публічного управління та суб'єктами підприємництва (їх об'єднаннями) з приводу вирішення важливих для суспільства (місцевої громади) і держави соціально-економічних проблем.

У цьому самому контексті, спираючись на міжнародний досвід, можна погодитися з думкою³²⁷, що з державницьких позицій слід відверто визнати, що для детінізації економіки та підприємництва України першим кроком держави повинно стати визнання неспроможності самотужки вивести бізнес з тіні. Практично зробити це можна шляхом прийняття Закону "Про проведення податкової амністії" з обов'язковим зазначенням у цьому законі: строків проведення амністії, державних гарантій, взаємних зобов'язань держави та

³²⁶ Дуліба Є. В. Зарубіжний досвід реалізації фіскальної функції: питання імплементації у вітчизняне законодавство. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука"*. Серія: "Юридичні науки". 2018. № 1(6). С. 37–38.

³²⁷ Крисоватий А. І., Кошук Т. В. Податкова гармонізація та національні особливості оподаткування високорозвинутих країн. *Економіка і прогнозування*. 2009. № 4. С. 127-131.

суб'єктів підприємництва.

Щодо стратегії детінізації економіки із застосуванням, насамперед, фіскальної функції варто визнати справедливими думки про використання в першу чергу традиційних засобів та заходів, сутність яких полягає в такому:

- 1) "амністія" лише тих капіталів, що спрямовуються в інноваційну сферу та деякі інші суспільно значущі пріоритетні сектори;
- 2) запровадження податкових стимулів до нагромадження та інвестування коштів в інноваційний сектор юридичними особами, які пропонується надавати за фактичними результатами діяльності;
- 3) зменшення рівня оподаткування фізичних осіб на величину документально підтверджених коштів, витрачених на відтворення людського капіталу;
- 4) реальне і радикальне спрощення погоджувальних і дозвільних процедур щодо здійснення підприємницької діяльності;
- 5) застосування наявних методичних розробок щодо виявлення напівлегальних фінансово-промислових угруповань та ліквідація виявлених схем іллегалізації капіталу.

Другий напрям підвищення ефективності фіскальної функції пов'язаний саме з досягненням фіскальної стійкості. Саме світова криза на ринку капіталів в останні часи привела до усвідомлення необхідності досягнення фінансової стійкості економіки.

Загально визнано, що фіскальна стійкість є таким станом державних фінансів, що дозволяє уряду проводити передбачувану та послідовну соціально-економічну політику зростання, незважаючи на дію зовнішніх та внутрішніх факторів протягом тривалого періоду. Ґрунтуючись на зарубіжних дослідженнях ³²⁸, можна зазначити, що стійкість державних фінансів включає в себе такі чотири основні чинники:

- платоспроможність, або здатність уряду фінансувати наявні або

³²⁸ Дуліба Є. В. Зарубіжний досвід реалізації фіскальної функції: питання імплементації у вітчизняне законодавство. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: "Юридичні науки"*. 2018. № 1(6). С. 35–40.

можливі майбутні зобов'язання;

- здатність уряду підтримувати економічне зростання протягом тривалого періоду;
- справедливість, або здатність уряду забезпечувати чисту фінансову вигоду для майбутніх поколінь, що є не меншим, ніж чисті переваги, надані сучасному поколінню;
- стабільні податки, або здатність уряду фінансувати майбутні зобов'язання без збільшення податкового навантаження ³²⁹.

Враховуючи вищезазначене, можна стверджувати, що на основі простої формальної логіки шляхами виходу із несприятливого економічного становища є такі правові засоби та заходи, які приводять до консолідації державного бюджету у середньостроковій перспективі для зменшення та стабілізації рівня боргу. При цьому за змістом цих засобів та заходів є розробка прозорих фіскальних правил, що у середньостроковому майбутньому будуть обмежувати (принаймні – не збільшувати чисельність та не поглиблювати, не розширювати та ін.) застосування інструментів фіскальної політики під час очікуваних майбутніх фаз циклічного зростання економіки.

Третій напрям полягає у запровадженні короткострокових засобів та заходів, які спроможні відносно максимально швидко удосконалити "підправити" фіскальну політику в країні (такі інструменти, насамперед, пов'язані з так званими "автоматичними стабілізаторами").

До застосування будь-якого інструмента фіскальної функції слід якомога точніше проаналізувати поточний стан фінансової системи у державі. Дуже важливо отримати достовірні дані про поточну макроекономічну ситуацію в країні. У даному випадку фіскальна функція полягає, наприклад, у такому:

- запровадження політики визначення пріоритетних цілей, науково обґрунтованих підходів досягнення цих цілей, створення наукомістких підприємств та галузей економіки, які повинні дати помітний ефект вже вперші

³²⁹ Баклан О. В. Закордонний досвід державного регулювання економіки та підприємництва деяких країн Європейського Союзу. *Зовнішня торгівля: право та економіка*. 2010. № 3. С. 129–130.

роки економічних реформ;

- максимальна детінізація економіки;
- запровадження та відновлення спеціальних економічних зон, територій пріоритетного розвитку та технопарків на умовах такого оподаткування, яке заохочує надходження капіталу до галузей чи регіонів із більш сприятливим податковим режимом;

- розробка науково обґрунтованої системи податкових пільг та надання традиційних пільг добросовісним підприємствам;

- максимально можливий перерозподіл матеріальних та фінансових ресурсів у бік стабілізації коливань у ході найбільш розповсюджених бізнес-циклів;

- та інші загальноприйняті заходи ³³⁰.

Стабілізаційний ефект може бути досягнутий декількома основними способами. По-перше, подальшим застосуванням заходів дискреційної фіскальної політики. У цьому випадку багато авторів застерігають, що слід бути уважними при використанні заходів дискреційної політики для стимулювання економічної активності, оскільки буває важко визначити необхідний час реакції економіки на інструменти, що застосовуються, через наявність так званих часових лагів (часових запізень). По-друге, для стабілізації можна використовувати непряме регулювання. Вцьому випадку уряд безпосередньо не змінює ні величину видатків, ні їх склад. Державні витрати залишаються фіксованими незалежно від стадії циклу, у цьому випадку вони мають непряму стабілізуючу функцію. І по-третє, при виборі прийнятних заходів урядовці в останні роки часто схиляються саме до пріоритету "автоматичних стабілізаторів" ³³¹, оскільки вони застосовуються без спеціального втручання держави і саме тоді, коли в цьому виникає негайна потреба.

Четвертий напрям підвищення ефективності фіскальної функції

³³⁰ Баклан О. В. Закордонний досвід державного регулювання економіки та підприємництва деяких країн Європейського Союзу. *Зовнішня торгівля: право та економіка*. 2010. № 3. С. 131.

³³¹ Фінанси зарубіжних країн: навч. посібник / Кізіма Т. О., Кравчук Н. Я., Горин В. П. та ін.; за ред. О. П. Кириленко. Тернопіль: Економічна думка, 2013. С. 78-80.

передбачає отримання середньо- та довгострокових ефектів від фіскальної функції. При цьому напрямами удосконалення фіскальної політики, наприклад, можуть бути:

- стабілізація податкового та митного законодавства;
- розробка та удосконалення реформи міжбюджетних відносин на основі більш чіткого розмежування витратних та податкових повноважень між державним та місцевими бюджетами;
- розробка та запровадження сталих економічних критеріїв для виділення пріоритетних бюджетних інвестицій;
- скорочення державних витрат та створення ефективної системи управління державним боргом;
- реформа структури видатків на розвиток таких галузей суспільного життя як освіта та наука (переважно прикладна), які вже в майбутньому зможуть помітно удосконалити фіскальну політику в країні;
- оптимізація (з можливим скороченням) переліку державних цільових програм;
- та інші загальноприйняті ефективні напрями³³².

Сьогодні важливою є зміна підходів до формування бюджету. В більшості країн світу бюджет будується за принципом забезпечення необхідних видатків: уряд оцінює обсяг коштів, необхідних для фінансування його функцій на майбутні періоди, просить у представницького органу згоди на мобілізацію з економіки адекватного обсягу податків. Водночас в окремих країнах (Канада, Австрія, Швеція, Нова Зеландія) запроваджено принцип формування бюджету, відомий як "згори- донизу". Суть цього принципу полягає в тому, що уряд спочатку оцінює надходження бюджету (власні резерви), потім розподіляє їх між різними сферами. Розпорядники бюджетних коштів можуть витратити отримані кошти на власний розсуд за самостійно обраними пріоритетами, однак з урахуванням того, що фінансова база обмежена лише цією сумою. Така обмеженість коштів стимулює їх фінансувати найбільш ефективні проекти, що,

³³² Кудряшов В. П. Курс фінансів: навч. посібник. Київ: Знання, 2008. С. 118-120.

у свою чергу, стимулює максимально ефективне використання бюджетних коштів³³³. Запровадження такого підходу до формування бюджету в Україні дасть можливість підвищити ефективність, результативність, продуктивність та економність використання коштів Державного бюджету України як у розрізі кожного напрямку використання бюджетних коштів, так і в цілому.

Реалізація фіскальної функції на середньо- та довгостроковій основі передбачає: попереднє оголошення про засоби та заходи, що можуть бути запроваджені у перспективі та в різних ситуаціях для різноманітних суб'єктів підприємництва. Під певною свободою економічної політики розуміється дискреційна політика, що дозволяє оцінювати характер проблем у кожному конкретному випадку та обрати найбільш підходящі для даного моменту заходи. Традиційними аргументами для обґрунтування прийняття правил фіскальної політики є макроекономічне зростання; стабільність фіскальної політики; співвідношення з кредитно-грошовою та соціально-економічною політикою; подолання несприятливих деяких наслідків ринкових перетворень та ін.

Отримання середньо- та довгострокових ефектів унаслідок реалізації фіскальної функції потребує обрання та додержання правил фіскальної політики з урахуванням двох моделей регулювання:

- 1) з пріоритетом конкурентного ринку на основі приватної власності;
- 2) з помітною регулюючою роллю держави.

Таким чином, узагальнений аналіз згаданих шляхів підвищення ефективності фіскальної функції демонструє певне різноманіття поглядів, які ґрунтуються переважно на застосуванні традиційного фіскального інструментарію. Певна річ, що розвинені країни мають більший досвід у реалізації фіскальної функції, а також більш дієво використовують власний досвід щодо формулювання та реформування суті засобів та заходів фіскальної політики і підсумовування результатів здійснення фіскальної функції, що, безумовно, йде на користь розвитку економіки цих країн та підлягає ретельному

³³³ Молдован О. О. Державні фінанси України: досвід та перспективи реформ: монографія. Київ: НІСД, 2011. С. 78-85.

вивченню, аналізу та раціональному застосуванню.

Підсумовуючи матеріал розділу 3, слід зазначити, що нестабільність правової регламентації податкових та бюджетних відносин, складність адміністрування податків, порушення принципів стабільності, збалансованості, обґрунтованості, справедливості і неупередженості, низькі рейтинги України у світі призвело до негативного впливу фіскальної політики зокрема і фіскальної функції держави в цілому на стан національної економіки, до низького рівня податкової системи, до неефективного використання бюджетних коштів. Саме ці фактори зумовлюють необхідність розгляду сучасних тенденцій та перспектив розвитку фіскальної функції в Україні.

До сучасних тенденцій та перспектив розвитку податкових та бюджетних відносин, досягти реалізацію яких можна за належних умов організації публічно-владної діяльності із виконання фіскальної функції, що сприятиме соціально-економічному розвитку в суспільстві, віднесено таке:

- 1) боротьба з тінізацією економіки та розробка комплексу заходів детінізації економіки;
- 2) реформування податкової системи;
- 3) формування реальних засад фіскальної політики.

Крім того, важливим для досягнення ефективності реалізації фіскальної функції держави є розробка концепції розвитку фіскальної функції в Україні, в основі якої буде лежати реальна стратегія економічного розвитку з урахуванням усіх особливостей нашої економіки, з урахуванням усіх зовнішніх та внутрішніх дисбалансів.

Досвід формування, розвитку та реалізації фіскальної функції в зарубіжних країнах демонструє, що фіскальна функція держави повинна реалізовуватися з урахуванням умов сьогоденної суспільно-економічної ситуації.

Запозичення позитивного досвіду щодо здійснення концентрації сил та ресурсів на пріоритетних напрямках, розподілення фінансових ресурсів та джерел їх надходження безпосередньо у ручному режимі, але з пріоритетом

національних інтересів (досвід Японії), організація діяльності органів державної влади прозоро з використанням публікацій методологій, що лежать в основі обчислення фінансової дії кожного політичного рішення (досвід Великобританії), створення сприятливого податкового середовища господарювання (досвід Японії, Великобританії, США, Польщі), здійснення аналізу існуючих державних програм та податкової інструментарію щодо сприяння діяльності суб'єктів підприємництва (досвід ФРН), забезпечення стабільного розвитку державних фінансів, модернізацію податкової системи та вжиття заходів для забезпечення справедливості та сплати податків (досвід Великобританії); проведення аналізу ефективності державних витрат (досвід Великобританії) – все це дасть можливість досягти бажаних результатів при реалізації фіскальної функції у розвитку економіки та добробуту її громадян.

Запропоновано основні шляхи підвищення ефективності фіскальної функції в Україні, як пріоритетні напрямки удосконалення фіскальної системи України, зокрема: наявність гарантій успішної реалізації фіскальної політики, досягнення фіскальної стійкості, запровадження короткострокових засобів та заходів, які спроможні відносно максимально швидко удосконалити фіскальну політику, отримання середньо- та довгострокових ефектів від фіскальної функції.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі містяться теоретичні узагальнення та вирішення проблеми, що полягає у вдосконаленні сучасної концепції формування фіскальної політики сталого розвитку. За результатами дослідження економіко-правового аспекту формування, розвитку та реалізації фіскальної політики держави в Україні запропоновано науково обґрунтовані висновки, пропозиції і рекомендації, що мають як теоретичне, так і прикладне значення.

1. Економіко-правовий аспект дослідження фіскальної функції держави пов'язаний із науковими дослідженнями таких взаємопов'язаних понять, як «держава», «публічна влада», «функції держави», «державний суверенітет», а саме сутності і соціального призначення держави як публічного інституту управління, влади і права, основних і допоміжних функцій державних органів, підстав та особливостей суспільних завдань і напрямів діяльності державних службовців, державних органів влади і управління, інших суб'єктів права, хто повинен виконувати їх. Фіскальна функція виникла водночас з появою держави та зберігає своє значення і сьогодні. Фіскальна політика держави являє собою один з основних соціально значущих напрямків державної діяльності, що має системний та політичний характер та полягає у створенні передумов для ефективної фіскальної діяльності з використанням основних інструментів: державні доходи та державні видатки.

Фіскальна діяльність держави – це складова частина фінансової діяльності, сутність якої зводиться до формування бюджету, розподілу та використання бюджетних коштів, тобто до відносин у сфері державних доходів та державних видатків.

2. До основних проблем, що впливають на формування, розвиток та реалізацію фіскальної політики сталого розвитку в Україні, належать: загострення внутрішньополітичної кризи, критичне гальмування економічного розвитку України, що призводить до зниження економічної діяльності та

розвитку її тінізації, недонадходження коштів до бюджету та збільшення державного боргу, погіршення добробуту населення, зростання рівня безробіття, високий рівень корупції та її укорінення в усіх сферах державного управління.

Аналіз особливостей формування фіскальної політики в Україні дав можливість розробити концепцію розвитку фіскальної політики в Україні, в основі якої лежать такі напрями: мобілізація фінансових ресурсів у необхідному обсязі для функціонування держави, повнота та своєчасність надходжень фінансових ресурсів, розподіл та використання фінансових ресурсів для забезпечення ефективного функціонування держави, своєчасне виконання фінансових зобов'язань перед бюджетом.

3. Суб'єкти владних повноважень використовують різні методи для реалізації фіскальної політики держави, які умовно можна поділити на два різновиди: методи прямого та непрямого оподаткування та методи цілеспрямованого витрачання коштів. Методи прямого та непрямого оподаткування являють собою сукупність прямих та непрямих податків та зборів, оплати ліцензій за провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, оплати документів дозвільного характеру (дозволів, висновків, рішень, свідоцтв, інших документів). Методи цілеспрямованого витрачання коштів являють собою сукупність доходів, що надійшли до бюджету, та цільове спрямування цих коштів на виконання завдань та функцій держави, тобто забезпечення функціонування держави в цілому

Сучасні правові форми реалізації фіскальної політики сталого розвитку можна представити як зовнішнє вираження двох основних її режимів застосування на практиці: режим «автоматичних стабілізаторів» та режим дискреційних заходів. Форма реалізації фіскальної функції за допомогою автоматичних стабілізаторів може бути представлена у вигляді зовнішнього вираження заходів фіскального саморегулювання на основі нормативно-правових актів щодо бюджетних доходів, а також впливу норм, що регулюють державні витрати бюджетних коштів, які розраховані на довготривале застосування при стабільному розвитку ринкового процесу. Форма реалізації

фіскальної функції у режимі дискреційних заходів являє собою оперативну розробку невідкладних екстрених фіскальних урядових рішень.

4. Фіскальна функція держави реалізується саме за допомогою фіскальної політики. Розглянувши взаємозв'язок правових категорій «фінанси», «державна політика», «фіскальна політика», запропоновано під поняттям «державна фіскальна політика» розуміти цілеспрямовану діяльність держави у сфері регулювання доходів і видатків державного бюджету.

Аналіз встановлення та розвитку адміністративно-правового регулювання фіскальної політики в Україні надав можливість виділити об'єктивні та суб'єктивні фактори, що впливають на неї. До об'єктивних факторів віднесено стан економіки, який впливає на доходну частину бюджету, а до суб'єктивних – зовнішня і внутрішня політика держави, правове забезпечення та державна фінансова підтримка суспільного економічного розвитку. Одним з найголовніших недоліків сучасної фіскальної політики в Україні є наявність величезного масиву нормативно-правових актів, норми яких не завжди чітко та повністю регламентують правила поведінки, що створює складність у практичному застосуванні та породжує появу нових нормативно-правових актів або внесення змін чи доповнень до діючих нормативно-правових актів. Вважаємо, що розробка та впровадження ефективного податкового законодавства, дієвого механізму формування доходів бюджету та дієвого механізму витрачання державних коштів має бути в основі формування фіскальної політики в Україні.

Запропоновано виділити два види фіскальної політики: жорстку фіскальну політику і гнучку фіскальну політику. В основі поділу на такі види лежить два основних критерії, які беруться до уваги при розробці нормативно-правових актів: скорочення або збільшення державних витрат та зменшення або збільшення оподаткування. Мова йде про жорстоку фіскальну політику тоді, коли державна політика буде спрямована на скорочення державних витрат і збільшення оподаткування. Саме збільшення оподаткування, посилення податного тягаря зменшить витрати споживачів. Це, у свою чергу, спричинить

покращення дефіциту державного бюджету. І, навпаки, мова йде про гнучку фіскальну політику тоді, коли державна політика буде спрямована на збільшення державних витрат і зменшення оподаткування. Зниження податків збільшить витрати споживачів, оскільки вони матимуть більший дохід, однак це погіршить дефіцит державного бюджету і для держави потрібно буде збільшити позики. Існування жорсткої чи гнучкої фіскальної політики в державі пов'язане саме з правовим регулюванням державних доходів та державних витрат.

5. До елементів фіскальної політики сталого розвитку віднесено політику державних доходів, що включає в себе бюджетну політику, податкову політику, політику щодо неподаткових надходжень до бюджету, політику щодо доходів бюджету від операції з капіталом, трансфертну політику, політику щодо цільових фондів та політику державних витрат.

6. Проведеним аналізом виділено основні інституційні умови реалізації фіскальної політики сталого розвитку, аналіз яких дає можливість виділити сукупність законодавчих елементів та інституцій, направлених на створення належного середовища для досягнення основної мети фіскальної функції. До таких інституційних умов реалізації фіскальної функції віднесено: збалансованість бюджету; підвищення ефективності та справедливості оподаткування в поєднанні з органічним розвитком фіскального інструментарію, податково-забезпечувальна діяльність суб'єкта підприємництва. Крім того, для нормального функціонування будь-якої сфери держави необхідно проведення ефективного та раціонального використання державних коштів. Тому проведення бюджетного та податкового контролю є важливим способом забезпечення законності та фінансової дисципліни. Саме бюджетний та податковий контроль і надалі залишається найбільш пріоритетним напрямком реалізації фіскальної функції держави.

7. Реалізація фіскальної політики держави завжди відображає завдання та глибину державного втручання в економіку (підприємництво тощо), представляючи собою систему заходів та засобів держави у сфері оподаткування, у сфері бюджетних відносин. Основою для реалізації фіскальної функції

держави є ефективна система управління державними фінансами, дієва фіскальна політика, забезпечення законності та фінансової дисципліни, проведення бюджетного та податкового контролю, проведення ефективного та раціонального використання державних коштів.

8. До сучасних тенденцій та перспектив розвитку податкових та бюджетних відносин, досягти реалізацію яких можливо за належних умов організації публічно-владної діяльності із виконання фіскальної функції, що сприятиме соціально-економічному розвитку в суспільстві, віднесено: боротьбу з тінізацією економіки та розробку комплексу заходів детінізації економіки; реформування податкової системи; формування реальних засад фіскальної політики. Крім того, важливим для досягнення ефективності реалізації фіскальної політики сталого розвитку, є розробка реальної стратегії економічного розвитку з урахуванням усіх особливостей нашої економіки, з урахуванням усіх зовнішніх та внутрішніх дисбалансів.

9. Досвід формування, розвитку та реалізації фіскальної політики сталого розвитку в зарубіжних країнах демонструє, що фіскальна політика держави повинна реалізовуватися з урахуванням умов сьогоденної суспільно-економічної ситуації. Проведений аналіз реалізації фіскальної політики сталого розвитку в Японії, США, Великобританії, ФРН, Польщі продемонстрував, що запозичення позитивного досвіду реалізації фіскальної політики надасть Україні можливість досягти бажаних результатів у розвитку економіки та добробуту її громадян. При цьому для України необхідно:

- здійснити концентрацію сил та ресурсів на пріоритетних напрямках, почавши розподіляти фінансові ресурси та джерела їх надходження безпосередньо у ручному режимі, але з пріоритетом національних інтересів (досвід Японії), при цьому всі дії органів державної влади мають бути прозорі, мають публікуватися методології, що лежать в основі обчислення фінансової дії кожного політичного рішення (досвід Великобританії);

- створити сприятливе податкове середовище господарювання (досвід Японії, Великобританії, США, Польщі), що полягає у співпраці та

взаєморозумінні між адміністрацією та платниками податків (досвід Великобританії), з одночасним наданням широкого спектра соціальних гарантій (досвід Японії), з покладанням основного податкового тягара на більш забезпечені прошарки населення (досвід США);

- здійснити аналіз існуючих державних програм та податкового інструментарію щодо сприяння діяльності суб'єктів підприємництва, створити сприятливі умови для інноваційного розвитку підприємництва (досвід ФРН);

- забезпечити стабільний розвиток державних фінансів, модернізацію податкової системи та вживати заходи для забезпечення справедливості та сплати податків (досвід Великобританії);

- проводити аналіз ефективності державних витрат та створити дорадчий позавідомчий державний орган, який надаватиме незалежні економічні прогнози і здійснюватиме незалежний аналіз державних фінансів для підготовки бюджету держави (досвід Великобританії).

10. Сучасні дослідження шляхів підвищення ефективності фіскальної політики сталого розвитку у вітчизняній та зарубіжній літературі дали можливість виділити чотири основні шляхи підвищення ефективності фіскальної політики держави, як пріоритетні напрямки удосконалення фіскальної системи України, зокрема:

- наявність гарантій успішної реалізації фіскальної політики;
- досягнення фіскальної стійкості;
- запровадження короткострокових засобів та заходів, які спроможні відносно максимально швидко удосконалити фіскальну політику в країні (такі інструменти, насамперед, пов'язані з так званими «автоматичними стабілізаторами»);

- отримання середньо- та довгострокових ефектів від фіскальної функції, в основі якого лежить стабілізація податкового та митного законодавства; розробка та удосконалення реформи міжбюджетних відносин на основі більш чіткого розмежування витратних та податкових повноважень між державним та місцевими бюджетами; розробка та запровадження сталих економічних

критеріїв для виділення пріоритетних бюджетних інвестицій; скорочення державних витрат та створення ефективної системи управління державним боргом; реформа структури видатків на розвиток таких галузей суспільного життя як освіта та наука (переважно прикладна), які вже в майбутньому зможуть помітно удосконалити фіскальну політику в країні; оптимізація (з можливим скороченням) переліку державних цільових програм та інше.

Одержані у процесі дослідження результати щодо формування, розвитку та реалізації фіскальної політики сталого розвитку Україні не є вичерпними і потребують подальшого удосконалення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Arthur Okun. *Equality and Efficiency: The Big Tradeoff*. Brookings Institutions, 1975.
2. Arthur Okun. *The Political Economy of Prosperity*. Brookings Institutions, 1970.
3. Duliba Y.V. Separate methods and forms of implementing of state's: proceedings of XV International scientific conference "*Millennium science*". (Feb 16, 2018, Morrisville, USA). Morrisville: Lulu Press., 2018. P. 124–127.
4. Duliba Ye. Development of state's fiscal function in the context of globalization. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. Issue 2. Part 2. С. 83–87.
5. Duliba Ye., Ilkiv O. Relevant problems of Ukraine's integration into global economy. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2017. Vol. 3. Num. 5. Riga: Publishing House "Baltija Publishing". P. 146–150.
6. Treaty on European Union (Maastricht, 7 February 1992). URL: https://www.cvce.eu/obj/treaty_on_european_union_maastricht_7_february_1992-en-2c2f2b85-14bb-4488-9ded-13f3cd04de05.html (дата звернення 18.11.2023).
7. Антикризове управління національною економікою: монографія / І. Малий, І. Радіонова, Л. Ємельяненко та ін.; за заг. ред. І. Малого. Київ: КНЕУ, 2017. 368 с.
8. Багатомовний юридичний словник-довідник / І. О. Голубовська, В. М. Шовковий, О. М. Лефтерова та ін. Київ: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2012. 543 с.
9. Баклан О. В. Закордонний досвід державного регулювання економіки та підприємництва деяких країн Європейського Союзу. *Зовнішня торгівля: право та економіка*. 2010. № 3. С. 126–132.
10. Баранова В.Г., Дубовик О.Ю., Хомутенко В.П. Податкова система: навч. посібник / за ред. В.Г. Баранової. Одеса: ВМВ, 2014. 344 с.
11. Башнянин Г.І., Блонська В.І., Гринкевич С.С. Ефективність фіскально-

економічної політики в трансформаційній економіці: навч. посібник. Львів: Вид-во ЛКА, 2008. 200 с.

12. Бех Г. В. Фінансове право України: підручник / за ред. М. П. Кучерявенка. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 320 с.

13. Богдан Т. Фінансово-економічні наслідки війни. https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/550614_finansovoeconomichni_naslidki.html (дата звернення 12.12.2023).

14. Боден Ж. Шість книг о государстве. Історія вчень про державу і право: хрестоматія / уклад. Г. Г. Демиденко. Харків: Легас, 2002. 161 с.

15. Бухтерева М.А. Формы реализации функций государства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Академия управления МВД России. Москва, 2002. 20 с.

16. Бюджетна система: навч. посібник / Баранова В. Г., Дубовик О. Ю., Хомутенко В. П. та ін.; за заг. ред. В.П. Хомутенко. Одеса: Вид-во Бартенєва, 2014. 392 с.

17. Бюджетна система: підручник / за ред. С. І. Юрія, В. Г. Демянишина, О. П. Кириленко. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 624 с.

18. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08 липня 2010 року. № 2456-VI. Дата оновлення 01.01.2018. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення 11.11.2023).

19. Вальденберг В. Е. Государственное устройство Византии до конца VII века / под ред. В. И. Земскова. СПб.: Изд-во СПбГУ, 2008. 228 с.

20. Варич О. Г. Економічні функції сучасної держави: природа, зміст, тенденції розвитку в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ, 2006. 20 с.

21. Василик О., Павлюк К. Бюджетна система України: підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 544 с.

22. Ватуля Д. І. Податки, збори, платежі: навч. посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 352 с.

23. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків: Право,

2017. Т. 2: Філософія права / редкол. С. І. Максимов (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. 1128 с.

24. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2003. 1440 с.

25. Вітлінський В. В., Наконечний С. І., Шарапов О. Д. та ін. Економіко-математичне моделювання: навч. посібник. Київ: КНЕУ, 2008. 536 с.

26. Волощук М. Г., Карабін Т.О., Менджул В.М. Фінансове право: навч. посібник. Вид. 3-тє, доп. та перероб. Ужгород: Вид-во О. Гаркуші, 2017. 244 с.

27. Волощук М. І., Менджул М. В. Фінансове право: навч. посібник Ужгород: Вид-во Олександри Гаркуші, 2011. 216 с.

28. Воронова Л. К. Фінансове право України. Київ: Право, 2013. 536 с.

29. Воронова Л. К. Фінансове право України: підручник. Київ: Моя книга, 2006. 454 с.

30. Воронова Л. К., Кучерявенко Н. П. Финансовое право: учебное пособие. Харьков: Легас, 2003. 360 с.

31. Гарагонич О. В. Правові аспекти підтримки малого і середнього підприємництва на регіональному рівні у Чехії. *На порозі тисячоліть: сучасні підходи до розвитку громад та регіонів: матеріали Міжнар. наук. конф.* (м. Ужгород, 14–15 бер. 2000 року). Ужгород: Мистецька лінія, 2000. С. 167–173.

32. Гацалов М. М. Современный экономический словарь-справочник. Ухта: УГТУ, 2002. 371 с.

33. Гетьман Є. А. Кодифікація законодавства України: загальна характеристика, особливості, види: монографія. Харків: Право, 2012. 192 с.

34. Гончаров С. М., Кушнір Н. Б. Тлумачний словник економіста / за ред. проф. С.М. Гончарова. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 264 с.

35. Гутник В. П., Подколзина И. А., Островская Е. П. и др. Финансовая политика стран ЕС. Москва: Наука, 2004. 272 с.

36. Давиденко В.В. Економічна функція сучасної держави. *Держава і*

право. Юридичні науки. Київ, 2008. Вип. 19. С. 77–78

37. Даниленко А. І., Зимовець В.В. Теоретико-методологічні засади ризиків і загроз безпеці сектора державних фінансів. *Фінанси України*. 2012. № 10. С. 3–19.

38. Дем'янишин В. Г. Неподатковий механізм мобілізації доходів бюджету. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка і право)*. 2007. № 4. С. 56–62.

39. Державна політика: підручник / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; ред. кол.: Ю. В. Ковбасюк (голова), К. О. Ващенко (заст. голови), Ю. П. Сурмін (заст. голови) та ін. Київ: НАДУ, 2014. 448 с.

40. Державна фінансова політика та прогнозування доходів бюджету України: монографія / М. Я. Азаров, Ф. О. Ярошенко, Т. І. Єфименко та ін. Київ: НДФІ, 2004. 712 с.

41. Десятнюк О. Ризики фіскальної політики як загроза макроекономічній стабільності держави. *Світ фінансів*. 2012. Вип. 4. С. 23–32.

42. Динаміка податкового навантаження в Україні в контексті реалізації податкової реформи / за ред. Т. І. Єфименко, А. М. Соколовської. Київ: ДННУ "Академія фінансового управління", 2013. 494 с.

43. Дідківська Л. І., Головка Л. С. Державне регулювання економіки: навч. посібник. Київ: Знання-Прес, 2000. 209 с.

44. Дмитрик О. А. Содержание и классификация финансовых правоотношений: монография. Харьков: Легас, 2004. 160 с.

45. Дулиба Е. В. Теоретико-правовые основы исследования фискальной функции государства: доктринальные аспекты. *Международный научно-практический правовой журнал "Legea si Viata"*. 2018. № 3/2 (315). С. 40–43.

46. Дуліба Є. В. Зарубіжний досвід реалізації фіскальної функції: питання імплементації у вітчизняне законодавство. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука"*. Серія: "Юридичні науки". 2018. № 1(6). С. 35–40.

47. Дуліба Є. В. Особливості формування та реалізації фіскальної політики держави. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. № 2.

С. 164–168.

48. Дуліба Є.В. Аналіз сучасних теоретико-правових засад ролі фінансів у системі державної фіскальної політики. *Вплив юридичної науки на розвиток міжнародного та національного законодавства*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (16–17 лют. 2018 р., м. Харків). Харків: ГО "Асоціація аспірантів-юристів", 2018. С. 21–24.

49. Дуліба Є.В. Доктринальні аспекти дослідження фіскальної функції держави. *Право: історія, теорія, практика*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 22–23 лют. 2018 р.). Херсон: Вид-во "Молодий вчений", 2018. С. 64–67.

50. Дуліба Є.В. Розвиток фіскальної функції держави в умовах глобалізації. *Наукові дослідження у 2018 році: матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених*. (09 лют. 2018 р., м. Краматорськ). Вінниця: ТОВ "Нілан-ЛТД", 2018. С. 238–241.

51. Дуліба Є.В. Теоретико-правовий аналіз впливу податкової політики на формування доходів і витрат бюджетної системи України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 10 (260). С. 109–112.

52. Дуліба Є.В. Теоретико-правовий аналіз впливу податкової політики на формування доходів і витрат бюджетної системи України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 10 (260). С. 109–112.

53. Дуліба Є.В. Теоретико-правовий аналіз функції фінансів у системі державної фіскальної політики. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: "Юридичні науки"*. 2017. № 4 (4). С. 25–29.

54. Дуліба Є.В. Фіскальна функція держави в сучасній економіці України. *Ukraine-EU. Modern Technology, Business and Law: collection of international scientific papers: in 2 parts. Part 1. Modern Priorities of Economics, Engineering and Technologies*. (April 19–23, 2016, Slovak Republic – Poland). Chernihiv: CNUT, 2016. P. 124–126.

55. Дуліба Є.В. Фіскальна функція держави: окремі методи та форми здійснення. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2018. № 1–1 (29). С. 59–

62.

56. Економічний словник: наукове видання / Г. В. Осовська, О. О. Юшкевич, Й. С. Завадський. Київ: Кондор, 2006. 358 с.

57. *Економічний дискус: міжнародний зб. наук. праць*. 2014. Вип. 3. (м. Львів) / відпов. ред. Н. В. Семенишена. Тернопіль: Крок, 2014. 307 с.

58. Євремів Д. П. Автоматичні стабілізатори у фіскальній системі України. *Технологический аудит и резервы производства*. 2013. № 6/6 (14). С. 24–26.

59. Жаліло Я. А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: монографія. Київ: НІСД, 2009. 336 с.

60. Загальна теорія держави і права: підручник для студ. юрид. вищих навч. закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.

61. Загородній А. Г., Вознюк Г. Л., Смовженко Т. С. Фінансовий словник. 2-ге вид., виправл. і доп. Львів: Центр Європи, 1997. 576 с.

62. Закон України Про Державний бюджет України на 2022 рік. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2022, № 3, ст.12.

63. Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава від 02 червня 2010 року: програма економічних реформ на 2010–2014 роки. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004100-10> (дата звернення 11.12.2023).

64. Зварич О.В. Податкові надходження: методологія прогнозування: монографія. Київ: Київський нац. торговельно-економічний ун-т, 2013. 444 с.

65. Зимовець В. В. Державна фінансова політика економічного розвитку: НАН України; Ін-т екон. та прогнозів. Київ, 2010. 356 с.

66. Іжевський П.Г., Кошонько О. В. Фінанси: навч. посібник. Львів: Магнолія-2006, 2013. 373 с.

67. Калинина И. Л. Формирование и реализация эффективной фискальной политики, стимулирующей экономический рост: автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05 / Российская академия государственной службы при

Президенте Российской Федерации. Москва, 2005. 23 с.

68. Кельман М. С., Мурашин О. Г, Хома Н. М. Загальна теорія держави і права: підручник. 3-тє вид., стереотип. Львів: Новий світ-2000, 2011. 584 с.

69. Китай: фундамент успехов XXI века / отв. ред. Л. М. Титаренко. Москва: ИДВ РАН, 2002. 200 с.

70. Кіт В.І. Неподаткові надходження у системі доходів місцевих бюджетів. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2016. № 1 (52). С. 178–184.

71. Клим О. В. Адміністративно-правове регулювання підприємницької діяльності в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2009. 205 с.

72. Кобильник Д. А. Деякі міркування стосовно дискреційних повноважень органів, що здійснюють фінансову діяльність в Україні. *Теорія і практика правознавства*. 2015. Вип. 2 (8). С. 1–10.

73. Коляда Т. А. Формування бюджетної стратегії України: теорія, методологія, практика: монографія. Ірпінь: Університет ДФС України, 2016. 396 с. (Серія "Податкова та митна справа в Україні", т. 63).

74. Конституційне право України. Академічний курс: підручник: у 2 т. / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. Київ: Юрид. думка, 2008. Т. 2. 800 с.

75. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 30.09.2016. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 20.11.2023).

76. Костенко Ю. О. Фінансове право України: навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 240 с.

77. Кравцова Т. М. Державне регулювання господарської діяльності: адміністративно-правові аспекти: монографія. Суми: ВВП "Мрія", 2006. 184 с.

78. Крисоватий А. І., Кошук Т. В. Податкова гармонізація та національні особливості оподаткування високорозвинутих країн. *Економіка і прогнозування*. 2009. № 4. С. 126–139.

79. Кудряшов В. П. Курс фінансів: навч. посібник. Київ: Знання, 2008.

431 с.

80. Кульчицька Н. Є. Фіскальна політика України на регіональному рівні: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.04.01 / Тернопільська академія народного господарства. Тернопіль, 2004. 21 с.

81. Курило В. І., Мушенюк В. В. Фінансово-правове регулювання державної підтримки сільськогосподарського виробництва в Україні: стан та перспективи удосконалення: монографія / за заг. ред. В. І. Курила. Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2012. 160 с.

82. Кучерявенко М. П. До питання про систему фінансового права. *Право України*. 2003. № 4. С. 33–37.

83. Кучерявенко М. П. Податкове право: підручник. Київ: Право, 2013. 536 с.

84. Логунова М. М., Шахов В. А., Шевченко М. Ф. Концептуальні засади теорії політики: навч. посібник. Київ, 1999. 160 с.

85. Лоцихін О.М. Теоретико-правові характеристики економічної функції сучасної держави: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2010. 32 с.

86. Лютий І. О. Теоретико-методологічні засади бюджетної політики держави. *Фінанси України*. 2009. № 12. С. 13–19.

87. Малиновський В. Я. Державне управління: навч. посібник. Вид. 2-ге. Київ: Атіка, 2003. 576 с.

88. Матузов Н. И., Малько А. В. Теория государства и права: учебник. Москва: Юристъ, 2004. 270 с.

89. Мацелик М. О., Мацелик Т. О., Пригоцький В. А. Фінансове право: навч. посібник / за ред. В. К. Шкарупи. Київ: Знання, 2011. 815 с.

90. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI. Дата оновлення 22.03.2018. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (дата звернення 28.11.2023).

91. Міжнародна допомога вичерпується. Як Україна лататиме бюджетні "діри". Інформаційне агентство УНІАН. 27.10.2023.

<https://www.unian.ua/economics/finance/mizhnarodna-dopomoga-vicherpuetsya-yak-ukrajina-latatime-byudzhetni-diri-12437730.html> (дата звернення 12.12.2023).

92. Могил С. К. Сучасна держава в екстремальних ситуаціях: нормативи, органи, функції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Одеська національна юридична академія. Одеса, 2003. 19 с.

93. Моїсеєнко Т. Є., Войтко С. В. Ресурсне забезпечення інноваційної діяльності підприємств: монографія. Київ: Альфа Реклама, 2014. 160 с.

94. Молдован О. О. Державні фінанси України: досвід та перспективи реформ: монографія. Київ: НІСД, 2011. 380 с.

95. Молдован О. О. Державні фінанси України: досвід та перспективи реформ: монографія. Київ: НІСД, 2011. 380 с.

96. Мушенюк В. В. Сучасна державна політика України щодо фінансової підтримки сільського господарства. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія "Право"*. 2014. Вип. 197. Ч. 1. С. 244–250.

97. Наконечний С. І., Терещенко Т. О. Економетрія: навч.-метод. посібник для самостійного вивчення дисципліни. Київ: КНЕУ, 2001. 192 с.

98. Нерівність в Україні: масштаби та можливості впливу / за ред. Е.М. Лібанової. Київ: Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, 2012. 404 с.

99. Новий курс: реформи в Україні. 2010–2015: національна доповідь / Авер'янов В. Б., Ажнюк Б. М., Богдан Т. П. та ін.; за заг. ред. В. М. Гейця. Київ: НВЦ НБУВ, 2010. 232 с.

100. Носіков Д. М. Фіскальна політика держави: теоретико-правовий аспект. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2016. № 31. С. 178–192.

101. Нуреев Р. М. Джеймс Бьюкенен и теория общественного выбора. *Бьюкенен Дж. М. Сочинения. Конституция экономической политики. Расчёт согласия. Границы свободы. Нобелевские лауреаты по экономике*. Т. 1. Фонд экономической инициативы. Москва: Таурис Альфа, 1997. URL: <http://rustem->

nureev.ru/wp-content/uploads/2011/01/143.pdf (дата звернення 11.12.2023).

102. Огата Ш. Роль государства в рыночной экономике. *Проблемы теории и практики управления*. 1991. № 2. С. 23–26.

103. Огонь Ц. Г. Бюджет: взаємозалежність зобов'язань і фінансових можливостей держави. *Фінанси України*. 2012. № 2. С. 7–18.

104. Огонь Ц. Г. Доходи бюджету України: теорія та практика: монографія. Київ: КНТЕУ, 2003. 580 с.

105. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 14.01.1998 № 16/98-ВР. Дата оновлення 20.10.2018. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/16/98-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 05.12.2023).

106. Основні напрями економічної політики України: Постанова Верховної Ради України від 25 жовтня 1991 року. Дата оновлення 09.02.1993. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1698%D0%B0-12> (дата звернення 24.11.2023).

107. Паламарчук М. О. Виклики модернізації в Україні: політичні аспекти: монографія / за ред. О. В. Литвиненка. Київ: НІСД, 2014. 152 с.

108. Панорама экономической мысли конца XX столетия: в 2-х т. / под ред. Д. Гринэуэя, М. Блини, И. Стюарта; пер. с англ. ред. В. С. Автономова и С. А. Афонцева. СПб.: Экономическая школа, 2002. Т. 1. 684 с.

109. Педь І. В. Непрямі податки у податковій системі України: навч. посібник / за ред. Ю. М. Лисенкова. Київ: Знання, 2008. 348 с.

110. Перехідна економіка: підручник / В. М. Геєць, Є. Г. Панченко, Е. М. Лібанова та ін.; за ред. В. М. Гейця. Київ: Вища школа, 2003. 591 с.

111. Петракова К. О. Теоретико-методологічний аналіз взаємозв'язку економіки і політики у державному управлінні: автореф. дис. ... канд. з держ. наук: 25.00.01/ Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України. Київ, 2017. 22 с.

112. Питання Державної спеціалізованої фінансової установи "Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву": Кабінет Міністрів

України від 26.10.2000 № 1604. Дата оновлення 17.05.2017. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1604-2000-%D0%BF> (дата звернення 11.11.2023).

113. Податкове право: навч. посібник / Г. В. Бех, Д. А. Кобильнік, О. О. Дмитрик та ін.; за ред. М. П. Кучерявенка. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 400 с.

114. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. Дата оновлення 22.03.2018. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення 21.11.2023).

115. Полатай В. Ю. Правове регулювання інвестиційної діяльності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Інститут економіко-правових досліджень НАН України. Донецьк, 2000. 173 с.

116. Попов В. "Пекинский консенсус" против "Вашингтонского": "азиатские ценности" более конкурентоспособны, чем либерализм? *Прогнозис*. 2007. № 3. С. 344–347.

117. Про бюджетну класифікацію: наказ Міністерства фінансів України від 14.01.2011 № 11. Дата оновлення 29.03.2018. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/rada/show/v0011201-11> (дата звернення 10.12.2023).

118. Про Державний бюджет на 2017 рік: Закон України від 21.12.2016 № 1801-VIII. Дата оновлення 02.12.2017. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1801-19> (дата звернення 25.11.2023).

119. Про Державний бюджет на 2024 рік: Закон України 3460-IX від 09.11.2023 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-IX#Text> (дата звернення 12.12.2023).

120. Про державні цільові програми: Закон України від 18 березня 2004 року № 1621-IV. Дата оновлення: 02.12.2012. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-15> (дата звернення 11.12.2023).

121. Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності: Закон України від 6 вересня 2005 року № 2806-IV. Дата оновлення: 11.02.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2806-15> (дата звернення: 20.11.2023).

122. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV. Дата оновлення 21.02.2018. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1058-15> (дата звернення 05.12.2023).

123. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 02.03.2000 № 1533-III. Дата оновлення 20.01.2018. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1533-14> (дата звернення 05.12.2023).

124. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 23.09.1999 № 1105-XIV. Дата оновлення 20.01.2018. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1105-14> (дата звернення 05.12.2023).

125. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010 № 2411-VI. Дата оновлення: 30.11.2017. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17> (дата звернення 11.12.2023).

126. Про затвердження Положення про Державний фонд охорони навколишнього природного середовища: постанова Кабінету Міністрів України від 07 травня 1998 року № 634. Дата оновлення 30.09.2014. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/634-98-%D0%BF> (дата звернення 11.11.2023).

127. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII. Дата оновлення 18.01.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18> (дата звернення 18.11.2023).

128. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 2 березня 2015 року № 222-VIII. Дата оновлення: 28.09.2017. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19> (дата звернення: 20.11.2023).

129. Про основи національної безпеки України: Закон від 19.06.2003 № 964-IV. Дата оновлення 07.11.2017. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (дата звернення 10.11.2023).

130. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21.03.1991 № 875-XII. Дата оновлення 20.01.2018. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/875-12> (дата звернення 11.11.2023).

131. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері

господарської діяльності: Закон України від 05.04.2007 № 877-V. Дата оновлення 04.04.2018. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/877-16> (дата звернення 18.11.2023).

132. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні: Закон України від 26.01.1993 № 2939-XII. Дата оновлення 27.01.2018. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2939-12> (дата звернення 18.11.2023).

133. Про основні засади і напрями становлення економіки України в кризовий період: Постанова Верховної Ради України від 15.06.1994 № 61/94- ВР. Дата оновлення 15.06.1994. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/61/94-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 01.12.2023).

134. Про Основні положення податкової політики в Україні: Постанова Верховної Ради України від 04.12.1996 № 561/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/561/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 24.11.2023).

135. Про податкову політику в Україні та заходи щодо удосконалення податкового законодавства: Постанова Верховної Ради України від 12.05.1999. URL: № 641-XIV <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/641-14> (дата звернення 18.11.2023).

136. Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи: Закон України від 27.02.1991 № 791а-XII. Дата оновлення 04.08.2016. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/791%D0%B0-12> (дата звернення 01.12.2023).

137. Про систему валютного регулювання і валютного контролю: декрет Кабінету Міністрів України від 19.02.1993 № 15-93. Дата оновлення 27.09.2014. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/15-93> (дата звернення 11.11.2023).

138. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 23.02.2012 № 4452-VI. Дата оновлення 06.01.2018. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4452-17> (дата звернення 05.12.2023).

139. Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи: Закон України від 28.02.1991 № 796-XII. Дата

оновлення 20.01.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-12/ed20180120> (дата звернення 02.12.2023).

140. Про створення Державного спеціалізованого фонду фінансування загальнодержавних витрат на авіаційну діяльність та участь України у міжнародних авіаційних організаціях: постанова Кабінету Міністрів України від 28 вересня 1993 року № 819. Дата оновлення 29.03.2017. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/819-93-%D0%BF> (дата звернення 11.11.2023).

141. Про схвалення Концепції розвитку системи управління державними фінансами: розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 вересня 2012 р. № 633-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/633-2012-%D1%80> (дата звернення 18.11.2023).

142. Про Фонд стабілізації підприємств та організацій, внесених до реєстру неплатоспроможних: постанова Кабінету Міністрів України від 07.04.1998 № 466. Дата оновлення 06.07.1998. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/466-98-%D0%BF> (дата звернення 05.12.2023).

143. Про формування, порядок надходження і використання коштів Фонду для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення: Закон України від 10.02.2000 № 1445-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1445-14> (дата звернення 11.12.2023).

144. Про Державний бюджет України на 2016 рік: Закон України від 25.12.2015 № 928-VIII. Дата оновлення 28.12.2016. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/928-19> (дата звернення 25.11.2023).

145. Проскура К. П. Податкове адміністрування в Україні в посткризовий період: ефективність та напрями модернізації. Київ: ТОВ "Емкон", 2014. 376 с.

146. Ракул О.В. Фіскальна політика держави: проблеми розуміння. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 44–50.

147. Роль В. Ф., Сергієнко В. В., Попова С. М. Фінансове право: навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 392 с.

148. Рябченко О. П. Зміст державного регулювання господарської діяльності. *Право України*. 2006. № 1. С. 81–84.
149. Савченко К. В. Державні фонди цільового призначення в контексті реалізації стабілізаційної політики. *Міжнародний науковий журнал "Механізм регулювання економіки"*. 2012. № 2. С. 162–166.
150. Сало В. І. Внутрішні функції держави в умовах членства в Європейському Союзі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Науково-дослідний інститут державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України. Харків, 2007. 220 с.
151. Саміло Г. О. Теорія держави і права: навч. посібник. Запоріжжя: Просвіта, 2010. 348 с.
152. Семчик О. О. Держава і фінанси: правовий зв'язок: монографія / відп. ред. Л. К. Воронова. Київ: Юрид. думка, 2010. 204 с.
153. Сидор І. Неподаткові надходження в контексті наповнення державного та місцевих бюджетів України. *Світ фінансів*. 2011. № 3. С. 113–122.
154. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. 2-ге вид. Київ: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. 520 с.
155. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник. 3-тє вид. Київ: Алерта; ЦУЛ, 2011. 524 с.
156. Сміт А. Дослідження про природу і причини багатства народів. Москва: Ексмо, 2007. 960 с. (Серія: Антологія економічної думки).
157. Собчук С. І. Формування неподаткових надходжень бюджету в системі бюджетного регулювання. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 7. С. 79–84.
158. Сорока Р. С., Благун І. Г. Бюджетна система: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 236 с.
159. Стеченко Д. М. Державне регулювання економіки: навч. посібник. 3-тє вид., випр. Київ: Знання, 2006. 262 с.
160. Стойко О. Я., Дема Д. І. Фінанси: навч. посібник / за ред.

О. Я. Стойка. Київ: Алерта, 2014. 432 с.

161. Стоян В. І., Даневич О. С., Мац М. Й. Казначейська система: підручник. 3-тє вид., змін. й доп. Київ: Центр учбової літератури, 2014. 868 с.

162. Сучасна парадигма фіскальної політики України в умовах формування суспільства сталого розвитку: монографія / за наук. ред. д-ра А. І. Крисоватого. Тернопіль: ТНЕУ, 2015. 460 с.

163. Теория государства и права: учебник / под ред. В.К. Бабаева. Москва: Юристъ, 2003. 592 с.

164. Теорія держави і права: навч. посібник / О. О. Тихомиров, М. М. Мікуліна, Ю. А. Іванов та ін. / за заг. ред. Л. М. Стрельбицької. Київ: Кондор-Видавництво, 2016. 332 с.

165. Теорія держави та права: навч. посібник / Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Київ: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

166. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.

167. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації / за ред. З. С. Варналія. Київ: НІСД, 2006. 576 с.

168. Трансформаційні процеси та економічне зростання в Україні / за ред. В. М. Геєця. Харків: Вид-во "Форт", 2003. 440 с.

169. Тропіна В. Б. Бюджетне забезпечення соціальної функції держави в Україні. *Фінанси України*. 2008. № 5. С. 15–31.

170. Фінанси зарубіжних країн: навч. посібник / Кізіма Т. О., Кравчук Н. Я., Горин В. П. та ін.; за ред. О. П. Кириленко. Тернопіль: Економічна думка, 2013. 287 с.

171. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку України: монографія / М. І. Диба, О. М. Юркевич, Т. В. Майорова, І. В. Власова та ін.; за ред. М. І. Диби, О. М. Юркевич. Київ: КНЕУ, 2013. 425 с.

172. Фінансове право України: навч. посібник (у схемах, таблицях та коментарях) / К. А. Гурковська, О. Б. Мороз, Ю. С. Назар, Л. М. Сукмановська.

Львів: ЛьвДУВС, 2016. 308 с.

173. Фінансове право України: підручник / Г. В. Бех, О. О. Дмитрик, І. Є. Криницький; за ред. М. П. Кучерявенка. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 320 с.

174. Фінансове право України: підручник / за ред. П. М. Кучерявенка. Київ: Юрінком Інтер, 2004. 230 с.

175. Фінансове право: підручник / Г. В. Бех, О. О. Дмитрик, І. Є. Криницький та ін. / за ред. М. П. Кучерявенка. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 320 с.

176. Фінансове право: підручник / М. П. Кучерявенко, Д. О. Білінський, О. О. Дмитрик та ін.; за ред. М. П. Кучерявенка. Харків: Право, 2013. 400 с.

177. Хохуляк В. В. Наука фінансового права: проблеми становлення та розвитку: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07; 12.00.01 / Національний університет "Одеська юридична академія". Одеса, 2015. 545 с.

178. Шевчук І. Л., Черепанова В. О., Ставерська Т. О. Бюджетна система: навч. посібник. 2-ге вид., перероб. і доп. Харків: Видавець Іванченко І. С., 2015. 284 с.

179. Шумпетер Й. А. Капіталізм, Соціалізм и Демократія / пер. с англ.; предисл. и общ. ред. В. С. Автономова. Москва: Экономика, 1995. 540 с.

180. Юлдашев О. Х. Теоретико-методологічне забезпечення регуляторної політики у сфері господарської діяльності. *Зовнішня торгівля: право та економіка*. 2007. № 5 (34). С. 138–142.

181. Юхименко П. І., Федосов В. М., Лазебник Л. Л. та ін. Теорія фінансів: підручник / за ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 576 с.